

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FİNANSMAN ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZEL FİNANS KURUMLARININ KATILIM BANKALARINA
DÖNÜŞÜMÜNÜN SEBEPLERİ VE SONUÇLARI

AHMET CÜNEYT DARÇIN

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. AHMET BATTAL

ANKARA, 2007
(Fotokopi ile Çoğaltılabilir)

25.12.2007

T.C.
Atılım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Ahmet Cüneyt DARÇIN'a ait Özel Finans Kurumlarının Katılım Bankalarına Dönüşümünün Sebepleri ve Sonuçları adlı çalışma, jürimiz tarafından Finansman Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(Başkan)

Prof. Dr. Ertuğrul ÇETİNER

(Danışman)

Prof. Dr. Ahmet BATTAL

(Üye)

Doç. Dr. Mehmet ARSLAN

ÖZET

Özel finans kurumları, ülkemizde faaliyete geçtikleri 1985 senesinden 16.12.1999 tarihinde 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nun kapsamına alınana dek Bakanlar Kurulu Kararına dayalı olarak faaliyet göstermekteydi. Bu gelişme birçok yönden yeterli bulunsa da özel finans kurumlarının “banka” vasfına net bir tanımlama sunmayışı tartışmaları tümüyle sonlandıramamıştır. Öte yandan “özel finans kurumu” olarak adlandırılan kurumların bu adlandırmayla son derece yetersiz biçimde tanımlanıyor oluşu ve yanlış çağrışımlara neden olunması yeni isim arayışlarına yol açmıştır. Nihayet katılım bankacılığı kavramı ortaya atılmış ve kısa sürede kabul gören bir tanımlama haline gelmiştir. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile özel finans kurumları “katılım bankası” adını almış ve böylece bu bankalar için yeni bir dönem, katılım bankacılığı dönemi başlamıştır.

Türk bankacılık sektöründe yer alan üç banka türü; mevduat bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları ile katılım bankalarıdır. Bilanço büyüklüğü açısından katılım bankaları 2007 yılının ilk yarısı itibarıyla bu üç banka türünden oluşan bankacılık sektörümüzün yüzde 3,2’sini oluşturmaktadır. Bu oranın toplam içinde büyük bir yer tutmamasına rağmen hemen her yıl istikrarlı olarak artış gösterdiği göz önünde bulundurulduğunda katılım bankacılığının ilerleyen yıllarda bankacılık sektöründe ağırlığını artırması muhtemeldir.

Bu çalışma ile, özel finans kurumlarının katılım bankalarına dönüşmesini netice veren yasal düzenlemenin doğurduğu hukuki sonuçlar ve bu değişimin kamu oyunun bu kurumları algılayış şekline ne yönde etki ettiğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

ABSTRACT

Special Finance Houses (SFHs) continued their activities based on the Decree of Council of Ministers from 1985 to the 16th of December 1999 on which they took part in the scope of the Act of Banks numbered 4389. Although this progress was regarded as enough, it didn't manage to end the discussions claiming that it couldn't provide a description of SFHs as 'bank'. On the other hand there has been efforts to find new definitions for SFHs since that title did not fully describe these institutions called SFHs and caused mis-connnotations. Finally, 'Participation Banking' concept was introduced and it was adopted in a short period. SFHs were entitled as Participation Banks (PBs) by the Banking Act numbered 5411. Thus, a new Participation Banking period started for SFHs.

Turkish banking sector consists of deposit banks, development and investment banks, and participation banks. Participation banks has 3,2 per cent of total assets of banking sector which consists of these three type of banks in the first half of 2007. Despite the fact that this ratio doesn't seem much important in total amount, it is estimated participation banking which achieves steadily growth will increase its importance next years on the banking sector.

The goal of this study is to show the juristic results which were caused by the legal regulation transforming the SFHs to PBs, and how this transformation affected the perception of public opinion on these institutions.

İÇİNDEKİLER

TABLO ve ŞEKİLLER	vii
BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ	1
İKİNCİ BÖLÜM: FAİZSİZ BANKACILIK SİSTEMİ.....	4
2.1. TANIMI VE KLASİK BANKACILIKTAN FARKI	4
2.2. TARİHİ GELİŞİM.....	5
2.2.1. Bankacılığın Doğuşu ve Gelişimi	5
2.2.2. İslami Bankacılığın Doğuşu ve Gelişimi.....	8
2.2.3. Uluslararası İslami Bankacılık Örgütleri	12
2.3. İSLAMİ BANKALARIN KURULUŞ SEBEPLERİ.....	13
2.3.1. İslam’da Faiz Yasağı ve Diğer Dini Sebepler	13
2.3.1.1. Faizin İktisadi Tanımı	13
2.3.1.2. İslam Dininde Faizin Tanımı ve Türleri	14
2.3.1.3. İslam’da Faiz Yasağı	15
2.3.1.4. Diğer Dinlerde Faiz	22
2.3.1.5. “Faiz”in “Ortaklık” ile İkamesinin Sonuçları	23
2.3.1.6. Sonuç	24
2.3.2. Ekonomik Sebepler.....	24
2.4. İSLAMİ BANKALARIN ÇALIŞMA PRENSİPLERİ	25
2.5. FAİZSİZ BANKACILIKTA KULLANILAN YÖNTEMLER VE SUNULAN HİZMETLER.....	27
2.5.1. İslami Finans Yöntemleri.....	27
2.5.1.1. Kâr ve Zarar Ortaklığı Esasına Göre İşleyen Teknikler	28
2.5.1.2. Satış Yöntemi Olarak Kullanılan Teknikler	30
2.5.1.3. Diğer Teknikler	35
2.5.2. İslami Bankaların Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri.....	36
2.5.2.1. İslami Bankaların Fon Kaynakları	37
2.5.2.2. İslami Bankaların Fon Kullandırma Yöntemleri	38
2.5.2.3. İslami Bankaların Sunduğu Diğer Hizmetler	38
2.6. FAİZSİZ BANKACILIĞIN ÖNÜNDEKİ PROBLEMLER	39
2.6.1. Yasal Düzenlemeler	40
2.6.2. Yetişmiş İşgücü Sorunu	40
2.6.3. Sistemin Genç Oluşu.....	40
2.6.4. Yeterli Sayıda Destekleyici Kurumun Bulunmaması	41

2.6.5. Temerrüt ve Gelir Kaybı Sorunu	41
2.6.6. İslami İnterbank ve Muhasebe Standartlarında Birlik Olmayışı.....	43
2.7. FAİZSİZ BANKACILIĞIN GELECEĞİ.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE FAİZSİZ BANKACILIK UYGULAMASI47

3.1. TABİ OLUNAN MEVZUATA GÖRE TÜRKİYE’DE FAİZSİZ BANKACILIK DÖNEMLERİ.....	48
3.1.1. 1983-1999: Kuruluş ve Bankalar Kanunu’na Tabi Olunmasından Önceki Dönem	48
3.1.2. 2000 ile 2006 Arasındaki Dönem	51
3.1.3. 2006 ve Sonrası: Katılım Bankacılığı Dönemi	55
3.2. KATILIM BANKALARININ FAALİYETLERİ, EKONOMİK İŞLEVLERİ VE BANKALARDAN FARKLARI	56
3.2.1. Katılım Bankalarının Faaliyetleri ve Sunduğu Hizmetler	57
3.2.1.1. Katılım Bankalarının Fon Toplama Yöntemleri	58
3.2.1.2. Katılım Bankalarının Fon Kullandırma Yöntemleri	61
3.2.1.3. Diğer Bankacılık Hizmetleri	65
3.2.2. Katılım Bankalarının Ülke Ekonomisine Katkıları	67
3.2.3. Katılım Bankası ile Klasik Banka Arasındaki Farklar	68
3.3. SAYISAL VERİLER VE MALİ ANALİZ	69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KATILIM BANKACILIĞI.....73

4.1. “KATILIM BANKACILIĞI” KAVRAMININ DOĞUŞU.....	73
4.2. ÖZEL FİNANS KURUMLARININ KATILIM BANKALARINA DÖNÜŞMESİNİ GEREKTİREN SEBEPLER	74
4.2.1. Hukuki Sebepler	74
4.2.2. Psikolojik Sebepler	75
4.3. ÖZEL FİNANS KURUMLARININ KATILIM BANKASINA DÖNÜŞMESİNİN SONUÇLARI.....	76
4.3.1. Hukuki Sonuçlar	76
4.3.1.1. “Banka” Tanımı ve Ticaret Ünvanına İlişkin Düzenleme	76
4.3.1.2. Türkiye Katılım Bankaları Birliği	77
4.3.1.3. ÖFK Güvence Fonu’nun Yerini TMSF’ye Bırakması	80
4.3.2. Psikolojik Sonuçlar: Katılım Bankalarının Algılanışına İlişkin Ampirik Bir Çalışma	81
4.3.2.1. Anketin Amacı	83
4.3.2.2. Araştırmanın Kapsamı ve Örnek Hacmi	83
4.3.2.3. Anket Sorularının Oluşturulması	84

4.3.2.4. Anketin Uygulanması.....	85
4.3.2.5. Verilerin Analizi	86
4.3.2.6. Anketi Destekleyici Diğer Yöntemlerin Bulguları.....	89
4.3.2.7. Sonuç	90
BEŞİNCİ BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER	91
EKLER.....	93
KAYNAKÇA	96

TABLO ve ŞEKİLLER

Tablo 1: Geleneksel Bankacılık Enstrümanları ve Faizsiz Bankacılık Alternatifleri..	39
Tablo 2 - Bazı Ülkelerdeki İslami Bankaların Toplam Banka Aktiflerindeki Payı (2006)	44
Tablo 3 – Toplam Aktifteki Paya Göre Katılım Bankaları ve Geleneksel Mevduat Bankaları	45
Tablo 4: Özel Cari Hesapların, Katılım Hesaplarıyla Mukayesesi	58
Tablo 5: Katılım Bankalarının Sunduğu Bireysel Bankacılık Hizmetleri	65
Tablo 6: Katılım Bankaları Mali Verileri 31.12.2006 (Kurum Bazlı).....	71
Tablo 7: Katılım Bankaları Mali Verileri 2005-2006 (Konsolide).....	71
Tablo 8: Deneklerin Yaş Ortalaması	86
Tablo 9: Deneklerin Katılım Bankaları Hakkındaki Bilgileri	86
Şekil 1: İslami Bankaların Faaliyetleri	37
Şekil 2: Kuruluşundan Bu Yana Özel Finans Kurumları (Katılım Bankalarının) Şube ve Personel Sayıları	70
Şekil 3: Deneklerin Eğitim Bilgileri	86
Şekil 4: Deneklerin Faizsiz Finans Kurumlarının Adlandırılmasındaki Tercihleri....	87
Şekil 5: Dönüşümün Neleri Değiştirdiği.....	88

KISALTMALAR

BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BnK	: (4389 Sayılı) Bankalar Kanunu
BcK	: (5411 Sayılı) Bankacılık Kanunu
KB	: Katılım Bankası
MevdYön.	: Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (Organization of the Petroleum Exporting Countries)
ÖFK	: Özel Finans Kurumu
ÖFKB	: Özel Finans Kurumları Birliği
T.F.K.B.A.Ş.	: Türkiye Finans Katılım Bankası Anonim Şirketi
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

BİRİNCİ BÖLÜM:

GİRİŞ

Ülkemizde faizsiz bankacılık uygulaması 1985 yılında faaliyete geçen Özel Finans Kurumları (ÖFK) aracılığıyla başlamış ve bu kurumlar günümüze kadar sınırlı sayıda ciddi dönemeçten geçmişlerdir. 1999 senesi sona ererken ÖFK’ların 15 yıllık geçmişleri boyunca sektöre ilişkin düzenlemelerin kanun düzeyinde olmayışına bağlı eksiklik, bu kurumların 4389 sayılı Bankalar Kanunu’na tabi kılınmalarıyla sona ermiştir.

Kuruldukları yıldan itibaren uzunca bir süre stabil olarak devam eden faizsiz bankacılık sektörümüzde ilk ciddi sarsıntı İhlas Finans Kurumu A.Ş.’nin 2001 yılında faaliyet izninin iptaliyle yaşanmış, bu olayla ÖFK’lar ciddi bir güven sınavı vermiş ancak çabuk toparlanmayı başarmışlardır.

2006’ya gelindiğinde ise sektör bir kilometre taşına daha ulaşmış, kurumların ticari ünvanlarının değiştiği yeni bir döneme, katılım bankacılığı dönemine girilmiştir. Bu dönemde çalışma prensiplerinde herhangi bir değişim yaşanmayan sektörde yeni ünvanda yer alan “Katılım” ve “Banka” ifadeleriyle bir yandan kâr ve zarara ortaklık vurgusu yapılırken diğer yandan banka kimliği ön plana çıkarılmış, Kanun’daki kurumlara ilişkin tanımın belirsizliği rötuşlanmış ve bu kurumlar imaj yenilemiştir. Katılım bankacılığına geçiş süreciyle eşzamanlı olarak sektör yine bir ilk yaşayarak tarihinin ilk şirket evliliğine şahit olmuştur.

Çalışmamız, sözü edilen dönemlerden sonuncusunun etkilerini sebep ve sonuçlarıyla ortaya koymak üzere oluşturulmuştur. Özellikle kamu oyu nazarında, ele alınan kurumların algılanış biçimini ve katılım bankacılığının bu algılayış üzerinde ne tür etkileri olduğu ortaya konmaya çalışılacak, bu amaçla anket gibi çeşitli ampirik yöntemlere başvurulacaktır.

Citibank ve HSBC gibi çokuluslu faizli bankaların da faizsiz bankacılık hizmeti sunmaya başlaması, sektörün uluslararası sahada ne denli ciddi bir büyüme potansiyeli taşıdığını ve –uluslararası alandaki yaygın isimlendirmesiyle ifade edecek

olursak– İslami bankacılığın, gelecek vadeden bir model olduğunu göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan ülkemiz ise 2001 krizinden bu yana daha istikrarlı bir ekonomiye doğru atılan adımlar ve gerçekleştirilen yapısal değişimlerle bu potansiyelde hissedilir bir ağırlığa sahiptir. Türk bankacılık sektöründe faizsiz bankaların ağırlığı yıldan yıla artış göstermektedir. 1995 yılında aktif büyüklüğü açısından bankacılık sektörü içerisindeki pay %1,85¹; 2002 ve 2003 yıllarında %2,4; 2004'te %2,6; 2005'te %2,7; 2006'da %3,1 ve 2007 yılının ilk yarısında %3,2² olarak gerçekleşmiştir. Mevduat bankalarının bankacılık sektörü aktif toplamı içerisindeki ağırlığı ise bu artışa paralel olarak azalmaktadır.

Ülkemiz faizsiz finans sektörünün gidişatına bir nebze de olsa ışık tutabilecek bir çalışma gerçekleştirmek ümidiyle *özel finans kurumlarının katılım bankalarına dönüşüm sürecinin sebepleri ve sonuçlarını* ele aldığımız çalışmamız şu bölümlerden oluşmaktadır:

İkinci bölümde İslami bankacılığın klasik bankacılıkla mukayesesine imkan verebilmek amacıyla her iki tür bankacılığın tarihi gelişimine değinilmiş; İslami bankaların sundukları hizmetler, faaliyetlerinde bağlı kaldıkları temel prensipler, uyguladıkları yöntemler ve sundukları hizmetlere yer verilmiş; bu kurumların ortaya çıkışında temel unsur olan faiz konusu, dini ve iktisadi çerçevede ele alınmış ve faiz karışıklığının sebepleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, faizsiz bankaların Türkiye'deki uygulaması olan özel finans kurumlarının kuruluşu, gelişimi, faaliyetleri, hukuki temelleri, kendilerine has yöntemlerle sundukları hizmetler, yürüttükleri diğer bankacılık hizmetleri ve sair konular aktarılmıştır. Kuruluşlarından itibaren geçirdikleri aşamalara ilişkin şube sayıları gibi çeşitli verilere de bu bölümde yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde öncelikle ÖFK'ların katılım bankalarına dönüşümünün gerekçeleri ele alınmış ve ardından bu kurumlara ilişkin gerçekleştirilen son yasal düzenlemelerin doğurduğu hukuki sonuçlar incelenmiş ve nihayet bu kurumların son

¹ <http://www.tkbb.org.tr/Raporlar.asp?K=2> (Erişim: 3 Eylül 2007)

² http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/3428BYG_09_07_2007.pdf (Erişim: 3 Eylül 2007)

olarak girdiği süreçte halkın katılım bankalarını algılayışında meydana gelen değişimleri tespiti yönelik uygulanan anket sonuçlarına yer verilmiş, böylece sürecin hukuki ve psikolojik sonuçları tespit edilmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM:

FAİZSİZ BANKACILIK SİSTEMİ

2.1. TANIMI VE KLASİK BANKACILIKTAN FARKI

Faizsiz bankacılık, uluslararası literatürde çoğunlukla İslami Bankacılık (Islamic Banking) olarak adlandırılan ve faize yer vermemesiyle klasik bankacılıktan ayrılan finansal modeldir. Faizsiz finans kurumları ülkemizde “Özel Finans Kurumu” adıyla faaliyete başlamış ve 2006 yılından itibaren faaliyet prensiplerinden olan kâr ve zarara katılma ilkesine atfen “Katılım Bankası” olarak adlandırılmıştır. Biz de çalışmamızda aynı kavram ve aynı kurumları kastetmek üzere yerine göre; İslami bankacılık, faizsiz bankacılık, özel finans kurumu ve katılım bankası kavramlarını kullanacağız. Gerek doğduğu ülkeler gerekse bağlı olduğu prensipler açısından bu kurumları en iyi biçimde ifade ettiğini düşündüğümüz kavram “İslami Bankacılık”tır.

Faizsiz bankacılık modelinin önemi, İslami toplumlardaki dini hassasiyet taşıyan halk kesiminin, faizli çalışmaları nedeniyle finansal kurumlardan uzak durması ya da bu kesimin inançlarına rağmen dinin getirdiği faiz yasağına uymaması sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde yeni bir alternatif finansal model sunmasında yatmaktadır. Bu kurumlar, İslami kesimin dini kurallara uygun bankacılık hizmetine olan ihtiyaçlarından doğmuş ve hızla gelişmiştir. Kurumların ortaya çıkması yeni olmakla beraber kullandıkları araçlar İslam’ın ilk zamanlarından beri varolagelen yöntemlerdir (murabaha, müdarebe vs. gibi). Bu yöntemlerin neler olduğu ayrı başlık altında kapsamlıca açıklanacaktır.

Bilindiği üzere bankalar mudilerine faiz ödemek suretiyle topladıkları fonu, kredi ihtiyacı olan müşterilere yine belli oranda faiz almak şartıyla kullandıran kuruluşlardır. Burada bankaların kazancı kullandıkları fona uygulanan faiz ile topladıkları fona ödedikleri faiz arasındaki farktan ibarettir. Günümüzde bankalar birçok modern bankacılık hizmeti sunuyor olsa da faaliyetlerinin temelini fon ihtiyacı duyanlarla fon fazlası olanlara aracılık etmeleri oluşturmaktadır. Bunu yaparken kullandıkları enstrümanlar faize dayalıdır. Örneğin bir banka müşterisine

finansman sağlarken verdiği borcu vade sonunda belirli bir faiz ilave ederek tahsil etmektedir. Müşterisine nakdî olarak ödeme yapan banka verdiği nakde karşılık bir fazlalık talep etmektedir. Nakdî borcun karşılığında fazlalık alınmasıyla dinen izin verilmeyen faizli bir işlem yapılmış olmaktadır. Buna karşılık faizsiz bankacılık hizmeti sunan bir kurum müşterisinin talep ettiği malı, peşin olarak alıp müşterisine vadeli olarak satmakla ticari bir faaliyet gerçekleştirmiş ve sonuçta da kâr elde etmiş olacağından dinen meşru bir kazanç sağlamış olmaktadır. Faizsiz finans kurumları ile faiz temelli bankalar arasındaki farkları, esas ve kullanılan enstrümanlar açısından ayrıntılı olarak ileride inceleyeceğimizden ötürü konuyu burada kısaca aktarmakla yetiniyoruz.

2.2. TARİHİ GELİŞİM

Faizsiz bankacılık uygulamasının doğuşu ve gelişimini, insanların buna olan ihtiyaçları açısından ele aldığımızda konuyu bankacılığın doğuşuna kadar götürmemiz ve bankacılık faaliyetlerine olan ihtiyaca kısaca değinmemizde fayda vardır. Tüm sektörler, insanların ihtiyaçlarından doğmuş ve zamanla gelişmiş ve halen gelişimini sürdürmektedir. Finans sektörünü de bundan istisna tutamayız. Ayrıca faizsiz bankacılık ile arasındaki farkların daha iyi görülebilmesi için de faiz esaslı bankaların tarihsel gelişiminin aktarılması yararlı olacaktır. Önce faiz esasına dayanan bankacılığın doğuşu ve Avrupa'daki gelişimine değinecek ve ardından Osmanlı İmparatorluğu bazında İslam toplumlarının bankacılık uygulamalarını kısaca aktararak asıl inceleme konumuz olan modern faizsiz bankacılığın tarihsel gelişimini açıklayacağız.

2.2.1. Bankacılığın Doğuşu ve Gelişimi

Bankacılık, eski çağlara kadar uzanan ve ilk örneklerini Sümerler'de (M.Ö. 3500), Babil İmparatorluğu'nda ve Eski Mısır'da gördüğümüz³; insanların mallarını emniyete almak için tapınakların dokunulmazlığı ve din adamlarının

³ İlker Parasız, **Modern Bankacılık – Teori ve Uygulama**, Banksis Yay., İstanbul, 2000, s. 5.

güvenilirliğinden yararlanmaları suretiyle tapınak bankacılığı şeklinde ortaya çıkan bir olgudur. Zamanla tapınaklara emanet edilen malların rahiplerce başkalarına emanet olarak verilmesiyle aracılık işlevi de kazanılarak bankacılık faaliyetleri şekillenmeye başlamıştır. Mezopotamya'daki Kızıl Tapınak kendilerine emanet edilen servetlerin hesabını tutmuş ve rahipleri iki bin yıl boyunca kredi ve mevduat faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu faaliyetlere ilişkin, ikraz usulleri, borcun tahsili, faiz oranları vs. gibi konular Hammurabi Kanunları'nda kapsamlı biçimde yer almaktadır. Sümer şehir devletlerinde de aynı şekilde transfer, borç-alacak işlemleri rahip-bankacılar tarafından muhasebe düzeniyle sürdürülürken, bankacılığı Babil ve Fenike'den öğrenen Eski Yunan'da tapınak-bankaların yanısıra Trapezites olarak adlandırılan bankerler de bu faaliyetleri ayrıca yürütmekteydi. Roma İmparatorluğu'nda da Argentari adı verilen özel bankalar ile para değiştiricilerin parasal alandaki hakimiyetlerine rastlamaktayız.⁴

Ortaçağ'da kredi ve faizin, kilise tarafından yasaklanması ve bu dönemde görülen sürekli savaşlar ve siyasi çalkantılar sebebiyle Avrupa'da ekonomik faaliyetler ve bankacılığın gelişmesi sınırlanmıştır. Faizin serbest bırakılması ancak reform hareketlerinden sonra sağlanabilmiştir.⁵ İstanbul'un fethinin neden olduğu rönesans hareketiyle başlayan süreç, Kilise Hukuku'nun yerini Roma Hukuku'na bırakması ve Kilise Hukuku'nda da değişimlere neden olması ile Avrupa'da faize bakış değişmiş ve o zamana kadar yasak olan faizin kabul edilmeye başlanması bankacılığın gelişmesine katkıda bulunmuştur.⁶

Vatikan'ın her türlü tarım, ticaret ve zanaat faaliyetlerinden Yahudileri menetmesine karşılık para ve faize ilişkin işlemlerde Yahudiler'in Kilise Hukuku kapsamı dışında tutulmaları, bu zümrenin XI. yy. başlarından itibaren özellikle tefecilik yoluyla büyük servetler edinmelerine zemin oluşturmuştur.⁷ “Banka” kelimesinin kökeni de, ilk bankerler sayılan Lombardiyalı Yahudiler'in bankacılık işlemlerini pazarlara koydukları masalar (banco) üzerinde yapmalarına

⁴ Selim Tarlan, **Tarihte Bankacılık**, Maliye ve Gümrük Bak. Araş.-Plan-Koord. Kur. Yay., Ankara, 1986, s. 7-8.

⁵ Hikmet Urgancı, **Para ve Banka**, Önder Mat. Yay., Adana, 1982, s. 49.

⁶ Parasız, **Modern Bankacılık**, s. 6.

⁷ Tarlan, **Tarihte Bankacılık**, s. 11.

dayanmaktadır. İtalyanca'daki “banco” kelimesi masa, tezgah anlamına gelmektedir.⁸

Bir kısım Lombardiyalı sarrafın özellikle 1290 yılından sonra güçlenerek İngiliz ve Fransız hükümetlerine kredi açtıkları, XV. yüzyılda ise çek benzeri ödeme sistemini kullandıkları görülmektedir. “Goldsmith” adı verilen bu kuyumcular kıymetli madenleri emanet almışlar ve karşılığında “goldsmith’s notes” denilen hamiline yazılı makbuzlar vermişlerdir. Goldsmith’lerin önemi çekle ödemeyi yaygınlaştırarak kayıtsal para dolaşım mekanizmasını kurmalarıdır.⁹

Modern bankacılık alanındaki bir diğer gelişme 1852’de Fransa’da kurulan Credit Mobilier’dir. Bu banka, sanayileşme için gereksinim duyulan sermayeyi sağlayan bir iş bankası özelliği taşıması yönüyle yeni bir bankacılık türüne örnek teşkil etmektedir. XIX. yüzyılda büyük mevduat bankaları ortaya çıkmış ve bu dönem nakit para kullanmadan ödemelerin yaygınlaştığı kısaca Avrupa’da bankacılığın modern anlamda geliştiği bir dönem olmuştur.¹⁰

Avrupa’da bu gelişmeler yaşanırken İslami bankacılığın doğduğu ülke olan Mısır da dahil olmak üzere Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası’nda yer alan pek çok ülkeyi denetiminde tutan ve İslam coğrafyasında dominant güç olan Osmanlı İmparatorluğu’nda finans ve bankacılık çok büyük gelişme göstermemiştir. Zira devlet, “Siyasi ve ictimai sebeplerle aşırı servet terakümünü kaygıyla karşılıyordu. Birlik için tehlike oluşturacak zenginleşmelere ve siyasi güce dönüşebilecek iktisadi güçlenmelere imkan tanımıyordu”¹¹. Kapitalizmde sanayileşmenin bir aracı sayılan servet birikiminin, Osmanlı’da sözü edilen kaygılar neticesinde engellenmeye çalışılması, Batı’daki çapta büyük iktisadi oluşumların ve dolayısıyla büyük finansal kurumların ortaya çıkmasını önlemiştir. Yine de kısmi olarak servet birikimlerine rastlanmaktadır. XV. ve XVI. yüzyıllarda köylü, esnaf ve tüccara faizle borç para veren, sarraf veya tefeci olarak adlandırılan kişilerde servet birikimi görülmektedir. Osmanlı’da ilk bankerlik faaliyetlerine Levantenlerce başlanmış ve sarraflık mesleği

⁸ Parasız, **Modern Bankacılık**, s. 5.

⁹ Urgancı, **Para ve Banka**, s. 50-51.

¹⁰ Urgancı, **Para ve Banka**, s. 52.

¹¹ Ahmed Akgündüz ve Said Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, OSAV Yay., İstanbul, 1999, s. 479.

uzun süre bu kesimin denetiminde kalmıştır. Galata bankerlerinin çoğunluğunu oluşturan Levantenler'in yanısıra Rumlar, Ermeniler ve Museviler de sarraflık mesleğini yürütmüşlerdir.¹² Sarraflar, İslam toplumlarında havale, çek ve kredi gibi para ve finans işlemlerini yoğun biçimde ifa etmişlerdir.¹³ İslami toplumlarda Batı'daki kadar köklü olmayan bankacılık faaliyetlerinin temelini de işte bu sarrafların teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

2.2.2. İslami Bankacılığın Doğuşu ve Gelişimi

XX. yüzyılın bilim, sanayi ve teknoloji alanlarında getirdiği ilerleme ve iktisat biliminde meydana gelen gelişmelerin de etkisiyle günümüz bankacılığı doğmuştur. Bankalar, kredi ve finansman fonksiyonlarıyla Batılı ülkelerde kalkınmaya katkı sağlamış ve Batı toplumlarının ayrılmaz birer unsuru olmuşlardır.

Bankaların Batı'da gösterdikleri fonksiyonları İslam ülkelerinde sergileyemeyişlerinin temelinde, Müslüman halkların faiz esasına göre işleyen bu müesseselere, inançları gereği mesafeli yaklaşımları yatmaktadır.

Faizin İslam dinince yasak oluşu, Müslümanların bu olgudan uzak durmalarına sebep olmuş, öte yandan faizli bankalara alternatif kuruluşların mevcut olmayışı da bu halkların tasarruflarının banka dışı yollara; altın veya dövizle yahut gayrimenkule kaymasına yani üretime neden olmayan alanlara yönelerek bir anlamda atıl kalmasına neden olmuştur. Bu suretle, halkın elinde ülkelerinin kalkınmasına yardımcı olacak sermayenin mevcut olmasına rağmen devletlerin sermaye ihtiyacını dış borç yoluyla karşılaması ve ülkenin siyasal ve ekonomik yönden dışa bağımlı kalması sonucu doğmuştur. İşte bu noktada İslami prensiplere özellikle de faizsizlik esasına bağlı olarak işleyen İslami bankalar, halkın elindeki tasarrufları, ekonomi içerisine çekmeyi başarmış ve ülkelerin kalkınmaları için ihtiyaç duyulan sermayeyi dışarıdan karşılama zorunluluğunu azaltmışlardır. Türkiye ve diğer İslam ülkelerinde

¹² Akgündüz, Bilinmeyen Osmanlı, s.480.

¹³ İsmail Özsoy, **Özel Finans Kurumları**, Asya Finans, İstanbul, 1997, s. 93.

izah edilen bu sebeplere dayalı olarak aynı amaçlarla İslami esaslara bağlı bankalar kurulmuştur.¹⁴ Şimdi bu bankaların doğuşu ve gelişimlerini tarihsel olarak ele alalım.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde çok sayıda Orta Doğulu ve Asyalı İslam toplumları nihayet siyasi özgürlüklerine tekrar kavuşmuşlardır. Bu ülkeler ekonomik kalkınma ve refah arayışları kapsamında “Üçüncü Ekonomi” kurmayı denemiştir. Ne kapitalizme ne de sosyalizme dayanmayan bu yeni ekonomik kavram, zamanın güçlü iki ekonomik sistemine karşı bir meydan okuyuş olarak ve İslami sisteme olan özleme dayalı biçimde meydana gelmiştir.¹⁵ İslami ekonomi sistemi dünya Müslümanlarına kapitalist ve sosyalist sistemlere alternatif sunmakta; İslami kavramlar, servetin ölçsüz biçimde yığılmasına karşı oluşuyla kapitalizmden, üretim araçlarının sahipliği de dahil olmak üzere mülkiyet hakkını savunması yönüyle de sosyalizmden ayrılmaktadır.¹⁶

İlk İslami bankacılık çabalarına ilişkin çok az detay biliniyor olmakla beraber bu tecrübelerin nerede ve ne zaman meydana geldiğini tespit etmek mümkündür. İlk faizsiz banka kurma teşebbüsü 1940’ların ortasında Malezya’da görülmüştür. Başarısız olan bu girişimin ardından 1962’de Malezya hükümeti hacı adaylarının tasarruflarını gayrimenkul ve tarım faaliyetlerinde değerlendiren bir Hac Yönetim Fonu kurmuştur. 50’li yıllarda Pakistan’da görülen İslami bankacılık teşebbüsü de başarısız olmuştur. Hint İslam Cemiyeti 1969’da faizsiz borç veren bir sistem kurmuş ve 1981’e kadar bu oluşum yarım milyon \$’lık meblağa ulaşmış ve 300.000’den fazla insan bu servisleri kullanmıştır.

1963’te Kahire’nin 40 mil kadar kuzeyinde yer alan Mısır kırsalı Mit Ghamr ve Dondait’teki faizsiz bankacılık konusunda en yenilikçi ve başarılı deneyim hakkında öncekilere nazaran elimizde daha fazla bilgi mevcuttur. Bu oluşumun temel motifi kendi öz kaynaklarını kullanmada köylüleri eğitmek üzere kırsal bankaların kurulması idi. Bu kırsal bankalarda başlıca üç tip hesap bulunmaktaydı. İlki, minimum 10 cent ile açılabilen tasarruf hesapları idi. Bu hesaplara faiz ödenmiyordu

¹⁴ Özsoy, **Özel Finans Kurumları**, s. 193.

¹⁵ Shigeru Endo, “Non-Interest Financing and the Islamic Economies”, **Islam and Development in Asia**, Institute of Islamic Understanding Malaysia, Kuala Lumpur, 1998, p. 51.

¹⁶ Traute Wohlers-Scharf, **Arab and Islamic Banks – New Business Partners for Developing Countries**, Development Center of OECD yayını, 1983, s. 74.

ancak para yatıranlar, verimli girişimler için, bankanın teknik desteğini de alabilecekleri küçük meblağlı ve kısa vadeli ancak faizsiz borç veren bir fon kaynağına sahip oluyordu. İkinci tür olan yatırım hesapları ise ilkinde olduğundan farklı biçimde yatırılan tasarrufların geri çekilmesine kısıtlama getiriyor, bu hesaplarda biriken fonlar kâr ve zarara katılma prensibine bağlı olarak gerek banka tarafından kırsal projelerde doğrudan kullanılıyor gerekse de fon ihtiyacı duyan yerel girişimcileri finanse etmede kullanılıyordu. Üçüncü hesap türü, sosyal servisler fonu, topluluktaki hayırseverlerden zekat toplayıp ihtiyaç sahiplerine bunu dağıtıyordu.¹⁷

Mit Ghamr Tasarruf Bankası, 1967 ve 1971 arası dönemde geriledi ve Mısır hükümeti ve politik atmosferindeki farklı cereyanların etkisi sonucu tüm şubeleriyle birlikte eyalet yönetiminin doğrudan kontrolü altına alınarak operasyonel özerkliğini yitirdi. 1967 yılının ikinci yarısında bankanın faaliyetleri faiz esaslı çalışan Mısır Ulusal Bankası ve Mısır Merkez Bankası'nın kontrolüne geçerek faizsiz bankacılık misyonu terkedildi. Daha sonra yönetimin değişmesinin ardından Mit Ghamr Tasarruf Bankası tecrübesi Nasser Sosyal Bank'ın kurulmasıyla yeniden canlandırılmıştır.¹⁸

Başarılı bir İslami bankacılık teşebbüsünün, Mısır'da Mit. Ghamr Tasarruf Bankası ile 1963 yılında başlamasını müteakip İslami bankacılık hareketi istikrarlı bir ilerleme sağlayarak 1972'de Nasser Social Bank, 1975'te Dubai Islamic Bank, 1977'de Mısır'da ve Sudan'da Faisal Islamic Bank'in kurulmasıyla önemli bir boyut kazanmış ve mühim bir rol üstlenmiştir. Sudan'da bankacılık sistemi İslam hukuku prensiplerine göre tümüyle yeniden modellenirken İran ve Pakistan'da sistem İslami kurallara uydurulmuştur.¹⁹

İslami bankalar ve yatırım şirketlerinin büyük çoğunluğu özel girişim şeklinde kurulurken Pakistan, Ziya'ül-Hak döneminde farklı bir strateji izlemiştir. 1979 senesinde hükümet, bankacılık sisteminin bütünüyle İslami kurallara

¹⁷ Shahrukh Rafi Khan, **Profit and Loss Sharing**, Oxford Univ. Press, Karachi, 1987, s. 52-53.

¹⁸ Ahmet Al-Ashker, "Egypt: An Evaluation of the Major Islamic Banks" **Islamic Financial Markets**, Routledge, London, 1990, s.61.

¹⁹ Muhammad Loqman, "Islamic Banking and Business Laws Vis-à-vis Economic Development", **Islam and Development in Asia**, Institute of Islamic Understanding Malaysia, Kuala Lumpur, 1998, s. 15.

uydurulması yönünde karar almış ve faizli sistemin faizsiz sisteme dönüşüm süreci başlatılmıştır. Süreç sonunda klasik bankaların tamamen kaybolması planlanmıştır. Bu dönüşüm sürecinin üç yılda gerçekleştirilmesi planlandığı halde bankacılık sisteminin dönüşümü çok daha kısa sürede tamamlanmıştır.²⁰

Pakistan'da ve Ortadoğu'da bu gelişmeler yaşanırken, 1983 yılında Bank Islam Malaysia Berhad'ın (BIMB) kuruluşu Malezya finans sisteminde yeni bir alanın başlangıcı olarak kayda geçti. Banka, Malezya hükümetince yasalaştırılan İslami Bankacılık Kanunu (1983) ile Malezya Merkez Bankası (Bank Negara Malaysia - BNM) denetimine tabi kılınarak kurulmuştur.

Bu arada Müslüman ülkelerin en kalabalıklarından olan Bangladeş'te²¹ İslami kurallara son derece bağlı olan halkın, ekonomik yaşantılarını da İslami kurallara göre şekillendirme yönündeki arzusunu yerine getirmeye yönelik olarak Bangladeş hükümeti, Ağustos 1974'te ekonomisini İslami kurallara göre tekrar organize etmek üzere İslam Kalkınma Bankası'yla (Islamic Development Bank – IDB) bir protokol imzalamıştır. Güney Asya'da türünün ilki olan Bangladeş İslam Bankası (Islamic Bank Bangladesh Ltd.) halkın yoğun talebi üzerine 30 Mart 1983 tarihinde kurulmuş ve tüm bankacılık ve yatırım faaliyetlerini faizsiz kâr/zarar paylaşımı esasına bağlı olarak yürütmüştür. Daha sonra ülkedeki ikinci faizsiz İslami banka olarak Al-Baraka Bank Bangladesh Ltd. 1987 yılında kurulmuştur. 1995'te Social Investment Bank Ltd. ve Al-Arafa Islamic Bank Ltd. faaliyete başlamıştır. 1998 yılına kadar 40'a yakın ülkede kurulan İslami banka ve finansal kurum sayısı 150'den fazladır.²²

Batılı banka grupları da 80'li yıllardan itibaren İslami bankacılık hizmeti sunan birimler açmaya başlamışlardır. 1981 yılında ilk olarak Citibank tarafından Londra'da kurulan bu birimlere örnek olarak Citi İslami Yatırım Bankası (Citi Islamic Investment Bank – CIIB), Alman sermayeli yatırım bankası Dresdner Kleinwort Benson, Avustralya ve Yeni Zelanda Bankacılık Grubu (ANZ – The Australia and New Zeland Banking Group Ltd.), büyük Alman bankası ABN Amro

²⁰ Wohlers-Scharf, *Arab and Islamic Banks*, s. 86.

²¹ Bangladeş'in 2006 yılı için tahmini nüfusu 147.365.352'dir. Bu rakamla Bangladeş dünyanın en kalabalık 10 ülkesi arasında yer almaktadır.

http://encarta.msn.com/encyclopedia_761553817_2/Bangladesh.html Erişim: 07 Mart 2007.

²² Loqman, "Islamic Banking ...", s. 16-17.

ve Wall Street'teki en büyük yatırım bankalarından olan Goldman Sachs gösterilebilir.²³

2003'e kadar sayısı 267'ye ulaşmış olan İslami bankalar vasıtasıyla, faizsiz bankacılık işlemleri dünyanın her kıtasından 75'i aşkın ülkede uygulanmaktadır ve sektörde 2003'e kadarki son beş yılda %23.5'lik bir büyüme ile 260 Milyar \$'ı aşan bir hacim yakalanmıştır.²⁴

2.2.3. Uluslararası İslami Bankacılık Örgütleri

İslami bankacılık için uluslararası alandaki en önemli adımlardan biri İslam Kalkınma Bankası'nın kurulması olmuştur. Ardından bir çatı organizasyonu yapısındaki İslami fon kurumu olan Dar'el-Mal El-İslami (DMI) 1981'de Bahamalar'da tescil edilerek kurulmuştur. İslami bankalara teknik danışmanlık hizmeti vermek üzere 1977'de Uluslararası İslami Bankalar Birliği (International Association of Islamic Banking – IAIB) ve Lefkoşa'da İslami Bankacılık ve Ekonomi Kurumu (International Institute for Islamic Banking) kurulmuştur. Bu kurumlar, çeşitli seminerler vasıtasıyla aralarında bilgi alışverişinde bulunmakta²⁵ ve İslami bankacılığın gelişimine ve problemlerinin çözülmesine katkıda bulunmaktadır.

Muhasebe standartlarının oluşturulması amacıyla İslami finans kurumları için muhasebe ve denetim örgütü (Accounting & Auditing Organisation for Islamic Financial Institutions – AAOIFI) faaliyet yürütmektedir. AAOIFI 26 Şubat 1990'da Cezayir'de kurulmuştur.²⁶

²³ Philip Moore, **Islamic Finance – A Partnership for Growth**, Euromoney Publications, London, 1997, s. 49-55.

²⁴ Ufuk Uyan, "Dünyada ve Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Uygulamaları" Marmara Üni. Bankacılık ve Sig. Y.O. Seminer Notları, İstanbul, s. 416.

http://bsy.marmara.edu.tr/TR/sempozyum_bildirileri/UFUK%20UYAN_415-421_.pdf Erişim: 5 Mart 2007.

²⁵ Khan, **Profit and Loss Sharing**, s. 55.

²⁶ AAOIFI, <http://www.aaoifi.com/>

2.3. İSLAMİ BANKALARIN KURULUŞ SEBEPLERİ

2.3.1. İslam’da Faiz Yasağı ve Diğer Dini Sebepler

2.3.1.1. Faizin İktisadi Tanımı

Faizin farklı iktisadi tanımları mevcuttur. Bir tanıma göre faiz, sermaye kullanımının karşılığında ödenen bedel veya sermayenin kirasıdır. Bir başka tanımda faiz “ödünç alınmış paranın kirası”²⁷ olarak ifade edilmektedir. İktisatçılar, faiz konusunu ele alırken çok çeşitli yaklaşımlara sahip olmuşlardır. Bunlar zaman tercihi yaklaşımı, mahrumiyet yaklaşımı, likidite tercihi yaklaşımı ve fırsat maliyeti yaklaşımıdır. Her birini kısaca açıklarsak:

Zaman tercihi yaklaşımındaki tema, şimdiki zamanın gelecek zamana olan teknik üstünlüğü nedeniyle insanların şu an kullanmaktan vazgeçtikleri, faydasını erteledikleri fonlarına karşı hak ettikleri bedel, faizdir. Bu noktada faize konu olan fonlarla kiraya konu olan mallar arasındaki farka dikkat edilmelidir. Kiralanan bir mal, borç olarak verilmemekte ve kira, o malın kullanımından doğacak fayda karşılığında talep edilmektedir. Kiralanan mal üzerinde kiracının örneğin o malı satmak gibi bir tasarrufu bulunmazken o malın taşıdığı hasar görme riskini de kiracı üstlenmemektedir. Fonlarda ise risk borçlanana aittir.

Mahrumiyet yaklaşımında insanların ellerindeki fonlarla yapabilecekleri tüketimi yapmayıp bu tüketimden vazgeçmeleriyle mahrum kaldıkları faydaya bedel olarak faiz alınmaktadır.

Likidite tercihi yaklaşımında ise faiz, bireylerin borç vermeleri halinde paralarının bağlanması yani istedikleri zaman kullanılamayacak hale gelmesi nedeniyle paranın likiditesinden vazgeçmenin karşılığında istenen bedeldir.

Fırsat maliyeti veya alternatif maliyet yaklaşımında ise bireylerin borç verdikleri para ile borç vermek yerine yapabilecekleri bir yatırıma karşılık elde etmeleri olası olan kazanca karşılık faiz talep edilmektedir.²⁸

²⁷ Feridun Ergin, **Para ve Faiz Teorileri**, İstanbul Üni. İkt. Fak. Yay., İstanbul, 1981, s. 273.

²⁸ Nevzat Aypek, **Türk Sermaye Piyasasında Özel Finans Kurumlarının Yeri ve İşleyişi** (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1988, s. 42-43.

Bizce tercih edilen yaklaşım fırsat maliyetine ilişkin olanıdır. Diğer yaklaşımlarda, fonların bir başkasına kullanılmadığı halde de bir fayda sağlamaması ihtimali vardır. Örneğin mahrumiyet yaklaşımında elde bulunan fonlarla tüketim yapılmaması, her zaman bu fonların bir başkasına borç verilmesi durumunda söz konusu olmayacaktır. Bireylerin likit olarak bulundurdıkları ve borç olarak vermedikleri fonların da tüketilmeme ihtimali bulunmaktadır. Dolayısıyla zaten tüketilmeyecek olan bir fonun tüketilmemesi sebebiyle bir kazanç hak edilmiş olamaz.

2.3.1.2. İslam Dininde Faizin Tanımı ve Türleri

Riba (faiz) borç mukabilinde alınan önceden belirlenmiş bir fazlalıktır. Anaparada meydana gelen artışı ifade etmektedir. Bu artışı, ticaretteki artıştan ayıran temel nokta ise üstlenilen risk faktörüdür. Ticarete iki taraf da üstlendiği riske karşılık kâr elde ederken faizli bir işlemde risk tamamen borçlanan tarafın üzerine yüklenmektedir. Örneğin bir malın kiraya verilmesinde, sözleşmeye konu olan malın taşıdığı hasar riski kiraya veren tarafın üzerindedir. Bu risk kira kazancının meşruluğunda etkindir. Faizli bir işlemde ise çalınma, kaybolma vs. tüm riskleri parayı ödünç alan taraf üstlenmektedir.

Faiz, borç faizi ve alışveriş faizi olmak üzere iki türe ayrılmaktadır:

a) Borç Faizi: Borç faiziyle kastedilen İslami literatürdeki Riba el-Cahiliye, Riba ed-Duyun (Arapça “deyn” kelimesi borç anlamına gelmektedir, çoğulu “duyun”dur), Riba en-Nesia (Faizin vadeyle ilişkisini ifade etmektedir) ve Riba el-Kur’an (Kur’an’da yer aldığı için bu şekilde adlandırılmıştır) kavramlarıdır. Sabit bir fazlalık karşılığında borç para vermeyi ifade eder.

b) Alışveriş Faizi: “Riba el-Buyu” olarak adlandırılan alışveriş faizi, vadeli veya vadesiz olarak mal değişiminden doğabilmektedir. Alışveriş faizi ikiye ayrılmaktadır:

i) Riba el-Fadl: Bir malın aynı türden bir malla miktarca fazlalığa karşılık değiştirilmesidir. Burada değiştirilen mallardan birinin kalitesinin daha yüksek olması, fazlalıktaki faiz hükmünü kaldırmaz.

ii) Riba en-Nesia: Bir malın, aynı veya farklı türdeki bir malla fakat vadeli olarak değiştirilmesidir. Burada da vadeden dolayı bir faiz söz konusu olmaktadır.

Alışveriş faizi sünnet tarafından yasaklanmışken borç faizi Kur'an tarafından yasaklanmıştır.²⁹ İslam'da başvurulabilecek dört kaynak bulunmaktadır. Bu kaynakların ilki ve temeli Kur'an'dır. Kur'an'da yer almayan veya ayrıntılandırılmayan konularda Hz. Peygamber'in söz, davranış ve onaylama yoluyla ortaya koyduğu hükümler sünneti oluşturmaktadır. Kur'an'ın ifadesiyle “*O (Peygamber) kendi arzularına göre konuşmaz. O(nun konuşması kendisine) vahyedilenden başkası değildir*”³⁰. Buna göre sünnet de Kur'an gibi bağlayıcıdır. Üçüncü ve dördüncü kaynaklar ise bu iki temel kaynakta (Kur'an ve sünnet - nass) bulunmayan bir konuda, nass'ta bulunan benzer konuya kıyas yapılmasıyla hüküm verilmesini ifade eden “Kıyas” ve İslam alimlerinin bir konu üzerinde ittifakla aynı görüşü ortaya koymaları anlamına gelen “icma”dır. Borç faizinin Kur'an ayetleriyle, alışveriş faizinin de sünnet tarafından yasaklanması, her iki faiz türünün de İslam'ın temel kaynaklarına göre kabul edilmeyen uygulamalar olduğunu göstermektedir.

2.3.1.3. İslam'da Faiz Yasağı

Faiz karşıtlığı, oranı ve türüne bakmaksızın bütün faiz çeşitlerinin Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde yasaklanmış olması temeline dayanmaktadır:

“Allah, alışverişi helal, faizi de haram kılmıştır...” (Bakara: 275)

²⁹ Ahmed Abdel-Fattah El-Askher, **The Islamic Business Enterprise**, Croom Helm, London, 1987, s. 39-40.

³⁰ Kur'an, 53/3-4.

“Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin...” (Âl-i İmran: 130)³¹

Kur'an'ın yasakladığı, İslam öncesi Arap toplumunda görülen ve borçluyu belirlenen takvimde birikmiş faiziyle beraber anaparayı geri ödeyemeyecek duruma düşüren, borcun katlanması şeklinde uygulanan Riba'dır. Riba, borcunu ödeyemeyenleri köleleştirme³² eğilimi taşıyan bir uygulama olması nedeniyle ciddi bir sosyal sürtüşme kaynağıdır. İslam'ın ilk zamanlarından günümüze kadarki birçok Kur'an müfessirinin sadık kaldığı görüş, Riba yasağındaki amacın, sosyal zararları olan finansal uygulamaları önlemek olduğu yönündedir. İslam iktisatçıları faiz yasağını salt Kur'an'ın yasak kıldığı iddiasının ötesinde haklı gösterecek argüman arayışında büyük gayret sarfetmiş ve İslam ekonomisine dair hemen hemen tüm popüler metinlerde yer alan şu görüşü benimsemişlerdir: Risk üstlenmeden para kazanmak haksızlıktır. Buradaki mantığa göre bankanın, endüstriyel bir girişim için verdiği borçtan, riskin tamamıyla girişimci üzerine yüklendiği bir düzenleme ile girişimin başarısızlıkla sonuçlanması halinde bile borcuna karşılık faiz geliri sağlaması haksızlıktır. Aynı şekilde tasarruf mevduatına sahip bir mudinin, onun yatırdığı mevduat ile finanse edilen bir işin kötüye gitmesi ve bankanın o işten zarar etmesi durumunda bile önceden belirlenmiş bir faiz kazancı sağlaması da banka aleyhine bir haksızlıktır. Risksiz kazanç kavramının esası ne olursa olsun burada bahsedilen görüşün püf noktası, kazancın ancak bir riske karşılık geldiğinde meşru olduğudur. Bu yüzden bankacılık, faizi reddederek risk ve kazancı beraberce paylaşma esasına dayanmalıdır.³³ Yapılan muamelenin taraflardan birine haksızlık olduğunu söyleyebilmek için verilen örneklerdeki gibi işlerin her zaman olumsuz gitmesi gerekmemektedir. Tersî durumda yani bankanın finanse ettiği bir işin rantabl

³¹ Kur'an'da 4 ayrı surede faiz yasağına ilişkin ayetler bulunmaktadır: Bakara: 275-278, Al-i İmran: 130, Rum: 39, Nisa 160-161

³² Sadece İslam öncesi Arap toplumunda değil Batı'da da faiz, insanları köleleştirme ve sosyal sürtüşme neticesini doğuruyordu. Nitekim faizle borç para alanların bu borçlarına karşılık mallarını, mülklerini hatta kendileriyle birlikte aile bireylerini dahi teminat olarak gösterdikleri ve bu sebeple M.Ö. VI. asırdan sonraki dönemlerde Atina'da kalabalık bir borçlu sınıfı oluştuğu, piyasadaki arz-talep dengesinin bozularak fiyatların düşmesi üzerine borçluların vadesinde geri ödeme yapamamaları sonucu başgösteren sosyal huzursuzluk ve ayaklanmaların ancak Solon'un bir kısım borçları affetmesi üzerine durdurulabildiği bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Tarlan, **Tarihte Bankacılık**, s.8.

³³ Timur Kuran, Islamic Economics and Islamic Subeconomy, **The Journal of Economic Perspectives**, Vol. 9, No. 4, American Economic Association, 1995, s. 156-157

olup yüksek kazançlar sağlanması halinde bankanın sermayesini kullanan müteşebbis yüksek bir kazanç sağlarken bankaya önceden tespit edilen oranda ve kazanca göre çok düşük bir karşılık da verilebilmektedir. “Konuya borç veren açısından bakacak olursak; verdiği paraya karşılık alacağı faizin önceden belirlenmesi halinde, borç verdiği müteşebbis çok büyük karlar elde etse bile, üretimde kullanılan paranın esas sahibi sadece önceden belirlenen kadar bir pay alabilecektir.”³⁴ Görüldüğü gibi gerek faizle verilen borç ile yapılan işin yüksek kazanç sağladığı gerekse hiç kazanç sağlamadığı veya zarar edildiği durumlarda borç veren ve alan taraflardan biri mutlaka zarar görmekte ve hakettiği karşılığı alamamaktadır.

Faiz yasağının fikhî (İslam hukukundaki) sebepleri şunlardır:³⁵

- a) Faizin haksız bir kazanç oluşu: Faizin hiçbir emek sarfetmeyip hiçbir risk almaksızın alınan bir fazlalık olması sebebiyle İslam hukukçularının bir kısmı bu yönüyle faizin haksız bir kazanç olduğunu savunmuştur.
- b) Faizin tembellik ve ataletle sebep oluşu: Faiz, borç veren açısından bir üretimden doğmamakta, çalışmadan ve emek sarfetmeden kazanılan bir gelir olması yönüyle kişiyi tembelliğe iterken parasını da yatırıma ve üretime yol açan yollara değil faize yönlendirmesi sonucunu doğurmaktadır.
- c) Faizin kardeşlik ve dayanışma fikrine zararlı oluşu: Faiz, İslam’ın tavsiye ettiği karz-ı hasen olarak tabir edilen karşılıksız borç verme ve insanların sıkıntısını bu yolla hafifletme gibi güzel davranışlarla çelişen ve bu kardeşlik ruhunu sekteye uğratan bir uygulamadır.
- d) Faizin fakirden zengine doğru transfere sebep oluşu: Borç almak iktisaden sıkıntıda olmanın, borç vermek ise maddeten refaha sahip olmanın bir belirtisidir. Bu açıdan bakıldığında zaten sıkıntıda olan tarafın aldığı borca karşılık bir de faiz yüküne katlanması bu sıkıntıyı daha da artırırken, maddi refaha erişmiş tarafın zayıf taraftan faiz alması fakirden

³⁴ Özsoy, **Özel Finans Kurumları**, s. 106.

³⁵ Aypek, **Türk Sermaye Piyasasında...**, s. 47-48.

zengine doğru, İslam'ın arzulamadığı ve zekat gibi emirlerle tam aksini emrettiği menfi bir gelir transferidir.

Faizli alınan bir borç ile yapılan girişimin başarısızlıkla sonuçlanması halinde faiz ödeyen tarafın uğradığı zararları da şöylece sıralayabiliriz:³⁶

- a) Emeğin zayi olması
- b) Alınan borcun kullanıldığı işte başarısız olunması ve sermayenin kaybedilmesine rağmen anaparanın geri ödenme zorunluluğu
- c) Sermayeyi kısmen veya tamamen kaybeden girişimcinin, anaparaya ilaveten bir de faiz ödemek zorunda oluşu.

Faiz, artmanın bir tarafa, eksilmenin de bir tarafa yüklendiği yani kazançla rizikonun aynı tarafta olmadığı bir uygulamadır. Faiz, bir yandan sermaye terakümü sağlarken diğer yandan sosyal çöküntüye neden olmaktadır. Bu yönüyle faiz, sermayenin sürekli bir elde toplanarak tekel oluşturmaya neden olur. Böylece birçok sosyal müessesenin sermaye sahiplerince kontrol edildiği bir sermaye devleti ortaya çıkar. Bu ise, sermaye sahipliğinin doğurduğu rahata alışmışlık ve mücadele ruhunun zayıflaması sonucunu beraberinde taşıyacağından, devlet yapısında da zaafılara yol açacaktır. İşte bu sebeptendir ki, ülkenin refahı ve güvenliği serbest rekabet ve yaygın sermaye ile yakından alakadardır.³⁷

İslam'da “hak” kavramı büyük hassasiyet gösterilen bir husustur. “Kıyamet günü hak sahiplerine haklarını mutlaka eda edeceksiniz. Öyle ki boynuzsuz koyun için, boynuzlu koyundan kısas alınacak”³⁸. Hadiste gösterilen hassasiyet, hak kavramının sınırını insanlardan diğer tüm canlılara kadar yaymıştır. Faiz konusunu da bu açıdan ele alırsak İslam dini ne faizli olarak borç alan tarafın ne de faizli olarak borç veren tarafın haksızlığa uğramasına müsaade etmemektedir. Faiz yasağı³⁹ ile İslam; emeksiz, risksiz ve borç veren açısından üretime dayanmayan bir kazanca karşılık emeği ve üretimi yüceltmekte, taraflardan birinin mutlaka zarara uğradığı

³⁶ Özsoy, **Özel Finans Kurumları**, s. 106.

³⁷ Süleyman Karagülle, **Alternatif Faizsiz Banka – Selem ve Kredileşme**, İz Yay., İstanbul, 1991, s. 11-12.

³⁸ Müslim, Birr 60, (2582); Tirmizi, Kıyamet 2, (2422).

³⁹ Kur'an; Bakara 275-278, Âl-i İmran 130, Rum 39, Nisa 160-161.

halde diğ er tarafın kazancının bu zarara dayand ığı ve İslam'daki kardeşlik ruhuna tamamen aykırı olan bir uygulamayı reddetmekte, kendisi kazanırken başkalarının zarara uğramasına ald ırmayan bencil bir kişiliğ i kabul etmemekte, zekat gibi uygulamalarla tesis etmeye çalış ığı sosyal dayanış ma ve kardeşlik ortamının zedelenmesine müsaade etmemektedir. Görüldüğü üzere tek bir faiz uygulamasına müsaade etmek, İslam'ın sosyal, hukuki, ahlaki vs. birçok prensibini ç iğ nemek anlamına gelmekte, “Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez...”⁴⁰ gibi pek çok hadiste ve “Mü'minler ancak kardeşir”⁴¹ gibi ayetlerle tesis edilen din kardeşliğ i bağ larını zedeleyici etkiler göstermektedir.

Konuya kader inancı çerçevesinden bakıld ığında da faizin İslam'la bağ daşamayacağını söyleyebiliriz. Faiz, eğer bir iş in finansmanı için verilen borca karş ılık talep ediliyorsa bu iş i yapan taraf, girişiminin neticesinde başarılı olacağını varsayıp anapara ve faiz yükünün altına girme cesaretini göstermektedir. Bu şekilde taahhüt edilen faiz, henüz meçhul olan bir kazançtan borç verene de pay ayırmak anlamına gelmektedir.

Öte yandan günümüzde faiz konusuna ilişkin tartışmalarda Kur'an'da yasaklanan uygulamanın faiz (ribh) değil, riba olduğı; her ribanın faiz ancak her faizin riba olmad ığı, ribanın fahiş bir faiz türü ve tefecilik olduğı yönünde görüşler ileri sürülmektedir. Ribadan farklı olarak, kimi mezheplerde caiz görülen, zaruret halinde –dinen– hileli yollardan gidilerek meş ru sayılan ve kimi fık ıh alimleri ile Osmanlı şeyhülislamlarının bazı fetvalarına dayanılarak helalliğ i savunulan faiz türünden bahseden yazarlar da mevcuttur.⁴² Bu görüşü öne sürenler aynı zamanda enflasyon kadar faizin de dinen sakınca taş ımayacağını savunmaktadır.

Faize dinen meş ruiyet kazandırma ç abaları kapsamında ileri sürülen bir diğ er görüş de ayette geçen “Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin” (Âl-i İmran - 130) ifadesine dayanarak faizin yalnızca kat kat olanının yasakland ığı ve buna karş ılık yüzde olarak artan faizin haram hükmüne girmed iğ i görüşüdür. Bu

⁴⁰ İmam Nevevi, 40 Hadis, Hadis No: 35.

⁴¹ Kur'an, Hucurat 10.

⁴² Süleyman Uludağ, **İslam'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış**, Dergah Yay., İstanbul, 1998.

görüş tefsir (ayet yorumlama) alanındaki otoritelerden olan Mısırlı ilahiyatçı Seyyid Kutub tarafından şöyle reddedilmektedir:

“Kat kat artan ifadesi haramlığın şartı değil, mevcut uygulamanın sıfatıdır. Bakara suresindeki ‘faizden arta kalanı terkedin’ (Bakara 275-281) hiç bir şeklini istisna etmeksizin kati olarak faizi haram kılmaktadır” dedikten sonra kat kat artış sıfatına ilişkin olarak izahatta bulunmaktadır. Buna göre yasaklanan bu sıfat sadece Arap yarımadasında cahiliyye döneminde cereyan eden faizci uygulamayla ilgili olmayıp oranı ne olursa olsun faizli muamelelerin bulunduğu her yer için geçerlidir. Faize dayalı bir düzende mal dolaşımı tamamen bu esas üzerine kurulmaktadır ve faizli muamele sadece bireylerle ilgili basit bir konu değildir. Faiz, bir taraftan çok yönlü, diğer yandan sürekli bir muameledir. Bu çok yönlülük ve süreklilik sebebiyle de şüphesiz zaman geçtikçe kat kat artacaktır.⁴³

Yine aynı eserde Seyyid Kutub, faiz ile riba arasında yukarıda değinilen türden bir ayrımı kabul etmemekte, faizin bütün çeşitlerinin dinen yasaklandığını, faiz türleriyle beraber izah etmektedir. Bu izahatla, “ribanın fahiş bir faiz türü ve tefecilik olduğunu buna karşılık bu olumsuz özelliklerden arındırılan faizin dinen yasaklanmadığı” görüşüne karşı çıkmış olmaktadır. Kutub’un eserinde yer verdiği hadislerde de faiz türlerinden nesie faizine esas teşkil eden nokta verilen borcun vadeye göre artmasıdır. Fadl faizinde ise aynı tür malın değişimindeki miktarca fark, yasağa esas teşkil etmektedir.⁴⁴

Faizi ribadan ayıran ve mübahlaştıran görüş, ribanın fahiş bir artış veya tefecilik yönlerinin bulunması temeline dayandırılmaktadır.⁴⁵ Bu özellikler faizin (riba) haram kılınmasındaki illet (esas sebep) kabul edilirse, bunların ortadan kalkması, illeti de kaldıracağından ribanın mübahlaşması sonucunu doğuracaktır. Ancak İslam hukukçularının ve tefsircilerin çoğunun⁴⁶ ittifakıyla faizin her çeşidi haramdır ve faiz yasağına esas teşkil eden noktanın fahiş artış değil vadeye göre borca eklenen fazlalıktır. Ancak burada hangi işlemin dinen faiz olup hangi işlemin

⁴³ Seyyid Kutub, **Faiz**, İslamoğlu Yay., İstanbul, 1991, s. 52.

⁴⁴ Ayrıntılar için bkz.: Kutub, **Faiz**, s. 25-29.

⁴⁵ Uludağ, **İslam’da Faiz...**, s. 224, 316.

⁴⁶ Mevdudî, Elmalılı Hamdi Yazır, Seyyid Kutub vs.

olmadığı tartışılabilir. Örneğin hukuken temerrüt faizi olarak adlandırılan zararın tazmini, dinen faiz olarak kabul edilmemektedir.⁴⁷

Bu noktada konuyu bir de “dünyevileşme” kavramı ışığında ele almakta yarar vardır. Dünyevileşme “dini inanç, değer ve sembollerin hayatın dışına itilmesi ve hayatın seyrinde dünyevi hedeflerin öncelenmesidir.” Bireysel bilinçte ve toplumsal yaşamda dinin etkisinin zayıflaması veya kaybolması şeklinde de tarif edilmektedir. Buna kutsal olanın hayattan çıkarılması, kovulması da denebilir.⁴⁸ 11. miladi asırda bütün İslam coğrafyasında başlayan entellektüel tıkanıklıkla beraber İslam dünyasında statikleşme başlamış ve ilahi kaynakların ışığında yapılan düşünsel çabalar son bulmuştur. Sonuç olarak Osmanlılar da içinde olmak üzere bütün İslam dünyası kendi dışlarında gelişen dünyevi düşüncenin etkisi altına girmiştir. Nihayet günümüz global dünyasında kendi dönüşümlerini sürdürememiş Müslüman devletlere, dünyevi normların tasnif ettiği kurumlarda bulunma zarureti kalmaktadır. Model, bütün diğer alanlara teşmil edilebilir. Zamanla gelişmesi gereken türlü alanlara ait İslami düşünce durağanlaşmış, bunun sonucu olarak da günümüz toplumları süratle ilerleyen Batılı, dünyevi düşünceye tabi olmak zorunda kalmışlardır.⁴⁹

Hemen her alana etki eden dünyevileşmenin tefsir alanına sirayet etmesi ise bu kavramın en tehlikeli türünü oluşturmaktadır. İlahi kitapların karşı karşıya kaldıkları en büyük tehlike, onların, dünyevi kaygılar sonucu tefsir ve tevil yoluyla yanlış yorumlanarak saptırılması ve tahrif edilmesidir. Burada dünyevileşmekten kasıt, ayetin, yüklendiği anlamları itibarıyla ilahi muradın ihmal edilerek dünyevi bir takım mülahazalar ile maksadının dışına taşınarak yorumlanmasıdır. Bu açıdan bakıldığında bilinen tefsir kuralları dışlanarak, çeşitli gayelere yönelik olarak yapılan tefsirlerden bahsetmek mümkündür.⁵⁰

⁴⁷ Bkz. Bölüm: 2.6.5. Temerrüt ve Gelir Kaybı Sorunu

⁴⁸ Yaşar Çolak, “Dünyevileşme Hastalığı” Olay Gazetesi, 3.6.2005, <<http://www.diyaret.org.uk/yazilar/dunyevilesme.html>> (11 Eylül 2007)

⁴⁹ Gökhan Bacık, “Dünyevileşme ve Arkaplanı” Köprü Dergisi 1997 sayı 59-60. <<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=344>> (11 Eylül 2007)

⁵⁰ Gıyasettin Arslan, “Tefsirde Dünyevileşme” **Marife Dergisi**, 2002, I-3, s. 107.

Modern ekonomik hayatın ayrılmaz bir unsuru haline gelen bankaları ve bütünüyle finansal sistemi yakından ilgilendiren “faiz” konusundaki dini tartışmalar ve birbirine bu denli zıt görüşlerin, alanın uzmanları tarafından net biçimde, dünyevileşmeden etkilenmemiş gaye ve yöntemlerle açıklığa kavuşturulmasına özellikle, katılım bankalarına ve tümüyle finansal kuruluşlara halen mesafeli yaklaşan dindar kesimin kaygılarını dindirebilmek açısından ihtiyaç vardır.

2.3.1.4. Diğer Dinlerde Faiz

Bankacılığın gelişimine değindiğimiz bölümde Hristiyanlık’ta faiz yasağının reform hareketlerinden sonra kilise hukukunda meydana gelen değişimlerle ortadan kalktığını ifade etmiştik. Hristiyanlıkta faize olan yaklaşımın zaman içerisinde değişmesine rağmen yukarıda açıklandığı üzere İslam dininde faiz konusunda tarihsel süreçte herhangi bir sapma olmamış, İslam’da faiz yasağının va’z edildiği ayetlerin hükmü her dönemde din alimlerinin ittifakıyla geçerliliğini sürdürmüştür. İncil’de faize karşı olan ifadeler mevcuttur:

“Ama siz düşmanlarınızı sevin, iyilik edin, hiçbir şey beklemeden ödünç verin” (Luka, 6:35)⁵¹

Bu ifadeye dayanarak İncil’in borç faizini hem İseviler arasında hem de diğer dinlere mensup olanlara karşı yasakladığını söyleyebiliriz. Fakat bankacılığın doğuşunun aktarıldığı bölümde açıklandığı üzere, günümüzde faiz yasağı Hristiyanlıkta geçerliliğini yitirmiş ancak bu dinin doğuşundan reform hareketlerine kadarki dönemde faiz yasağı Avrupa’da uygulanagelmıştır.

Musevilikte faiz konusuna ilişkin kendi aralarında yasaklayıcı, yabancılara (Yahudi olmayanlara) karşı ise serbest bırakıcı bir yaklaşım sergilenmektedir:

“Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız. Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama

⁵¹ İncil, Kitabı Mukaddes Şti., İstanbul, 1998, s. 129.

kardeşinizden almayacaksınız. Böyle yapın ki, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede el attığınız her işte Tanrınız Rab sizi kutsasın...” (Deuteronomy 23:19-20)⁵²

Reform öncesi Hristiyanlıktaki faiz yasağı ile birlikte İslam’da zaten daima var olan ve değişime uğramayan faiz yasağı neticesinde, kendi aralarında olmasa da diğer dinlere mensup kimselere karşı faiz uygulamayı dinen uygun gören Museviler’in para ve bankacılığa ilişkin sektörlerde hakimiyet kurmaları kolaylaşmıştır.

2.3.1.5. “Faiz”in “Ortaklık” ile İkamesinin Sonuçları

Faiz türlerini açıkladıktan ve faiz yasağının dini dayanaklarına değindikten sonra faiz olgusunun, ortaklık ile ikamesinin doğuracağı sonuçları teorik olarak ele alacağız.

“Faizin yasaklanmasıyla ortaya çıkacak sonuçlar aşağı-yukarı onun varlığı halindeki sonuçların zıtları olacaktır. Faiz olmayınca kredi mekanizması işlemeyecek demektir. Çünkü bu durumda tasarruf sahiplerinin ödünç verme motivasyonları ortadan kalkmış olmaktadır... Gerçi çeşitli nedenlerle, mesela karz-ı hasen maksadıyla hâlâ borç verenlere rastlamak mümkün olabilecektir. Fakat, bu tür işlemler, hacim itibarıyla son derece sınırlı, adeta marjinal faaliyetler olarak kalmaya mahkumdur. Çünkü, karz-ı hasen türü işlemlerin yapısı, kredi mekanizmasını ikame etmeye müsait değildir... Kaldı ki bazen sanıldığı aksine karz-ı hasenin amaçları arasında kredi mekanizmasını ikame etmek gibi bir şey de yoktur.”⁵³

Bu noktada faiz ve kredi mekanizmasının yerine getirdiği fonksiyonların nasıl karşılanacağı ve âtıl fonların ekonomiye üretken olarak nasıl çekilebileceği sorusu akla gelmektedir:

“Eğer müteşebbisler hâlâ atıl fonları kendi yatırım projelerinde değerlendirmek istiyorlarsa fon sahiplerini buna ikna etmenin bir yolunu bulmaları gerekir. Faiz yasak olduğuna ve karz-ı hasen şeklinde almaları da mümkün olmadığına göre bunların dışında bir yol olmalı, bu. Tarihî olarak konuşursak, müslümanların şimdiye kadar bulabildikleri en etkili yol çeşitli varyantlarıyla *ortaklık* olmuştur. Enteresan bir şekilde ortaklık hem fonların mobilize edilmesini sağlayan, hem de diğer İslami idealler ve değerlerle uyuşan bir çözüm olmuştur. Başka bir ifadeyle ortaklık hem kredi sisteminin tekabül ettiği ihtiyaca cevap verebilmekte, hem de onun taşıdığı mahzurları taşımamaktadır. Şimdi bu hadiseye biraz daha yakından bakmaya çalışalım: Müteşebbisler ihtiyaç duydukları fonları birinci tercihleri olan kredi yoluyla elde edemeyince ne yapacaklardır? Tabii ki söz konusu fonlara ulaşmanın başka yollarını arayacaklardır. Ancak çok uzun sürmeyecek bir arayıştan sonra fark edeceklerdir ki aslında önlerinde öyle sanıldığı kadar çok yol değil, sadece bir yol vardır: Fon sahiplerine ortaklık teklif etmek, yani bir teşebbüsün nimet ve külfetlerini paylaşmayı teklif

⁵² Tevrat, Yasa Kitabı (Deuteronomy), 23:19-20. <http://incil.info/incil-yeniceviri/tr-deu23.html> (Erişim 10 Mart 2007)

⁵³ Sabri Orman, **İktisat, Tarih ve Toplum**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 170.

etmek. Aslında kendi hallerine kalsalar hiç de tercih edebilecekleri bir çözüm değildir, bu. Zira, aynı fonları kredi olarak alabilmeleri halinde sadece yabancı sermayeyi işletmelerinin içine alacak olan müteşebbisler, ortaklık halinde sermayenin yanı sıra sermayedarı da işletmelerine methaldar etmiş olurlar ki, bu kısıtlayıcı bir durumdur ve elbette arzuya şayan değildir. Burada faiz yasağının önemli bir sonucunu görebiliriz ki bu, sermayenin bağımsızlaşmasının ve gayri şahsi hale gelmesinin önlenmesidir. Yani ortaklık halinde sermayenin sermayedarla irtibatı devam etmektedir ki bu önemli sonuçları olan bir farktır. Sonuçlardan biri, sermayedarı aktif, dinamik, dikkatli ve müteşebbis olmaya zorlamasıdır... Ortaklık statüsünün ekonomik motivasyonu attırma dışında da önemli sonuçları vardır. Ekonomik motivasyonun normal bir sonucu etkinliğin artmasıdır. Diğer bir sonucu işgücünün yapısının değişmesidir. Denebilir ki ortaklığın yaygın olması ölçüsünde ücretli işgücü statüsünde bulunanların işgücü içindeki oranları düşecektir... Ücretli çalışanın ayrılmayan ikizi işveren veya patron olduğuna göre böyle bir durumda klasik anlamda işveren veya patron tipinin de ortadan kalkması gerekir... Bütün bunlara ortaklık kavramının karakterize ettiği özelliklerin sinmesi beklenir ki bunlardan çok önemli biri hukukî eşitliktir.”⁵⁴

2.3.1.6. Sonuç

İslami bankaların kuruluşundaki dini sebeplerin ele alındığı bu bölümde faizsiz bankacılığın gelişimine esas teşkil eden faiz yasağına değinilmiş oldu. İslami bankaların faaliyetlerini faizli bankalarınkinden ayırt etmede faiz dominant olmakla beraber tek sebep değildir. İslami bankaların kuruluşundaki esas saik (sebeup) İslam dinince uygun olan yollarla finansal faaliyetlerin gerçekleştirilmesidir. Faiz konusu, baskınlığı nedeniyle tek sebep gibi görünmekle beraber dinen İslami bankaların uyması gereken faiz dışında da kuralları mevcuttur. Örneğin İslam'ın yasakladığı içki, kumar vs. faaliyetlerde bulunan şirketlerle ortaklık kurulması yahut bu şirketlerle işbirliğine gidilmesi de tıpkı faiz yasağı gibi Müslümanlar için dinen bağlayıcı bir yasaktır. Klasik bankaların faiz yasağında olduğu gibi bu alandaki dini yasaklara da uymayışları, İslami kurallara bağlı finansal kurumların doğuşunda etkili olmuştur.

2.3.2. Ekonomik Sebepler

Arap dünyasının sahip olduğu petrol kaynaklarına paralel zenginlik 70'li yıllarda OPEC üyesi ülkelerin petrol fiyatlarını artırmalarıyla daha da artmış ve gelirlerinin devasa boyutlara ulaşmasını sağlamıştır. Bu gelirlerin bir kısmını Batılı bankalarda değerlendiren Arap ülkeleri bir yandan fakir Müslüman ülkelerin

⁵⁴ Orman, *İktisat...*, s.171-173.

kalkındırılmasına katkı sağlamayı düşünmüş, öte yandan özellikle Suudi Arabistan sâbık Kralı Faysal tarafından hararetle desteklenen, İslam ülkeleri arasında böyle bir işbirliği ve kaynak transferini sağlayacak İslami bankacılık fikrine sahip çıkmışlardır. 70’li yıllara kadar teoride gelişen İslami bankacılık 1974’te İslam Kalkınma Bankası’nın kurulmasıyla somut bir ilerleme kaydetmiştir.⁵⁵

Gelişmekte olan diğer İslam ülkelerinin ihtiyaç duydukları sermaye, finansal piyasalara hakim olan faizli bankaların çalışma prensipleriyle halkın inançlarının uyuşmaması sebebiyle altın ve benzeri atıl araçlarda tutulmuş ve bu durum halkın elinde bulunan ve yatırıma dönüşmeyen varlıkların ekonomiye çekilebilmesi için çeşitli yollara başvurulmasını gerektirmiştir. İşte ülke ekonomilerinin iktisadi hayatı canlandırmak ve halkın maddi refahını artırmak için ihtiyaç duyduğu kaynağı yine kendi halkının elinde bulunan fonlarla karşılamanın halkın inançlarıyla çelişmeyen faizsiz bankalarla gerçekleştirilebileceği düşüncesi de İslami bankaların kuruluşunda önemli bir sebep teşkil etmiştir. Öte yandan Arap sermayesinin ülkemize bu kurumlar vasıtasıyla çekilebileceği düşüncesi de faizsiz bankaların ülkemizde kurulmasında rol oynamıştır.⁵⁶

2.4. İSLAMİ BANKALARIN ÇALIŞMA PRENSİPLERİ

İslami bankaların gerek fon toplama ve gerekse topladıkları fonları kullanma ve/veya kullandırma esnasında bağlı kaldıkları çeşitli prensipler mevcuttur. Bu prensipler sunulan her türlü bankacılık hizmetinde göz önünde bulundurulmalı ve sistemin ayrılmaz unsurlarıdır. Bu ilkelerden örneğin faizsizlik ilkesi Bankacılık Kanunu’muzda yer almakta, bu bankaların mevduat toplayamayacağı ve topladıkları fonlara karşılık sabit bir faiz vaat edemeyecekleri ve anaparanın aynen iadesine ilişkin de garanti veremeyecekleri ifade edilmektedir.⁵⁷ Faiz dışında da diğer İslami

⁵⁵ Muhammed Necatullah Sıddıkî, **İslâm Ekonomi Düşüncesi**, İstanbul, 1984, s. 104, Aktaran: Özsoy, **ÖFK**, s. 98-99.

⁵⁶ Ahmet Battal, **Özel Finans Kurumları**, (Doktora Tezi), İstanbul Üniv., İstanbul, 1989, s.5.

⁵⁷ “Katılma hesabı: Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu

kurallara bağılı olunması yönündeki prensibin ise laik hukuk düzeni içerisinde bir yaptırımla düzenlenmesi beklenemez ancak bu ilkenin bağlayıcılığı hukuki yaptırımlardan değil, hedef müşteri kitlesinin bu kurumları tercih etmelerinde yatan sebepten ileri gelmektedir. Dini ihtiyaçlarla bu kurumlara yönelen müşterilerin, dini hassasiyet taşımadığını görmesi halinde bu bankalardan uzaklaşması kaçınılmazdır ve bu olasılık İslami bankaların ticarete dini kurallara uymaya özen göstermesi sonucunu doğurmaktadır.

İslami bankaların çalışma prensipleri:⁵⁸

a) İslami Kurallara Bağlılık: İslam iktisadının günümüz şartlarına göre yeniden ortaya konmasıyla meydana gelen İslami bankalar, Müslüman halklardan özellikle dini hassasiyete sahip kesimlerin inanç yapısına bağılı olarak, karşılaştıkları problemlerin çözümünde İslami kaynakları esas alan bir yaklaşımla faaliyet göstermektedir.

b) Paranın Değer Ölçüsü ve Değişim Aracı Olarak Kabul Edilmesi: İslam iktisadında para ancak bir mübadele aracıdır ve değer belirleme fonksiyonunun dışında, bizzatı ekonomik bir mal gibi alışverişe konu olması mümkün değildir. Bu suretle İslami bankalar, klasik bankalar gibi para ticareti yapmak yerine parayı, yaptıkları ticari faaliyetlerde bir araç olarak kullanmaktadırlar.

c) Faizsizlik İlkesi: İslami bankaların kuruluş gerekçelerinden dini sebepleri açıkladığımız bölümde İslam'ın faiz konusuna yaklaşımı ve İslam'da faiz yasağı konusuna kapsamlı olarak yer verilmişti. İşte izah edilen faiz yasağı, İslami bankaların hiçbir şekilde faizli muamele yapmamaları neticesini doğurmaktadır. Dini açıdan Müslüman halkların bünyesiyle uyumayan faizli bankaların sağlayamadıkları başarıyı faizsizlik esasıyla İslami bankalar gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

d) Üretim Faaliyetlerinde Bulunulması: İslam'da kazanç sağlamanın tek yolu emek sarfetmek ve risk üstlenmektir. Bu sebeple İslami

hesapları, ... ifade eder" 1 Kasım 2005 tarih ve 25983 sayılı Resmi Gazete'e yayınlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, Madde 3.

⁵⁸ İslami bankaların çalışma prensipleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Özsoy, **Özel Finans Kurumları**, s. 101-118.

bankalar, klasik bankaların yaptığı gibi faizle para toplayıp dağıtmak yerine ekonomik faaliyetlerde bulunur, şirketlerle ortaklık kurarlar. Kurdukları ortaklıklara sağladıkları sermaye, tecrübe ve diğer teknik imkanlarla şirketlerin verimliliklerini artırır ve ekonomik olarak daha stabil hale getirirler.

2.5. FAİZSİZ BANKACILIKTA KULLANILAN YÖNTEMLER VE SUNULAN HİZMETLER

2.5.1. İslami Finans Yöntemleri

İslami bankaların kullandıkları yöntemlerle kastettiğimiz, İslam dininde dayanak bulan alım-satım ve ortaklık uygulamalarıdır. Bu uygulamalar İslami bankacılığın teorik düzeyde bir sistem oluşturmasında İslam alimlerinin temel dayanakları olmuş, İslam tarihinde her birine müstakilen başvurulmuş bu araçlar modern İslam bankacılığında bir bütün haline getirilerek model, pratik uygulama alanına kavuşturulmuştur.

Çeşitli ülkelerde İslami bankalar ve para otoritelerince, kâr ve zarar ortaklığı (uluslararası literatürde: Profit-and-loss sharing – PLS) ve alım-satım arasındaki fark (markup) prensiplerine dayanan faizsiz finansman teknikleri geliştirilmiştir. Kâr/zarar ortaklığı ilkesi İslam hukuku ve iktisadi literatüründe ittifakla kabul gören bir prensip olup buna bağlı olarak İslami bankaların uyguladığı temel enstrümanlar Mudarabe ve Müşaraka'dır. Alım-satım ve kiralamaya dayanan kazanç temeline göre de Murabaha ve İcare yöntemleri geniş kullanım alanına kavuşmuştur⁵⁹. İlk gruptaki tekniklerde ortaklık sözkonusu iken ikinci gruptaki enstrümanlar birer satış tekniğidir.

⁵⁹ Rajeh K. Aggarwal & Tarik Yousef, "Islamic Banks and Investment Financing" **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol. 32, No. 1. Feb., 2000, s. 96

2.5.1.1. Kâr ve Zarar Ortaklığı Esasına Göre İşleyen Teknikler

a) *Mudarabe:*

Bir tarafın sermaye ile, diğer tarafın emek ile katıldığı; işi finanse edenin “Rabb’el-mal”, işçi veya girişimci konumundaki tarafın da “Mudarib” olarak adlandırıldığı bir ticari akit şeklidir. Mudarabe sözleşmesinde kâr, taraflara karşılıklı rıza esasına göre belirlenen oranlar üzerinden dağıtılırken zararı sermaye koyan taraf çekmekte, buna karşılık mudarib, zarar durumunda sarfettiği emeğine karşılık hiç bir bedel almamaktadır.

İslami bankalarca benimsenen bir finansman tekniği olarak mudarabe, sermayenin tamamının İslami banka tarafından sağlandığı ve işin karşı tarafça idare edildiği bir akittir. Kâr, önceden belirlenmiş oranlara göre paylaşılır. Mudarib tarafın akitte belirtilen şartları ihlal ve/veya ihmal etmesi halleri hariç, zararı İslami banka karşılamaktadır. Nihai olarak bu zarar katılım hesabı sahiplerine yansıtılmaktadır.⁶⁰

Mudarabe uygulamasının taşınması gereken bazı özellikler bulunmaktadır:⁶¹

a) Belirli bir süre için tarafların girdiği ticari ilişkide sermayenin geri ödenme şartları karşılıklı mutabakatla tespit edilir.

b) Kâr paylaşımı ve geri ödeme gibi konular baştan karşılıklı olarak belirlenir. Bu tespit aşamasında tarafların denetimden geçmiş mali tabloları birbirine sunulur.

c) Ortaklığa emeğiyle katılan tarafın aldığı kendi maaşı da dahil olmak üzere tüm maliyetler düşüldükten sonra kalan net kazanç, taraflar arasında sözleşmede önceden belirlenmiş oranlara göre taksim edilir.

d) Bu finansman tekniğinde, kârın sabit oranlarla taksimine izin verilirken, sabit (maktu) bir meblağa izin verilmemektedir.

e) Zararın tümünün, işi yapan tarafın (mudarib) ağır kusur ve ihmali sonucu ortaya çıktığının ispatlanması hali müstesna, zararı İslami banka üstlenir.

⁶⁰ Muhammad Akram Khan, **Islamic Economics and Finance: A Glossary**, London, Routledge, 2003, s. 129.

⁶¹ Imtiaz Pervez, “Islamic Banking and Finance” **Information Sources of Islamic Banking 1980-1990**, Kegan Paul Int’l., London, 1994, s. 19-21.

f) İşin finansmanı müteaddit İslami banka tarafından sağlanmışsa, elde edilen kazançtan yönetim maliyetleri (ve mudaribin payı) dahil tüm giderler düşüldükten sonra kalan kâr, bankalar arasında her birinin işi finanse etme oranlarına göre paylaşılır.

g) Mudarabe sermayesi yalnızca sözleşmede belirtilen amaçlara yönelik olarak kullanılabilir. İşe emeğiyle katılan tarafın, bankanın onayı olmaksızın sermayeyi bir başka yatırıma kanalize etme yetkisi kesinlikle bulunmamaktadır.

h) İslami bankanın önceden onaylamadığı takdirde, bankayla yürütülen ortaklık ilişkisi süresince mudarib taraf ne kendine ait ve ne de haricen bir sermayeyi yapılan işe dahil edememektedir.

i) Mudaribden, İslami bankanın işe ortak olma kararı alırken kendisine sunulan projeksiyonlara uygun ilerleme göstermesi beklenir. Eğer iş, başlangıçta planlanandan farklı yürürse, bunun nedenini mudaribin bankaya açıklaması gerekmektedir. Banka açıklamayı tatmin edici bulmazsa, mudaribin işi yanlış aktarmış olduğundan ötürü rücû hakkını kullanabilecektir.

j) Sözleşmede belirtilmedikçe ve/veya girişimin başarısı için zorunlu olmadığı müddetçe mudaribin girişilen işe farklı yönetici tayin etmesine müsaade edilmemektedir.

k) İslami bankanın önceden açık izni bulunmuyorsa, üçüncü şahıslardan finansman sağlanmasına izin verilmemektedir. Bununla beraber mudarabe sözleşmesine bihakkın riayet edilmek suretiyle, yapılan işin türüne bağlı olarak normal sayılan kredi faaliyetlerinde bulunulabilir.

l) İslami bankanın sorumluluğu, mudarabe sözleşmesinde taahhüt ettiği sermaye miktarıyla sınırlıdır. Kreditörler İslami bankanın, söz konusu girişim için tahsis ettiklerinin dışındaki varlıkları üzerinde talepte bulunamazlar.

m) Mudarabe akdinde tarafların sözleşmeyi sonlandırma hakları bulunmaktadır. İki den fazla ortak olması halinde sözleşme kalanlar taafından devam ettirilebilir. İslam hukukçularının çoğu, sözleşmenin sonlandığı tarihte tüm malların ve sermayenin nakde çevrilmesi konusunda hemfikirdir. Belirlenmiş bir süre olsa

bile ortakların sözleşmeyi sonlandırmak isteyen tarafı vadeye kadar bağlaması uygun değildir.

b) Müşaraka:

İslami bankalarca kullanılan bir diğer finansman tekniğidir. Mudarabeden farklı olarak bu yöntemde İslami bankayla beraber, işe ortak olacak diğer taraflar da –mesleki bilgi, tecrübe ve emeklerine ilaveten– sermaye koymaktadır. Tüm ortakların yönetime katılma hakkı bulunmakla beraber uygulamada bu gerekli görülmemektedir. Kâr dağıtımı önceden belirlenmiş oranlara göre yapılırken zarar doğması halinde bu zarar ortakların sermaye paylarına göre yüklenir.⁶²

2.5.1.2. Satış Yöntemi Olarak Kullanılan Teknikler

a) Murabaha:

Satıcının alış fiyatı veya maliyetin üzerine bir kâr eklediği ve bu kâr miktarını alıcıya açıkladığı bir satış türüdür. Bu satış akdinin dinen geçerli olabilmesi için alıcının, malın alış fiyatı veya maliyetini bilmesi ve buna bağlı olarak kâr miktarının da ortaya çıkması gerekir. Kâr maktu (100 YTL gibi) olabileceği gibi oranlı da (%10 yahut 5'te 1 gibi) olabilir. Murabaha akdinde anaparanın misli yani ölçü veya tartıyla ya da standart olup sayı ile satışı yapılan şeylerden olması şartı da vardır. Ayrıca murabaha satışı için önceki akdin sahih olması şartı da aranmaktadır. Örneğin çalıntı malın murabaha ile satışı dinen mümkün değildir.⁶³

Murabaha akdinde İslami banka müşterisinin talebiyle hammadde, ürün, makina, techizat ve sair ekonomik malı üçüncü şahıslardan alarak bunları kendi müşterisine peşin veya vadeli olarak kendi satış fiyatıyla satar. Bu işlemde bankanın elde edeceği kâr, malı satın alma maliyetiyle müşterisine satış yaptığı fiyat arasındaki farktır. Normalde bu tür satış kısa dönem için uygulanır. Müşterinin İslami bankanın

⁶² Fuad Al-Omar, **Islamic Banking – Theory, Practice & Challenges**, Oxford Univ. Press, Karachi, 1996, s. xv.

⁶³ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, Erkam Yay., İstanbul, 1993, s. 238-243

finansman desteği olmadan altına giremeyeceği ticari faaliyetlerin finanse edilmesinde tercih edilen bir yöntemdir. Murabaha sözleşmesinin yapılmasını takiben banka, sözkonusu malın müşterisine teslimine dair bir kredi mektubu veya benzer bir belge hazırlayarak sözleşmeye konu olan malın satıcısına siparişte bulunur.

Murabaha ile İslami bankanın önceden belirlenmiş sabit bir oranda kazanç sağlaması, bu işlemin faize benzerliğine dair tartışmalara yol açmış olsa da, murabaha ile bankanın, sözleşme bitene kadar herhangi bir risk üstlenmeyişi bu işlemin ticari bir işlemle eşdeğer olmasından kaynaklanmaktadır. Banka, murabaha yoluyla doğrudan mal ticaretinde bulunmakta ve bu yüzden elde ettiği kazanç da ticari bir kazanç olarak meşru sayılmaktadır. Murabaha akdinde bulunması gereken özellikler şunlardır:

- a) Müşteri, gerekli kalite standardını sağlayamadığı takdirde malı kabul etmeme hakkına sahiptir. Bu durum müşterinin bankadan talep ettiği malı kendisinin bulup beğenmediği durumlar için geçerlidir. Örneğin müşterinin görme şansı bulunmayan ve banka tarafından ithal edilen mallarda gerekli standartlar bulunmuyorsa bu hak geçerlidir.
- b) Ekstra bir maliyete yol açacaksa banka, üreticinin garantisine yeni şartlar koyamaz ve üreticinin şartlarına uygun olarak malı temin eder.
- c) Banka, alış maliyeti ve diğer tüm giderlerin ayrıntısını satış fiyatının altında göstermek zorundadır.
- d) Müşteri, bu sözleşmede malı satın almayı taahhüt etmekte ancak ithal edilen bir malın limandan teslim alınması müşteriye şart koşulamamaktadır. Böylece müşterinin malı teslim almak üzere ek masrafa katlanması ve ithalat işlemlerine ilişkin teferruatla uğraşması gerekmemektedir.
- e) Müşteriye devredilene kadar mal üzerinde banka hak sahibidir.
- f) İthalatın gümrük ve vergilere tabi olduğu ülkelerde bankanın kârı malın satın alma fiyatı içerisinde gösterilmektedir. Bu ise ithal malların

maliyetini müşteri aleyhine artırmaktadır. Bunun sebebi, İslami bankanın finansmanının, borç olarak değil ticari bir muamele olarak kabul edilmesidir. Bu yüzden ki mal ithalatında gümrük uygulanan ülkelerde İslami bankaların ithal mallar üzerinde murabaha faaliyetleri tatmin edici seviyelere ulaşamamıştır.⁶⁴

b) *İcâre (Kiralama - Leasing):*

Arapça’da kiraya vermek, birşeyden yararlanma hakkını satmak ve birşeyin mübah olan (yasaklanmamış) menfaatlerini belli süreyle ve bir bedel karşılığında mülk olarak vermek anlamına gelmektedir. Kira akdi bir maldan yalnız yararlanma hakkı vermekte; yiyecek, döviz vs. gibi kendisinden faydalanmanın ancak bu malı tüketerek sağlanabildiği türdeki mallar kira akdine konu olamamaktadır zira kira akdinin konusu malın kendisi değil, o şeyden istifade edilmesidir.⁶⁵

Bu yöntem finansal alanda leasing olarak kendini göstermektedir ve İslami bankaların leasing faaliyetlerinde gelişmiş bir uygulama alanı oluşturduğuna şahit olmaktadır. Leasing ile kiralanan bir makina/ekipman daha sonra kiralayana devredilebilmektedir. Ülkemizde leasing ile bir mal üzerinde başta vergi olmak üzere çeşitli avantajlar sağlanmakta olduğundan bu yöntem hem banka hem de müşteri için tercih edilir bir yöntem olmuştur. Günümüzde şirketlerin araç filolarını leasing yöntemiyle edinmesi de yaygınlaşan bir eğilim haline gelmektedir. Zira leasing ile kiralanan mallar taksitler halinde ödendiğinden kiralayan tarafa ağır bir yük teşkil etmemekte, sürecin sonunda bu mallara sahip olma hakkı da opsiyonel olarak tanındığından kira akdi son bulduğunda bu malların mülkiyetine de sahip olunmaktadır.

Ayrıca ülkemizde leasing ile edinilen mallarda ciddi vergi indirimi uygulanmaktadır. “Normalde % 18 olan KDV oranı, leasing yoluyla kiralanan yatırım mallarında % 1’e, ticari araç alımlarında % 8’e düşmektedir. Böylece yatırım

⁶⁴ Pervez, “Islamic Banking and Finance”, s. 22-23.

⁶⁵ Döndüren, **Delilleriyle Ticaret...**, s. 495-496

maliyetleri azalmaktadır”⁶⁶. Bu da leasing yönteminin tercih edilmesinde başlı başına bir sebeptir.

Kiralama maliyetinin düşüklüğü, riskin satın almaya nazaran daha düşük olması, teknolojiyi yakından takip edebilme olanağı, esneklik, yatırım başlangıcında finansman temini, likitlerin başka yatırımlara tahsisine olanak sağlanması, borçlanmanın getirdiği sınırlamayı aşma, kredi imkanlarının saklı kalması, leasing ile yapılan tüm sabit kıymet yatırımlarında amortisman ayırma olanağı, işlemlerin kısa sürede tamamlanabilmesi, uzun vadeli finansman alternatifi oluşu, faiz hadleri ve enflasyondan korunma sağlanması, kiralanan mala sözleşme sonunda sahip olunabilmesi, vergi avantajı sağlanması gibi etkenler de leasingin tercih edilmesinde rol oynamaktadır.⁶⁷

Leasingin, kiralayan açısından bir dezavantajı, 5582 sayılı Kanunla değişik 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu’nun 7. maddesinde yer alan hükme göre “Sözleşmeler enaz dört yıl süre ile fesedilemez” ve dolayısıyla 4 yıl boyunca kiralanan mal kullanılsa bile bu süre için kira ödenme zorunluluğu bulunmaktadır.

c) İstisna (Siparişe Dayalı Satın Alma):

Sipariş üzerine üretilen malların bedelinin işin ilerleyişine bağlı olarak peyderpey ödendiği bir sözleşmedir. İnşaat halindeki konutlar için, yapım sürecinin belli aşamalarında müteahhite ödeme yapılan bir anlaşma buna örnektir. İstisna satışında malın türü, miktarı, üretiminde kullanılacak materyalin özellikleri, teslim tarihi ve yeri açıkça belirtilmelidir.⁶⁸ Paranın peşin ödenmesi gerekmemektedir ve istisna akdini selemenden ayıran da bu yönüdür.⁶⁹

Citibank’ın Londra’daki İslami finans birimi, 90’lı yıllarda ülkemizde 40 milyon dolarlık bir otoyol projesini, *istisna* yöntemiyle finanse etmiştir.⁷⁰

⁶⁶ Finansal Kiralama Derneği, <http://www.fider.org.tr/pageStructure.aspx> (Erişim: 16 Nisan 2007).

⁶⁷ Mehmet Koç, **Finansal Kiralama**, Beta Yay., İstanbul, 2004, s. 15-19.

⁶⁸ Moore, **Islamic Finance...**, s. 42.

⁶⁹ Özsoy, **Özel Finans Kurumları**, s. 50.

⁷⁰ Moore, **Islamic Finance...**, s. 50.

d) Bey'i Müeccel (Vadeli Satış):

Günümüzde uygulanan vadeli satış türüdür. Ancak burada esas olan, vadeye karşılık malın bedeline ilave yapılması değil, satış akdinin gerçekleştirildiği esnada malın vadeli fiyatının peşin fiyatından farklı tespit edilebileceğidir. Peşin fiyat üzerinden anlaşılıp daha sonra vade için ödenen fark faiz olarak değerlendirilmektedir. Ancak bir malın vadeli fiyatının peşin fiyatından daha yüksek olması alıcı tarafından baştan kabul ediliyorsa bu durumda ödenecek olan vade farkında dinen bir mahzur görülmemektedir.

e) Bey'i Selem:

Sözleşme esnasında özellikleri belirlenen malın bedelinin peşin ödenmesine karşılık teslimatının ileriki bir tarihte yapıldığı satış türüdür. Satıcı, belirlenen özellikteki malı teslim tarihine kadar yetiştirmelidir. Satış sözleşmesi esnasında malın halihazırda üretilmiş veya son halini almış olması gereği yoktur.⁷¹

Selem akdinin dinen yasaklanmadığına ilişkin olarak meşhur hadis kitaplarında (kütübü sitte) şu delil yer almaktadır:

*“361 - İbnu Abbas (r.a.) anlatıyor: "Hz. Peygamber (a.s.) Medine'ye geldiğinde Medineliler, bir yıllık, iki yıllık hurma mahsulünü peşinen satarlardı. Resûlullah (a.s.) onlara: 'Hurmayı kim önceden satarsa ölçüsünü, tartısını belirterek, vâdesini tâyin ederek satsın' buyurdu.”*⁷²

Bununla beraber, mevcut olmayan şeyin satış yasağıyla para peşin mal veresiye şeklindeki satış türü olan selem birbirine karıştırılmamalıdır. Selem; ölçü, tartı veya standart olup sayı ile alınıp satılan mallara ilişkinen, bir hayvanın doğacak olan yavrusunun satışı mevcut olmayan bir şeyin satışı olmaktadır.⁷³

Selem, İran'da üretimin finansmanında kullanılan, bankanın gelecekte üretilecek olan bir malı satın aldığı bir yöntemdir. Genelde bir yıllık olarak

⁷¹ Moore, **Islamic Finance...**, s. 43.

⁷² Buhârî, Selem 1, 2, 7; Müslim, Mûsâkat 127, 128, (1604); Ebu Dâvud, Büyü 57 (3463); Tirmizî, Büyü 68, (1311); Nesâî, Büyü 6, 3 (7, 290); İbnu Mâce, Ticârât 59, (2280).

⁷³ Döndüren, **Delilleriyle Ticaret...**, s. 159.

uygulanan selemde banka malın fiziki mülkiyetini edinmeden o malı satamaz ve satış fiyatı piyasa fiyatını aşamaz.⁷⁴

2.5.1.3. Diğer Teknikler

Açıklanan bu yöntemlerin dışında karz-ı hasen ve İslami sendikasyon yöntemleri bulunmaktadır.

a) *Karz-ı Hasen:*

Maddi sıkıntı içerisinde bulunan kimselere karşılıksız olarak borç vermeyi ifade eden bir uygulamadır. Borç verilen miktarda bir artış olmadan sıkıntıda olan tarafın durumu iyileşince geri ödemesi üzerine verilmektedir. Arapça “karz” (borç) ile “hasen” (güzel) kelimelerinden oluşmuştur. Verilen borcun sıkıntıda olan tarafın durumunu düzeltmesine yardımcı olan etkiye sahip olduğu öte yandan borç veren ile borçlanan arasında dayanışma ve yardımlaşma duygularını güçlendiren böylece sosyal yapıya büyük faydaları olan bir uygulamadır.

İslami bankalar bu uygulamayı çok sık olmamakla beraber, karşılıksız borç verilmesi halinde iflastan kurtulması yahut durumunu düzelterek kârlı hale geçeceği hesap edilen müşterileri için uygulamaktadırlar.

b) *İslami Sendikasyon:*

Bilindiği gibi sendikasyon kredileri bir bankanın önderliğinde birkaç banka tarafından sağlanan kredilerdir. Tek bankanın kredi sağlamakta zorlanacağı durumlarda yahut daha düşük risk alma eğilimiyle bankaların birarada kredi sağladığı bir yöntemdir. İslami bankacılık da dünya çapında büyüme ve genişleme eğilimini sürdürdükçe sendikasyon alanında büyük gelişme potansiyeli taşımaktadır.

⁷⁴ Ausaf Ahmad, **Contemporary Practices of Islamic Financing Techniques**, Islamic Development Bank, Jeddah, 1993, s. 57. Aktaran: Özsoy, ÖFK, s. 153.

IICG (Islamic Investment Company of the Gulf – Körfez İslami Yatırım Şirketi) gibi İslami finansör gruplar Pakistan, Türkiye ve Endonezya gibi ülkelerde sendikasyon sağlamaktadır. Örneğin bu grup, Aralık 1996'da Türk hükümetinin garanti altına aldığı ve değeri 70 milyon \$'a ulaşan 25 km.'lik İstanbul Su Boru Hattı projesinde İslami sendikasyon sağlamıştır. İslam dünyasında finansal altyapının gereksinimleri karşılandıkça bu tür sendikasyonların da genişlemesi beklenmektedir.⁷⁵

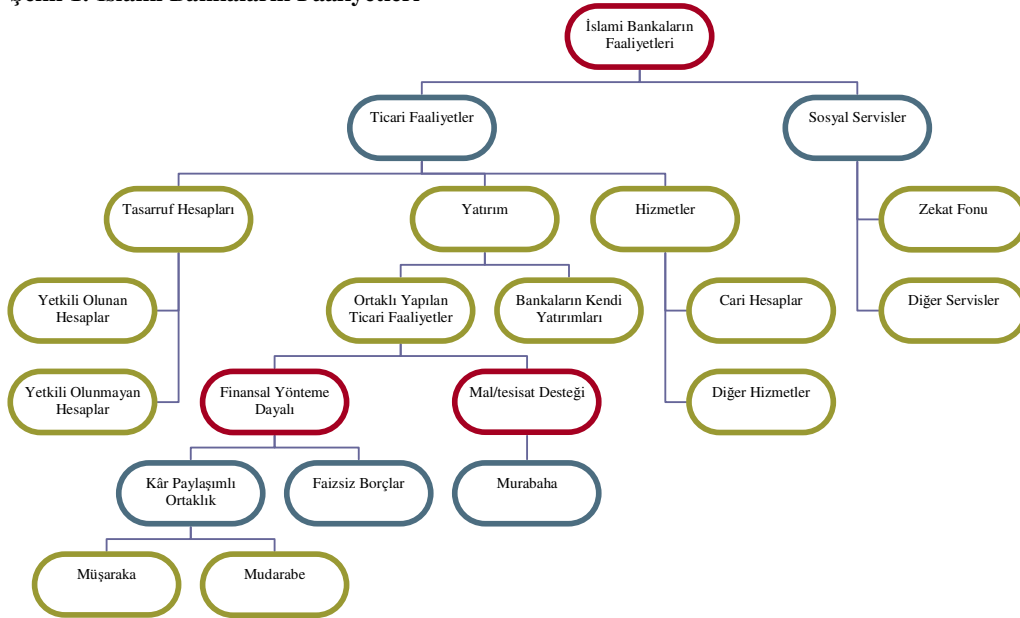
2.5.2. İslami Bankaların Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri

Uyguladıkları yöntemler ve dayandıkları ilkeler farklı olmakla beraber bugün faizsiz bankaların sunduğu hizmetler, hacimce değilse de çeşitlilik açısından klasik bankacılıkta sunulan hizmetlerle neredeyse aynı seviyeye ulaşmıştır. Bu bölümde, öncelikle İslami bankaların fon kaynaklarına değinecek ve ardından toplanan fonların ne şekilde kullanıldığı veya kullandırıldığını ayrıntılandırarak ve bu bankaların sunduğu bankacılık hizmetlerini ele alacağız.

Önceki kısımda açıkladığımız İslami finans teknikleri, yerine göre fon toplama veya fon kullandırma tekniği olabilmektedir. Daha önce açıklanan tekniklerden örneğin mudarabe adı verilen ortaklık türünde İslami banka, fon toplarken girişimci taraf olarak ortaklığa katılmakta, bu fonları kullandırırken ise ortaklıkta sermaye koyan taraf olarak yer almaktadır. Örnekte görüldüğü üzere banka aynı yöntemle, hem fon toplamakta hem de fon kullandırmaktadır. Bu noktada aynı teknikleri tekrarlamaktan kaçınmak üzere bunları yukarıda ayrı başlık altında vermeyi yeğledik.

İslami bankaların fon toplama ve kullandırma yöntemlerinin ülkemizde mevzuata dayalı olarak ne şekilde gerçekleştirildiği konusunu üçüncü bölümde daha kapsamlı olarak ele aldığımızdan burada sadece konuya giriş mahiyetinde kısa ve teorik açıklamalara yer verilecektir.

⁷⁵ Moore, **Islamic Finance...**, s. 43.

Şekil 1: İslami Bankaların Faaliyetleri⁷⁶

Şekilde, Arap dünyasında bulunmakla birlikte ülkemizde mevcut olmayan bir kalem zekat fonudur. Bunun dışında ülkemizdeki faizsiz bankalar tasarruf hesaplarına da yer vermemektedir.

2.5.2.1. İslami Bankaların Fon Kaynakları

İslami bankalar toplanan fonları üç tür hesapla yönetirler. Cari hesaplar, klasik bankalarda olduğu gibi karşılığında herhangi bir bedel ödenmeyen ancak bankaların bu fonları kullanabildiği ve aynı zamanda da hesap sahibine belli bir vade beklemeksizin parasını çekebilme imkanı sunduğu hesaplardır. İkinci tür olan tasarruf hesapları, cari hesaplara benzeyen ancak bankanın inisiyatifiyle hesap sahiplerine kâr ödenebilen bir hesap türüdür.⁷⁷ Bir anlamda cari hesaplar ve yatırım (katılım) hesaplarının arasında bir geçiş formu olarak algılanabilecek olan tasarruf hesaplarına ülkemizdeki faizsiz bankalarda yer verilmemektedir. Üçüncü hesap türü ise İslami bankaların en önemli gelir kaynağı olan ve klasik bankalardaki vadeli

⁷⁶ El-Askher, *The Islamic Business...*, s. 46.

⁷⁷ V. Sundararajan ve diğerleri, *Monetary Operations and Government Debt Management Under Islamic Banking*, IMF Working Paper, September 1998, s. 8.

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=882713 (Erişim: 2 Nisan 2007)

hesaplara şeklen karşılık gelen yatırım (katılım) hesaplarıdır. Ancak bu hesaplarda klasik bankalarda olduğu gibi banka ve müşteri arasında borç-alacak ilişkisi değil, kâr ve zararın paylaşıldığı ortaklık ilişkisi doğmaktadır.

Fon sahipleri, İslami bankaların çeşitli vade grupları için oluşturduğu havuzlarda biriken fonlarla bankanın faaliyetlerine kâr ve zarara katılım prensibine göre ortak olmakta ve bu hesapların vadesi dolduğunda, kârdan payını almaktadır.

İslami bankalarının sermaye, kâr vs. kalemlerden oluşan özkaynakları da gerektiğinde başvurulabilen diğer fon kaynaklarıdır.

2.5.2.2. İslami Bankaların Fon Kullandırma Yöntemleri

İslami bankaların fon kullandırırken yararlandığı teknikler önceki bölümlerde iki başlık altında sunulmuştu. Sunduğumuz, kâr ve zarar ortaklığı ile alım-satım arasındaki farka (mark-up) dayanan finansman tekniklerinden oluşan ikili ayrımı; özkaynak finansmanı ve borç finansmanı olarak ayırmak da mümkündür. Bu ayrıma göre, daha önce açıkladığımız kâr ve zarara katılma şeklinde fon kullandırma yöntemlerinden olan mudarabe ve muşaraka, özkaynak finansmanı grubuna; üretim desteği (murabaha) ve finansal kiralama (leasing-icare) da borç finansmanı grubuna dahil edilebilir.⁷⁸

2.5.2.3. İslami Bankaların Sunduğu Diğer Hizmetler

Yatırım danışmanlığı, çek hizmetleri, döviz işlemleri, para transferi gibi klasik bankaların sunduğu birçok bankacılık hizmeti de İslami bankalar tarafından müşterilerine sunulmaktadır. Hesap türleri ve sunulan hizmetler hakkında Türkiye özelinde katılım bankalarının sundukları bütün hizmetlere üçüncü bölümde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

⁷⁸ Loqman, M. “A Brief Note on the Islamic Financial System” *Managerial Finance*, 25, 5, s. 52-59. Aktaran: Tekçam, *Özel Finans Kurumlarının Türk Mali Piyasasındaki Rolü ve Önemi* (Y. Lisans Tezi), Marmara Üniv. SBE, İstanbul, 2002, s. 60.

Geleneksel bankacılıkta kullanılan hemen her enstrümana karşılık faizsiz bir alternatif üretilmiştir. Bu enstrümanlar aşağıda mukayeseli olarak sunulmaktadır:

Tablo 1: Geleneksel Bankacılık Enstrümanları ve Faizsiz Bankacılık Alternatifleri⁷⁹

GELENEKSEL BANKACILIK UYGULAMALARI	FAİZSİZ BANKACILIK ÇÖZÜMLERİ	AKİT TÜRÜ	VADE
Senet İhracı	Borç Vesika veya Sertifikaları	Bey' bi Semen veya Muşaraka	Orta / Uzun
Makina-Ekipman Tröst Sertifikaları	Kiralama Sertifikaları (İcare)	İcare	Orta / Uzun
Bonolar	Mudaraba Sertifikaları	Mudaraba	Kısa / Orta / Uzun
Zero-kupon Bonoları	İslami Borç Senetleri	Bey' bi Semen Acil	Orta / Uzun
İpotekli Senetler	İslami Borç Senetleri	Bey' bi Semen Acil	Orta / Uzun
Faktoring	Muşaraka	Muşaraka	Kısa
Banka Bonoları	Faizsiz Bono ve Tahviller	Muşaraka	Kısa
Tercihli Hisse Senetleri	Tercihli Muşaraka Hisseleri	Muşaraka	Orta / Uzun

2.6. FAİZSİZ BANKACILIĞIN ÖNÜNDEKİ PROBLEMLER

Kuruluşundan bu yana, Müslüman nüfusun yoğun talebinin de etkisiyle faizsiz bankacılık ciddi büyüme göstermiştir ve ivmesi artarak büyümeye devam etmektedir. “Sayıları tüm dünyada 300’ün üzerinde olan faizsiz bankaların global ölçekte Müslüman nüfusun %10’una denk gelen bir pazar payına ulaştığı düşünülürse pazarın henüz geliştiği ve yıllık bazda %10-15 gibi büyüme potansiyeli taşıdığı söylenebilir.”⁸⁰ Hızlı yükseliş ve artan büyüme eğilimi ile birlikte faizsiz bankaların çeşitli problemlerle karşılaştığına şahit oluyoruz. Bu problemlerin bir kısmı yapısal kökenli, bir kısmı sistemin gençliğine ve bir kısmı da hızlı büyümeye bağlıdır.

⁷⁹ Uyan, “Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz...”, s. 417.

⁸⁰ Salih Öten, “Konvansiyonel Bankacılık da Yaparım, Katılım Bankacılığı da”, 19 Şubat 2007, <http://www.haber1.com/makale.asp?id=3294>, Erişim: 08 Mart 2007.

2.6.1. Yasal Düzenlemeler

En sık karşılaşılan sorun, faizsiz bankaların kurulduğu ülkelerdeki finansal ve ticari yasaların çoğunlukla faiz temelli oluşudur. İslami prensiplere bağlı olarak faaliyet yürüten bu kurumların yasal düzenlemelerde yer alan faizden uzak durması konusunda sıkıntı yaşanırken, İslami uygulamaların (mudaraba, müşaraka vs.) da yasalarda yer almayışı söz konusu olabilmekte, kısacası yerel hukuk kurallarına uygun olarak yapılan bir sözleşme İslam hukukuna aykırı olabilirken, İslami kurallara göre yapılan bir sözleşme de faaliyette bulunulan ülkenin yasalarıyla uyumsuzluk sergileyebilmektedir.⁸¹

2.6.2. Yetişmiş İşgücü Sorunu

İslami bankada çalışacak personelin, klasik bankalarda çalışacak olandan farklı bilgi, yetenek ve uzmanlığa sahip olması ayrıca İslami prensiplere adaptasyon ve bağlılık göstermesi gereklidir.⁸² Bu İslami bankacılığın geleneksel bankacılıktaki yerleşmiş olgulardan farklı düşünmeyi gerektiren alternatif bir sistem oluşundandır. İslami bankalar ihtiyaç duydukları yetişmiş personel açığını, faizli bankalardan temin etmeye çalışsalar da bu bankalarda çalışan eğitimli personelin faizsiz bankacılığı tercih etmeleri uzun vadeli kariyerlerinden vazgeçmesi olarak algılanmaktadır.⁸³

2.6.3. Sistemin Genç Oluşu

Yaklaşık kırk yıllık bir uygulamaya sahip oluşuyla İslami bankalar oldukça gençtir. Bu mazinin yeterince uzun olmayışı, yatırımcılara yeterli güveni verememekte, hâlâ kimi yatırımcıların bu kurumlara şüpheyile yaklaşmasına yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak İslami bankalar, kârlılıklarını düşürecek şekilde yüksek likidite bulundurmaya itilmektedir.⁸⁴

⁸¹ Loqman, "Islamic Banking...", s. 39.

⁸² Loqman, "Islamic Banking...", s.41.

⁸³ Pervez, "Islamic Banking and Finance", s.27.

⁸⁴ Pervez, "Islamic Banking and Finance", s. 27.

2.6.4. Yeterli Sayıda Destekleyici Kurumun Bulunmaması

Herhangi bir banka sisteminin kuruluşu ve başarı gösterebilmesi için destekleyici ve bağlı kurumların gelişmesi önemli bir önkoşuldur. İslami bankacılığın faaliyetlerinde başarı gösterebilmesi için de aynı şekilde; ekonomistler, hukukçular, İslam hukuku uzmanları, denetçiler, yönetim danışmanları ve finansal analistlerden oluşan servislere ihtiyaç vardır.⁸⁵ Bu alandaki eksiklik İslami bankacılığın mazisinin çok yeni olmasına bağlanabilir. Ülkemizde de bu kurumların bir birliğe kavuşması ancak kuruluşlarından 15 yıl kadar sonra gerçekleşebilmiş ve 2001 yılında Özel Finans Kurumları Birliği yasal düzenlemeyle kurulmuştur. İlerleyen zamanla bu kurumların mazisinin ve birikimlerinin pratik ve bilimsel çalışmalarla artması, bu tür üst kurumların da sayısını artıracaktır.

2.6.5. Temerrüt ve Gelir Kaybı Sorunu

İslami bankaların, kimi ülkelerde alacaklarına karşılık gecikme faizi uygulamama yönündeki eğilimleri, fon kullananların temerrüde düşmesi halinde bankalara külfet doğurabilmektedir. Pakistan ve İran'da uygulandığı gibi makul bir yasal karşılık ayrılması, bu probleme çözüm teşkil edebilecektir.⁸⁶

Faizsiz finans kurumları kredi borçlarını zamanında ödeyemeyen müşterilerine temerrüt faizi uygulamamakta, bunun yerine müteakip kredi taksit ödemelerinin geç ödenen miktar ve süre kadar erkene alınarak yeni ayarlama yapılması, müteakip proje vadesinin geç ödemenin doğurduğu zararı telafi edecek şekilde öne alınması ve borcun dövize çevrilerek döviz üzerinden takip edilmesi vs. gibi çeşitli yöntemlerle her iki tarafı da ekonomik olarak sıkıntıya sokmayacak şekilde ödemenin gecikmesinden doğan zararı telafi etme yoluna gitmektedirler.⁸⁷

İslami bankaların temerrüt faizi uygulamama eğiliminde olmalarını, temerrüt faizi yoluyla sağlanacak gelirlerin görünürde bu bankaların mahrum kaldığı bir gelir

⁸⁵ Loqman, "Islamic Banking...", s. 40.

⁸⁶ Loqman, "Islamic Banking...", s. 40.

⁸⁷ Erdem Budur, **Türkiye'de Özel Finans Kurumlarının Yeniden Yapılandırılması**, Y.Lisans Tezi, Marmara Üniv. S.B.E. İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2003, s. 112.

olması sebebiyle İslami bankaların problemleri başlığı altında inceliyor olsak da aslında bu tutum, söz konusu kurumların temel prensipleriyle birebir örtüşen bir durum ve hüsnüniyet sahibi borçlular için de bir kolaylıktır. Nitekim İslami prensiplere bağlı olarak faaliyet yürüten bu kurumların borçluya kolaylık gösterme hususunda “*Eğer borçlu darlık içindeyse, ona ödeme kolaylığına kadar bir süre tanıyın. Ve bu gibi borçlulara alacağınızı bağışlayıp sadaka etmeniz eğer bilerseniz sizin için, daha hayırlıdır.*”⁸⁸ ayetine uygun hareket etmeleri, bu kurumların sadece ticari kaygı taşıyan müesseseler olmadıklarının bir göstergesi, önceki bölümlerde sosyal çalkantı ve kutuplaşmalara yol açtığını aktardığımız faize karşılık İslami prensiplerin, sosyal dayanışma ve kardeşlik ruhunu pekiştirici yönünü iktisadi sahada gösteren pratik bir örneğidir.

İslami bankaların, sadece ticari kaygı taşımadıklarına bir örnek, bu bankaların yurtdışı örneklerinde sosyal servisler ve zekat fonlarına yer verilmesidir. Öte yandan ülkemizde zekat fonuna sahip olmayan bu kurumların farklı alanlarda sosyal yardımlarda bulunduklarına dair Albaraka Türk Katılım Bankasının öğrencilere burs vermesini örnek gösterebiliriz.

Faiz konusunda dinin yaklaşımı yasaklayıcı iken, laik hukuk düzeni bazı türlerini sınırlayıcı önlemler almanın dışında faizi serbest bırakmıştır. Bu yüzden laik hukuk düzeni ile dini hukukun faize yüklediği anlam birbirinden farklıdır. İslam dini uğranan zararın telafisi için tazminat talep edilmesini serbest bırakmakta ve bunu faizden ayırmaktadır. Buna karşılık Türk Hukuku, para borcunun ifasında geciken borç için talep edilen tazminatı temerrüt faizi olarak adlandırmaktadır.⁸⁹

İslam hukukçularının temerrüt faizine ilişkin görüşleri, bu uygulamanın adına ne denirse densin faiz olmadığı ve alacaklının, borçludan uğradığı zarar kadar tazmin hakkı bulunduğu (enflasyon oranını geçmeyecek kadarı için) ve bunun bir tazminat olduğu yönündedir⁹⁰. Fakat yukarıda yer verilen ayette de belirtildiği üzere bu hakkın kullanılmayıp gerçekten zor durumda olan borçluya kolaylık gösterilmesi dinen

⁸⁸ Kur'an, Bakara: 280.

⁸⁹ Ahmet Battal, **Bankalarla Karşılaştırmalı Olarak Hukuki Yönden ÖFK**, BTHAE Yay., Ankara, 1999, s. 10.

⁹⁰ Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00137.htm> (Erişim: 20 Mart 2007)

tercih edilmesi gereken bir tutumdur. Nitekim İslami bankaların tutumu da temerrüde düşen müşterilerine kolaylık sağlamak yönünde olmaktadır. Örneğin Albaraka Türk Katılım Bankası'nın kredi kartı borcunu zamanında ödemeyen müşterilerinin kredi kartı borçlarını dövize çevirerek tahsil etmekte olduğunu görüyoruz. Halbuki klasik bir banka, kredi kartı borcunun gecikmesi halinde belli oranda faiz tahsil etmektedir. Hatta bu oranların yüksekliği ve bu yüksek kredi kartı faiz oranlarının neden olduğu iflas ve aile dramlarına ilişkin örnekler birçok gazete ve televizyon haberine konu olmuştur. Tüm bu açıklamalarımızın esasında yatan püf nokta borçlunun hüsnüniyet taşımasıdır. Elbette İslami bankaların da kendi menfaatlerini gözetmek, gerek ortakları ve gerekse müşterilerinin çıkarlarını koruma sorumluluğu çerçevesinde zorunludur. Alacaklarını tahsil etmeleri hususuna değil ancak müşterisinin temerrüde düşmesini adeta bir fırsat bilerek bundan menfaat sağlamaya çalışma tutumunun doğru olmadığını kredi kartı örneğinde olduğu gibi İslami bankaların tavrının her ne kadar bu yolla edinilmesi mümkün olan gelirden mahrumiyet olarak görülebilse de etik olarak ve imaj açısından bu mahrumiyetten daha büyük kazanımlar sağlandığı düşünülebilir.

2.6.6. İslami İnterbank ve Muhasebe Standartlarında Birlik Olmayı

İslami bankalar arasında bir piyasa neredeyse oluşmamıştır. İran ve Pakistan'da yerel para birimlerini kapsayan şekilde sınırlı bir bankalararası piyasaya rastlıyoruz.

İslami bankaların muhasebe sistemlerinde de bir tekdüzelik bulunmamaktadır. Bir bankanın bilançoda farklı hesap altında kaydettiği kalemi, diğeri başka hesaba kaydedebilmekte böylece her bir bankanın finansal durumunu görmek ve mukayese yapmak zorlaşmaktadır.⁹¹

⁹¹ Pervez, "Islamic Banking and Finance" ..., s. 28.

2.7. FAİZSİZ BANKACILIĞIN GELECEĞİ

Gösterdikleri hızlı büyüme ile bugün dünya genelinde aktifleri ve yönettikleri fon toplamı 400 milyar dolar civarında olan⁹² 270'ten fazla İslami banka bulunmakta, bu bankaların topladığı fon 202 milyar dolar ve söz konusu kurumların yıllık büyüme oranları %10-20 arasındadır.⁹³ Finansal sistemin tamamen faizsiz ürünlerden oluştuğu İran ve Sudan'ın yanısıra geleneksel ve faizsiz bankacılığın bir arada işlediği Bahreyn, Endonezya, Mısır, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Pakistan, Ürdün gibi Müslüman nüfusun ağırlıklı olduğu ülkeler ile Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve İsveç gibi Batılı ülkelerde⁹⁴ de İslami bankacılık büyüme göstermektedir. Bu büyüme halkı Müslüman olan ülkelerde geleneksel bankacılıktan çok daha hızlı gerçekleşmektedir. 2006 yılında bu ülkelerden bazılarındaki İslami bankaların, bankacılık sektörü aktif toplamı içindeki payları şöyledir:⁹⁵

Tablo 2 - Bazı Ülkelerdeki İslami Bankaların Toplam Banka Aktiflerindeki Payı (2006)

Mısır	%17
Bahreyn	%8,4
Kuveyt	%22
Malezya	%10,8
BAE ⁹⁶	%18
Türkiye	%3,1

⁹² Ali Salman Saleh, Rami Zeitun, Islamic Banking Performance in the Middle East: A Case Study of Jordan, 2006

<http://www.uow.edu.au/content/groups/public/@web/@commerce/@econ/documents/doc/uow012234.pdf> (Erişim: 9 Eylül 2007)

⁹³ Türkiye'de ve Dünyada Faizsiz Bankacılık: 2006, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yay., İstanbul, 2007, s. 27.

⁹⁴ Türkiye'de ve Dünyada Faizsiz Bankacılık: 2006, s. 24.

⁹⁵ [http://www.tkbb.org.tr/resimler/participation banking presentation.ppt](http://www.tkbb.org.tr/resimler/participation%20banking%20presentation.ppt)

⁹⁶ <http://www.alislami.ae/en/downloads/financial-statement-en.pdf> (Erişim 10 Eylül 2007)

Ülkemizdeki faizsiz bankaların yıllara göre geleneksel bankalarla aktif yönünden karşılaştırması da tablodaki gibidir.⁹⁷

Tablo 3 – Toplam Aktifteki Paya Göre Katılım Bankaları ve Geleneksel Mevduat Bankaları

	2002	2003	2004	2005	2006	2007/6
Mevduat Bankaları	94,4%	94,4%	94,2%	94,2%	93,9%	93,6%
Katılım Bankaları	2,4%	2,4%	2,6%	2,7%	3,1%	3,2%

Bu oranlar dışında kalan kısım Kalkınma ve Yatırım bankalarına ait aktiflerdir. Ayrıca faizsiz bankaların Türk bankacılık sektörünün toplam aktifi içindeki payı 1995 yılında %1,84; 2000 yılında %2,13 ve 2001 yılında %1,08'dir.⁹⁸ 2001 yılındaki düşüş İhlas Finans Kurumu A.Ş.'nin fona devrinden kaynaklanmıştır.

İslami bankalar, İslami prensipler doğrultusunda faaliyet gösteren finansal kurumlara olan ihtiyaçtan doğmuş ve Müslüman halkların yoğun ilgisiyle hızla büyümüş ve gelişmiştir. Bu büyüme hızı ve potansiyeli sadece Müslüman girişimcilerin faizsiz bankacılık hizmetine eğilmesiyle sınırlı kalmamış, Batılı büyük finans gruplarının da yöneldiği bir alan haline gelmiştir.

1955'ten beri Orta Doğu'da faaliyet yürüten Citibank 1981 yılında Londra'da, Müslüman yatırımcılara hizmet sunmak üzere İslami finans birimi kuran ilk klasik banka olmuştur.⁹⁹ HSCB, Citibank ve Standard Chartered gibi Batılı büyük bankalar esas işleri faizli bankacılık olmakla beraber, bu büyük pazardan pay alabilmek üzere faizsiz bankacılık hizmeti sunan birimler oluşturmuşlardır. Kimi bankalar Orta Doğu başta olmak üzere birçok İslam ülkesinde faizsiz bankacılık hizmeti sunan özel birimler oluşturmuştur. New York Borsası, İslami kurallara uygun üretim ve hizmet sunan firmaları kapsayan bir indeks oluşturmuştur.¹⁰⁰

⁹⁷ BDDK Ağustos 2007 Aylık Rapor, s. 8.

http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/3428BYG_09_07_2007.pdf (Erişim: 4 Eylül 2007)

⁹⁸ <http://www.tkbb.org.tr/Raporlar.asp?K=2>

⁹⁹ Moore, **Islamic Finance...**, s. 49.

¹⁰⁰ Fatma Karakaya, **Türkiye'de Katılım Bankaları ve Denetimi**, (Y. Lisans Tezi), Gazi Üniv., Ankara, 2006, s.10.

Batılı gruplardan henüz faizsiz bankacılık konusunda Türkiye’de belirgin bir hareket gözlenmemektedir. Bu kurumların faizsiz bankacılık sahasına girmesinin Türk faizsiz finans sektörüne çeşitlilik getireceği düşünülebilir fakat ülkemizde faizsiz oluşları sebebiyle İslami bankaları tercih eden kesimin, asıl faaliyetlerinin faize dayanması sebebiyle Batılı kurumlara mesafeli yaklaşması da kuvvetle muhtemeldir.

Kuruldukları ülkelerde sürekli olarak faizli bankalar karşısında toplam mevduattan aldıkları payı artırmayı başaran İslami bankalar, gün geçtikçe faizli bankaların sunduğu hizmetlere birer alternatif olacak enstrümanlarla halkların karşısına çıkmakta, bu da insanların bu kurumları tercih etmelerinde olumlu yönde bir eğilim doğurmaktadır. Üstelik İslami enstrümanlar sadece bankacılıkla da sınırlı kalmayıp örneğin sigortacılık gibi finansal ürünlerde de faizsiz alternatifler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sigortacılık örneğinde, klasik sigorta şirketlerinin bilançolarına bakıldığında primlerin çok büyük ölçüde faizli enstrümanlarda değerlendirildiği görülecektir. Buna mukabil İslam iktisatçıları Tekafül adı altında İslami prensiplere uygun sigortacılık modelini geliştirmişlerdir. İşte bu tür alternatif araçların finansal piyasalarda yayılması, önümüzdeki yıllarda gerek İslami bankaların bünyesindeki ürün yelpazesini genişleterek gerekse bu kurumlarla irtibatlı diğer finansal kurumların sayısını artırarak İslami bankacılığın daha da büyümesi neticesini verecektir.

İktisat teorisinde klasik ve Keynesyen ekolün sürdüregeldiği bir tartışma arzın mı talebi doğurduğu yoksa talebin mi arza neden olduğu yönündedir. İslami bankaların gelişim süreci bize dini ihtiyaçlarından ötürü Müslüman halkların faizsiz bir bankacılık modeline olan taleplerinin bu sistemi doğurduğunu düşündürmektedir. Faizli hizmet sunan bankaların da bu yoğun talep karşısında faizsiz hizmetler sunmaya başlamaları da buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Halkların talebi sonucu doğmuş olsun veya olmasın faizsiz bankacılığın gösterdiği gelişme, sektöre dev çokuluslu şirketlerin de dahil olmasıyla sürmektedir ve bu gelişimin ileriki yıllarda, artan bir tecrübe ve birikimle daha sağlam bir temel üstünde yükseleceğini öngörmekteyiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE FAİZSİZ BANKACILIK UYGULAMASI

Faizsiz bankacılığın Türkiye’de uygulamaya konması, Arap dünyasında ortaya çıkışından kısa bir süre sonra (80’li yıllarda) ve merkezi Arap ülkelerinde bulunan kurumlarca gerçekleştirilmiştir. Sistemin çalışma prensiplerinin İslami temellere dayanışı ve faizi reddetmesi, Türkiye’nin laik yapısı gerekçe gösterilerek çeşitli çevrelerce tenkit edilse de dönemin iktisadi özellikleri gereği 80’li yıllarda kapalı ekonomi terkedilmeye ve taze fonların gerek dahili gerekse harici kaynaklardan teminine yönelik ekonomi politikaları benimsenmeye başlanmıştır. Bir taraftan 70’li yıllardaki petrol fiyatlarının yükselmesiyle büyük artış gösteren Körfez ülkelerinin sermayesini ülkemize çekebilmek, öte yandan ülkemizdeki muhafazakar kesimin faiz olgusuna bağlı olarak finansal piyasalara sokmayıp atıl olarak tuttuğu veya atıl tutmaya eşdeğer alanlara (altın, döviz vs. gibi) plase ettiği fonları, ekonomimize dahil etmek motifiyle bu kurumların teşkiline ilişkin yasal düzenleme olarak bir bakanlar kurulu kararnamesi hazırlanarak Türkiye’de faizsiz bankacılığın önü açılmış ve kısa süre içinde Albaraka Türk Özel Finans Kurumu ve Faisal Finans Kurumu ardarda kurulmuştur. Geçen zaman göstermiştir ki, bu kurumların laik düzenle herhangi bir uyumsuzluğu bulunmamaktadır. Aslında konumuzun laiklikle ilgisini şu açıdan ele almak doğru bir yaklaşım olacaktır:

“Bankalara ihtiyaç duyan insanların inançlarına aykırı usullerle çalışanlar yerine, inançları doğrultusunda faaliyet gösteren kuruluşları tercih etmelerine imkan vermek din ve vicdan özgürlüğünün sonucu olarak görülmektedir. İnançlara saygıyı Anayasa ve kanunlarla teminat altına alan devletin, hukuk düzenini de buna göre oluşturması tutarlı bir çözüm tarzıdır.”¹⁰¹

Ayrıca ÖFK’ların kamu hukuku alanıyla değil özel hukuk alanıyla ilgili olması nedeniyle konunun laiklikle ilişkilendirilmemesi gerekir. Hukuki düzenlemeler yönünden baktığımızda, laikliği “kamu düzeninin herhangi bir dinin esaslarına dayandırılmasının men edilmesi” olarak tanımlarsak, herhangi bir işlemin yapılmasına müsaade etmek söz konusu iken ve bu işlemi onu benimsemeyenlere

¹⁰¹ Battal, **ÖFK**, s. 4-5.

empoze etmek mevzubahis değilken burada laikliğe aykırılıktan söz edilememesi gerekir.¹⁰²

Türkiye’de faizsiz finans kurumlarının kuruluşlarından günümüze kadarki süreçte yasal düzenlemeler çerçevesinde konuyu başlıca üç dönem altında inceleyebiliriz. Bu dönemlere aşağıda yer verilecektir.

3.1. TABİ OLUNAN MEVZUATA GÖRE TÜRKİYE’DE FAİZSİZ BANKACILIK DÖNEMLERİ

Türkiye’deki faizsiz bankacılık uygulamasını yasal düzenlemeleri kriter olarak üç dönemde inceleyebiliriz. Sistemin Türkiye’ye ilk geldiği 1980’lerden, özel finans kurumlarının 1999 sonunda Bankalar Kanunu’na tabi kılınmasına kadarki dönem sürecin ilk aşamasıdır. Bu safhadan sonra özel finans kurumlarının, 1 Kasım 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu¹⁰³ ile başta “Katılım Bankası” olarak değişen isimleri olmak üzere tabi kılındıkları yeni mevzuatla beraber girdikleri son aşamaya kadar olan dönem. Son olarak da “Katılım Bankacılığı” dönemidir. İşte bu son aşama yani sebep ve sonuçlarıyla Türkiye’de faizsiz finans sistemine etkilerini incelediğimiz “Katılım Bankacılığı”, çalışmamızın esas konusunu teşkil etmektedir. Şimdi ayrımını yaptığımız bu üç dönemi müstakilen incelemeye geçebiliriz.

3.1.1. 1983-1999: Kuruluş ve Bankalar Kanunu’na Tabi Olunmasından Önceki Dönem

“Özel Finans Kurumu” İsminin Doğuşu:

Ele aldığımız kurumların Türkiye’ye geldiği yıllarda Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı görevinde bulunan Ekrem Pakdemirli, sözkonusu kurumların Özel Finans Kurumu olarak adlandırılmasını şöyle aktarmaktadır:

¹⁰² Orman, *İktisat...*, s. 126.

¹⁰³ 25983 mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

“Rahmetli Özal’la 1964 yılında İngiltere’de tanıştık... Ve hep konuşmalarımızda bu ülkede, yani Türkiye’de, inanç saikiyle ekonomiye kazandırılmamış olan fonların varlığı ve bu fonların da bayağı büyük meblağa ulaştığını tartıştık. Bunları nasıl ekonomiye kazandırırız diye fikir jimnastiğinde bulunurduk. Sonra öyle oldu ki Rahmetli Özal üst yönetimde sözü geçen bir noktaya geldiğinde o günlerin tartışmalarının kafamızda bırakmış olduğu izler, tortular çerçevesinde de yine bu fonları nasıl ekonomiye kazandırabiliriz düşüncesiyle bazı düzenlemeler yapma durumunda olduk... Türkiye’de faiz değil, onun yerine kâr-zarar paylaşımı üzerine müesseseler kurabileceğimizi, bunların da finans çevrelerinde özel bir yeri olabileceğini düşündük ve adına da özel finans kurumu dedik. Yani aslında özelliği finans pencerelerinden birkaçını kullanması, diğerlerini kullanmaması; ama Bankalar Kanunu buna müsaade etmiyor idi veya en azından Bankalar Kanunu’nda buna bir çıkış yolu yok idi. Bir kararname ile bu işi düzenleyebileceğimizi düşünüyor idik. 1983’te de iktidar olunca Anavatan Partisi tek başına, bu düşünceleri hayata geçirebildi. Özel finans kurumları, bildiğiniz gibi, bankaların aksine mevduata sabit bir gelir, yani faiz vermeyen, değişken bir kâr payı –veya zararı da tabi ihtiva ediyor– veren kurumlardır. Onun için bu kurumlara özel finans kurumları dedik. O isim de tuttu.”¹⁰⁴

“Özel” ifadesi, kurumların özel teşebbüsle kurulduğu, “finans kurumu” ifadesi de bunların mali piyasalarda aracı kurumlar olarak faaliyet gösterdiği anlamını taşımaktadır.¹⁰⁵

Yeni bir model olarak 1970’li yıllardan beri İslam ülkelerinde başarıyla uygulanan faizsiz bankacılığın Türkiye gündemine taşınması Bülent Ulusu’nun başbakanlığı döneminde gerçekleşmiş ve Turgut Özal’ın başbakanlığı döneminde hazırlanıp Cumhurbaşkanı Kenan Evren’in onayladığı 16.12.1983 gün ve 83/7506 sayılı kararname ile ülkemizde faizsiz bankacılığın önü açılmıştır.¹⁰⁶

Ülkemizde faizsiz bankacılığa ilişkin ilk girişimlerden sayılması nedeniyle bu noktada değinilmesi gereken bir girişim de DESİYAB’dır. Tasarruflarını faize dayalı olarak değerlendirmek istemeyen vatandaşlara hizmet vermek üzere kamu tarafından Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası A.Ş. (DESİYAB) kurularak ülkemize, faizsiz

¹⁰⁴ Ekrem Pakdemirli “Türkiye’de Faizsiz Finans Kurumlarının Kuruluş Serüveni” **Türkiye’de Özel Finans Kurumları**, İstanbul, Albaraka Türk Yay., 2000, s. 19

¹⁰⁵ Battal, **Bankalarla Karşılaştırmalı Olarak...**, s. 4.

¹⁰⁶ **Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık**,

http://www.kuveytturk.com.tr/tr/content/kturk_faizsiz.asp, par. 5, 18.08.2006

sisteme ilişkin önemli tecrübeler kazandırılmıştır.¹⁰⁷ DESİYAB, bankacılık alanında kâr/zarar ortaklığı esasına göre finansman sağlayan mali bir kuruluşken yönetim kurulu kararıyla banka 1978'den itibaren faiz esasına göre çalışmaya başlamıştır.¹⁰⁸

83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının yürürlüğe girdiği 16.12.1983 tarihinden 1999 sonuna kadarki onaltı yıllık dönemde özel finans kurumları, kanun düzeyinde bir düzenlemeye göre değil Bakanlar Kurulu Kararı ile Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığı tebliğlerine göre yönetilmiş, bu kurumların Bankalar Kanunu'na tabi kılınması ise ancak 19 Aralık 1999 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 4389 sayılı Bankalar Kanununda Değişiklik Yapılmasına ilişkin 4491 sayılı Kanun ile gerçekleşebilmiştir. Bankalar Kanunu'na tabi kılınmaya dek geçen süre zarfında özel finans kurumlarının büyük sorunlar yaşamayışında, söz konusu dönemde Türkiye'de geçerli olan mevzuatın dünyadaki emsalları arasında örneği az görülen ölçüde mükemmel oluşunun önemli payı bulunmaktadır.¹⁰⁹

Özel finans kurumlarının bu 15 yıllık tecrübesini anlamlı ve değerli kılan iki husus bulunmaktadır. Bu hususlardan ilki, faizsiz bankacılık modelinin Türk finans sistemine ilk kez katıldığı 80'li yıllarda, gerek hukuk gerekse finans sistemleri için yeni olması hasebiyle Türk hukuk ve finans sistemlerine adaptasyonda karşılaşılan güçlüğü boyut ve niteliğidir. İkinci husus, geçen 15 yıllık süre zarfında hem model olarak gösterilen başarı hem de özel finans kurumlarının faaliyetlerinde gösterdikleri başarının etkisiyle, Türk ekonomisinin yaşadığı 1990 Körfez Krizi, 1994 Döviz Krizi ve 1999 Krizi'nden –finans sisteminin maruz kaldığı tahribat göz önünde tutulduğunda– söz konusu kurumların neredeyse hiç etkilenmemiş olmasıdır.¹¹⁰ Ekonomik krizlere karşı sistemin göstermeyi başardığı mukavemetin ise büyük

¹⁰⁷ DESİYAB, 39. Hükümetin Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan'ın girişimleriyle 11 Kasım 1975'te kurulmuştur. Banka, özellikle Avrupa'ya işçi olarak giden vatandaşlarımızın birikimlerini hedef alıyordu. Ayrıntılar için bkz.: "Zorda olan şirketler tartışmasında gözden kaçırılan önemli bir ayrıntı: DESİYAB"

<http://www.milligazete.com.tr/index.php?action=show&type=privfiles&topicid=210&id=207> (Erişim: 16 Nisan 2007)

¹⁰⁸ Cihangir Akın, **Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma**, İstanbul, 1986, s. 279. Aktaran: Karakaya, **Türkiye'de Katılım...**, s. 12.

¹⁰⁹ Adnan Büyükdeniz, "Faizsiz Finans Kurumlarının Mali Sistem İçindeki Yeri ve Çalışma Prensipleri" **Türkiye'de Özel Finans Kurumları**, İstanbul, Albaraka Türk Yay., 2000, s. 24.

¹¹⁰ Ahmet Ertürk, "Özel Finans Kurumlarının Dünyü, Bugünü ve Yarını" **Türkiye'de Özel Finans Kurumları**, Albaraka Türk Yay., İstanbul, 2000, s. 12.

ölçüde modelin kâr/zarar ortaklığı ilkesine ve bu ilkenin uygulamada getirdiği reel varlıklara dayalı olarak faaliyet gösterilmesi sonucuna dayandığını söyleyebiliriz. *“Kâr/zarara katılma esasına dayalı olarak çalışan ÖFK’lar, bu sistemin ve sağlıklı fon kullandırma yöntemlerinin tabii bir sonucu olarak ekonomide yaşanan mali ve ekonomik krizlerden daha az oranda olumsuz etkilendiler.”*¹¹¹

Kâr/zarar ortaklığı ilkesinin tatbiki sadece ekonomik krizlere karşı avantajlar sağlamakla kalmayıp atıl fonları ekonomiye kazandırmak (sadece 1985-2000 yılları arasındaki dönemde faizsiz bankacılık modeli sayesinde *“Türk ekonomisine 3 milyar \$ taze fon”*¹¹² sağlanmıştır) ve ekonomiye spekülâtif hareketlere karşı direnç kazandırmak gibi artılar taşımaktadır.

Sundukları bu avantajların yanında kurumların ellerindeki fazla fonu değerlendirecekleri faizli yatırım enstrümanları olmadığından bu fonların atıl kalması, yeterli sayıda şubeye sahip olmayışları, tanıtımlarının yeterli olmayışı gibi eksileri de bulunmaktadır. Son yasal düzenlemeye kadar ÖFK’ların banka olarak adlandırılmayışları da çeşitli problemlere yol açmaktaydı.¹¹³

3.1.2. 2000 ile 2006 Arasındaki Dönem

Özel Finans Kurumları, 17.12.1999 tarihli ve 4491 sayılı Kanun ile, 18.06.1999 tarihli ve 4389 sayılı Yeni Bankalar Kanunu’nda yapılan değişiklik kanalıyla, kuruldukları 1983 yılından beri mahrum oldukları kanuni düzenlemeye kavuşmuş oldular. Bu tarihe kadar (17.12.1999) ÖFK’lar yürütme organınca düzenlenen bakanlar kurulu kararnamesine dayanarak faaliyet yürütmekteydi. Yapılan değişiklik ile ÖFK’ların banka olup olmadıkları yönündeki tartışmalar son bulmuş¹¹⁴ ve bu kurumlar yasal olarak bir banka alt türü olarak kabul edilmiştir.¹¹⁵

¹¹¹ Türkiye Katılım Bankaları Birliği, **Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık**, İstanbul, 2005, s. 39.

¹¹² Ertürk, “Özel Finans ...”, s. 11.

¹¹³ Karakaya, **Türkiye’de Katılım...**, s.82-85.

¹¹⁴ Bankalar Kanunu’nda sözü edilen değişiklikle ÖFK’larının Kanun kapsamına alınmasına rağmen tanımlamada “banka” olarak ifade edilmeyişi ve Kanun’un banka tanımına bu kurumların girmediğine ilişkin tartışmalar çalışmamızın “ÖFK’ların Katılım Bankalarına Dönüşmesini Gerektiren Sebepler” başlıklı bölümünde “Hukuki Sebepler” altında açıklanmıştır.

Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik'in 20.09.2001 tarihli ve 24529 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmasıyla 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ve buna bağı diğer mevzuat yürürlükten kalkmıştır.¹¹⁶

ÖFK'ların 4389 sayılı yeni Bankalar Kanunu'na tabi kılınması çeşitli hukuki sonuçlar doğurmuştur. Kanun'un getirdiği yenilikleri başlıklar halinde sunmaya çalışacağız:

***4389 Sayılı Bankalar Kanunu'nun ÖFK'lara Uygulanacak Hükümleri:*¹¹⁷**

– BnK 2. maddesinde yer alan temel bankacılık kavramları ÖFK'lar için de geçerli hale gelmiştir.

– Önceki dönemde tartışmalı olan bankalar yeminli murakıplarının ÖFK'ları denetlemeleri konusundaki yetkileri açık hale gelmiştir.

– Bankaların kuruluş ve faaliyete geçmelerinde aranan şartlar ÖFK'lar için de aranacaktır.

– Ana sözleşme ve ortak değişikliklerinde ÖFK'lar BDDK'nın iznine tabi olmuşlardır.

– ÖFK'lara mevduat toplama yasağı konmuştur. (BnK Madde 10/1)

– Bankalara uygulanagelen kredi sınırlarına ÖFK'lar da tabi kılınmıştır.

– Banka iştiraklerinin sınırlarının belirlendiği 12. maddenin 2. fıkrası ÖFK'lar için de geçerli hale gelmiştir.

– BnK 13. madde ile ÖFK'lar da diğer bankalar gibi konsolide bilanço düzenleme ve bağımsız denetimden geçme zorunluluğuna tabi kılınmışlardır.

– Mali durumun bozulması durumunda BDDK kararı ile ÖFK'ların fona devredilmesi ve faaliyet izinlerinin kaldırılması mümkün hale gelmiştir.

¹¹⁵ Ahmet Battal, "Yeni Bankalar Kanunu'na Göre Özel Finans Kurumlarının Hukuki Temeli ve Bankacılık Sistemi İçindeki Yeri" **Türkiye'de Özel Finans Kurumları**, Albaraka Türk Yay., İstanbul, 2000, s. 197.

¹¹⁶ Ahmet Battal, **Bankalar Kanunu Şerhi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 226.

¹¹⁷ Battal, "Yeni Bankalar Kanunu'na Göre...", s. 201-204.

Bunların dışında ÖFK'lar devir, birleşme ve tasfiye; idari ve adli suçlar ve cezalar; ayrılacak karşılıkların belirlenmesi yetkisinin T.C. Merkez Bankasına tabi kılınması, risk santraline üyelik gibi konularda da BnK hükümlerine tabi olmuşlardır.

Özel Finans Kurumları Birliği (ÖFKB):

ÖFK'ların BnK kapsamına alınmasıyla beraber kurumların bir mesleki örgüt çatısı altında toplanması zorunlu kılınmıştır. ÖFKB, üyeleri tarafından finanse edilen, üyelerine yönelik meslek kuralları koyma ve uymayanlara ceza verme yetkisi bulunan, yönetimi üyeler arasından seçimle belirlenen ve BnK 19.1'e paralel olarak kamu kurumu niteliğinde bir meslek birliğidir.¹¹⁸

“20.6-b) Kanun ve ilgili diğer mevzuat çerçevesinde özel finans kurumlarının faaliyetlerine uygun şekilde çalışmalarını ve mesleğin gelişmesini temin etmek, malî kurum olmanın gerektirdiği vakar, disiplin ve birlik içinde ekonominin ihtiyaçlarına uygun olarak çalışmalarını sağlamak, özel finans kurumları arasındaki haksız rekabeti önlemek amacıyla gerekli her türlü tedbiri almak ve uygulamak, ilan ve reklamlarında özel finans kurumlarının uyacakları esas ve şartları tür, şekil, nitelik ve miktarları itibarıyla Kurumun uygun görüşünü alarak tespit etmek ve bu Kanun ile kendisine verilen diğer işleri yapmak üzere tüzel kişiliği haiz ve kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu olan Özel Finans Kurumları Birliği kurulmuştur. Özel finans kurumları, faaliyet izni aldıkları tarihten itibaren bir ay içinde Birliğe üye olmak zorundadır” (18.06.1999 tarihli ve 4389 sayılı Bankalar Kanunu)

Güvence Fonu:

Önceki dönemde ÖFK'lara yatırılan fonlar garanti kapsamında değildi. Bu güvencenin önemi İhlas Finans Kurumu A.Ş.'nin faaliyet izninin kaldırılmasıyla ortaya çıkan süreçte daha iyi anlaşılmıştır. 2000'li yılların başlarında yaşanan iki ekonomik krizin doğurduğu ekonomik atmosfer de fonların ekonomiden çekilmesini önlemek amacıyla bu güvencenin konmasında etkili olmuştur. Yasa kapsamında

¹¹⁸ Battal, **Bankalar K.**, s. 234.

ÖFKB kontrolünde bir güvence fonu kurulmasıyla, klasik bankaların sahip olduğu TMSF benzeri bir fon devreye sokulmuştur.¹¹⁹

“Birlik, özel cari hesaplar ve kâr ve zarara katılma hesabı sahibi gerçek kişilerin özel finans kurumlarındaki tasarruflarını güvence altına almak amacıyla, ‘Güvence Fonu’ kurmakla görevli ve yetkilidir.” (BnK m. 20.6-b).

ÖFKB, yasaya dayanarak Özel Finans Kurumları Özel Cari ve Katılma Hesapları Güvence Fonu Yönetmeliği’ni hazırlamış ve bu yönetmelik 18.9.2002 tarihli ve 24880 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹²⁰

Bu Fon aslında, bankacılık sektörü için düzenlenmiş olan TMSF’nun özel finans kurumları uygulamasındaki alternatifini oluşturan bir tür sigorta fonudur. Bu Fon’un TMSF bünyesinde oluşturulması yerine ÖFKB tarafından kurulup yönetilmesi yolunun seçilmesiyle “bankadan ve bankacılık sisteminden uzak durmak” konusunda hassas olan müşterilerin tereddütlerinin önlenmesi amaçlanmıştır.

Fon’a ilişkin akla gelmesi muhtemel bir diğer konu da, bu güvencenin, ÖFK hesaplarının mahiyetine uygun olup olmadığıdır. ÖFK hesaplarının banka mevduat hesaplarından farkı bu hesapların faiz geliri ile ilişkilendirilmemiş olmasıdır. Katılma hesaplarına yapısı itibarıyla gelir ve anapara garantisi verilemiyor olması, bu durumu –faizsizlik özelliğini– tam olarak ifade etmektedir. Katılma hesabı sahipleri, kâra ve zarara (ana para kaybına) katılmayı kabul etmektedirler. Dolayısıyla bu hesapların “beklenenden az kâr”, “kâr yerine zarar” ya da “beklenenden çok zarar” riskine karşı sigorta edilmesi söz konusu olamaz.¹²¹

“TMSF’nun sigorta niteliği kendisini iki yönden göstermektedir. Birincisi bir bankanın batması halinde tasarruf sahiplerinin korunması, ikincisi de batan bankanın psikolojik tesiri nedeniyle diğer bankalardan da mevduat çekilmesi ihtimaline karşılık Devletin TMSF vasıtasıyla mevduatı desteklediğini belirtmesidir. Katılma hesapları için kurulan güvence Fonu ile, aslında bu risklerden ikincisi hedeflenmiş olmakla birlikte, zorunlu dolaylı sonuç olarak birincisi de sigorta (güvence) kapsamına alınmıştır. Ancak yine de belirtelim ki bir öfk “batmadığı” ve hesap sahipleri hesap durumuna göre -zararı ya da

¹¹⁹ Bu kurumlardaki fonların 50.000 YTL’ye kadar olan kısmına halen güvence sunulmaktadır. Ancak bu güvence ÖFK Güvence Fonu adı altında değil, 2006 yılından itibaren TMSF bünyesinde yer almaktadır. Ayrıntılar için bkz: Bölüm: 4.3.1.3.

¹²⁰ Battal, **Bankalar K.**, s. 233.

¹²¹ Battal, **Bankalar K.**, s. 236-238.

düşük kâr ile birlikte- almaları gereken parayı alabildikleri sürece Güvence Fonu devreye girmeyecektir. Buna karşılık cari hesaplarda hiçbir gelir vaat edilmemesi ve ana paranın kurum tarafından garanti edilmesi nedeniyle, kurumlar arası ortak güvence Fonunun bu garantiye tümüyle destek olacağı açıktır.”¹²²

TMSF ile ÖFK Güvence Fonunun; sigortanın zorunlu niteliği, fonun gelirleri, ortakların ve yöneticilerin hesaplarının sigortaya tabi olmaması, fon kesintilerinin gider yazılması gibi konularda aralarında önemli bir fark yoktur.¹²³

3.1.3. 2006 ve Sonrası: Katılım Bankacılığı Dönemi

2006 yılı, ÖFK’lar için bir anlamda imaj yenileme sayılabilecek bir dönemin başlangıcı olmuştur. İlkeleri ve çalışma şekillerinde bir değişiklik olmamakla beraber başta isimlerinde değişikliğe gidilerek bu kurumlar Katılım Bankası (KB) olarak adlandırılmışlardır.

Katılım bankacılığı dönemi beraberinde sektörün bir ilkinin gerçekleştiği bir yıla rastlamış, Türkiye’de ilk kez iki ÖFK birleşme yoluna gitmiş ve Boydak Grubu’na ait Anadolu Finans Kurumu A.Ş. ile Ülker Grubu’na ait Family Finans Kurumu A.Ş. yeni adıyla Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.’yi oluşturmuştur. 2005 yılı boyunca birleşme çalışmaları sürdürülmüş ve 2006’ya bu iki kurum tek bünye olarak girmiş, böylece sektördeki KB sayısı dörde inmiştir.

Katılım bankacılığı kavramı, ÖFK’ların kuruluşundan beri süregelen bu kurumların adlandırılmasına yönelik tartışmaları da büyük ölçüde sonlandırmıştır. “Özel Finans Kurumu” ifadesinin bu kurumları ifadeden aciz kaldığı, hatta “özel” ifadesinin farklı çağrışımlara neden olduğu iddiaları da göz önünde tutulursa “Katılım Bankası” ifadesinin kurumların mahiyetine daha uygun olduğu söylenebilir.

Dönüşüm sürecinin, bu kurumların imajına ne yönde etki ettiğini, kamu oyu nezdindeki algılanışlarını nasıl etkilediğini ortaya koyabilmek gayesiyle giriştiğimiz çalışmamızın dördüncü bölümü tamamen bu konuya ayrıldığından katılım bankacılığı dönemine ilişkin açıklamalarımıza bir ara vererek KB’lerin ülkemizde sundukları hizmetlere değineceğiz.

¹²² Battal, **Bankalar K.**, s. 235-236

¹²³ Battal, **Bankalar K.**, s. 236.

3.2. KATILIM BANKALARININ FAALİYETLERİ, EKONOMİK İŞLEVLERİ VE BANKALARDAN FARKLARI

Faizli bankalar ile katılım bankalarının çalışma prensiplerinde görülen bariz farklar, bu kurumların sundukları hizmetlere bakıldığında nispeten belirsiz bir hal almaktadır. Mudilerine, bizzatı kullandıkları fonlara karşılık olarak bir bedel (faiz) ödeyen faize dayalı bankalara karşın, kâr ve zarara ortaklık esasına göre müşterilerinden sağladıkları fonlarla yine müşterilerini yapılan işe ortak kılmak suretiyle bir bedel ödeyen veya zarar durumunda anaparadan kesinti yapan katılım bankalarının işleyişi birbirinden ayrılmaktadır. Örneğin şekil itibarıyla baktığımızda otomobil satın almak isteyen bir müşterinin bankaya müracaat ederek nakdî kredi alması ve kredi miktarına faiz eklenerek tespit edilen miktarı taksitler halinde geri ödemesi ile, katılım bankasına başvurarak bir otomobil satın alması ve borcunu KB'ye taksitler halinde ödemesi arasında ince bir fark bulunmaktadır. Söz konusu muamelenin arka planındaki işleyişe baktığımızda bankanın otomobil alımı için verdiği krediyi faizlendirdiğini ve bu suretle kazanç sağladığını, buna karşılık KB'nin ise otomobili satın alarak müşterisine, satın aldığı bedelden fazla bir fiyata ancak taksitli şekilde satarak ticari bir işlemten doğan ticari bir kazanç sağladığını görürüz.¹²⁴ Faizli ve faizsiz prensiplere göre çalışan finansal kurumların arasındaki fark da buradan kaynaklanmaktadır. Bu farkın ayırımına varılamaması sebebiyle kimi zaman çeşitli ortamlarda KB'lerin bankalardan farksız olduğu söylemine yer verilebilmektedir.

Para transferi (EFT ve havale), fatura tahsilatı vs. bankacılık hizmetleri ele alındığında her iki finansal kurum türü de aynı işi yapmakta ve bu hizmetlerine karşılık müşterilerinden komisyon veya harç adı altında masraf tahsil etmektedir. Bankalar ve KB'lerin bu tür ortak noktalarının bulunması her iki tür kurumun tek bir grupta ele alınması sonucunu doğurmayacağı gibi, aralarında işleyiş ve prensip farklarının mevcudiyeti de faaliyetlerinin tüm çeşidinde mutlak fark bulunmasını gerektirmemektedir.

¹²⁴ Örnekteki satış, İslam iktisadında “murabaha” olarak adlandırılmaktadır. Murabaha hak. bilgi için bkz. Bölüm: 1.5.1.1

KB'lerin, faize dayalı işleyen bankalardan farkı, bakış açısına göre değişik yorumlanabilmektedir. KB'lerin faaliyetleri murabaha şeklindeki satış tekniği üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu tekniğe ağırlık verilmesi, kurumların yapıları gereği değil konjonktürel sebeplere dayanmaktadır. Yukarıda örneğini verdiğimiz bu satış türünün faizle ortak yönleri bulunmakta ancak ayırt edici özelliklerini de gözden kaçırmamak gerekmektedir:

“Eğer faizli işlemler faizliden faizsize doğru uzanan bir yelpaze gibi düşünülürse, murabaha ikisi arasındaki geçiş bölgesini oluşturur ve bundan dolayı, sonunu oluşturduğu dünya ile başını oluşturduğu dünyanın ortak özelliklerini taşır... Dolayısıyla olaya nereden bakıldığına bağlı olarak, murabahanın her iki alana aidiyeti de ileri sürülebilir... Faize benzeyen tarafı, vade farkı adı altında bir fazlanın alınması ve cari şartlar altında bu farkın oranının hesabında piyasa faiz oranlarının referans alınmasıdır. Farklı tarafı ise, doğrudan nakdî bir kredi işleminin olmaması ve akdın reel bir iktisadi değer transferi içeriyor olmasıdır... Daha değişik bir ifadeyle, bir fazla geri ödemeyi içeren bir ödünç işlemi olması itibarıyla faizli ödünç işlemine, ama reel bir iktisadi değer nakdî bir bedel karşılığında el değiştirmesini içermesi itibarıyla de alım-satım işlemine benzemektedir, murabaha.”¹²⁵

Bu açıklamanın ardından KB'lerin sunduğu, kiminde bankalarla ortak yönleri kiminde ise farkları bulunan hizmetleri kısaca açıklayacağız.

3.2.1. Katılım Bankalarının Faaliyetleri ve Sunduğu Hizmetler

İslami bankacılığın açıklandığı bölümde İslami prensiplere göre faaliyet yürüten bankaların sunduğu hizmetlere, fon toplama ve kullandırma yöntemlerine kısaca değinilmişti. Türkiye’de katılım bankası olarak adlandırılan kurumlar, uluslararası tabiriyle birer İslami bankadırlar ve Arap ülkelerinde veya İslami bankaların bulunduğu diğer ülkelerde sistem ne tür hizmetler sunuyorsa KB'ler de benzer faaliyetleri sergilemektedir. Nitekim ülkemizde ilk kurulan üç ÖFK olan Albaraka Türk, Faisal Finans Kurumu ve Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu aynı kaynaktan yani Türkiye’ye İslami bankacılığın pratiğini öğreten Arap dünyasından gelmektedir. Bu bağlamda, teori ve uygulama alanında Arap dünyasının sahip olduğu altyapı ve üstünlük göz önüne alındığında KB'lerin küresel faizsiz sistemin ürettiği ürün ve hizmetleri aynen veya benzer şekilde ülkemizde sunduklarını görmekteyiz.

¹²⁵ Orman, *İktisat...*, s. 125.

KB’lerin mevzuatta düzenlenen faaliyetlerini fon toplama, fon kullandırma ve diğer bankacılık hizmetleri başlıkları altında inceleyeceğiz.

3.2.1.1. Katılım Bankalarının Fon Toplama Yöntemleri

Katılım bankalarının fon toplamak için başvurabilecekleri, kanunda tanımlanan iki hesap türü bulunmaktadır. Bunlar, özel cari hesaplar ve katılma hesaplarıdır.

a) Özel Cari Hesaplar:

Özel cari hesap, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun¹²⁶ 3. maddesinde yer alan tanıma göre “katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesapları” ifade etmektedir.

Özel cari hesaplarda bulunan fonların hacmi, katılım bankası müşterilerinin bu bankaları ne tür faaliyetleri için tercih ettiklerine bağlı olarak değişecektir. Eskiye nazaran şube ağlarını genişletmeleri ile katılım bankalarının ticari müşteri sayıları da artmıştır. Buna paralel olarak çekli ödemeler için kullanılan özel cari hesapların toplam fonlar içindeki hacmi de büyümektedir. Aşağıdaki tablo, katılım bankalarının topladıkları toplam fonların hesap türlerine dağılım oranlarını göstermektedir.

Tablo 4: Özel Cari Hesapların, Katılım Hesaplarıyla Mukayesesi

30.09.2006 Tarihli Bilanço Verilerine Göre Toplanan Fonlar (1.000 YTL)				
	Özel Cari Hesaplar		Katılma Hesapları	
Albaraka Türk	410.389 YTL	20%	1.652.696 YTL	80%
Bank Asya	668.129 YTL	23%	2.216.992 YTL	77%
Kuveyt Türk	499.079 YTL	22%	1.772.648 YTL	78%
Türkiye Finans	684.210 YTL	22%	2.359.007 YTL	78%

Kaynak: TKBB, <http://www.tkbb.org.tr/MaliTablolar.asp>

¹²⁶ 1 Kasım 2005 tarih ve 25983 mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Tablodaki verilere göre özel cari hesapların toplam fonlar içindeki payı dört kurum için ortalama %22'dir. Bu sektör ortalamasının 2000 yılında %8,3¹²⁷ olduğunu göz önünde bulundurursak, katılım bankalarının ticari alandaki portföylerini 6 yıl gibi bir sürede önemli ölçüde artırmış oldukları sonucuna varabiliriz.

Özel cari hesapların asıl amacı belli bir getiri sağlamaktan çok fonların güven altında saklanması ve istendiği zaman kullanılabilmesidir. Bu da cari hesapların tasarruflarını değerlendirmek isteyen bireyler tarafından değil de ticaretle uğraşan kişilerce daha fazla kullanılması sonucunu doğurmaktadır.¹²⁸

Özel cari hesapların klasik bankalardaki vadesiz mevduatla büyük benzerlikleri bulunmaktadır. “Özel cari hesaplar aslında tam bir mevduat hesabıdır... Yine de kanun koyucu bu kurumların mevduat toplamayan kurumlar olduğunu ifade etmektedir”¹²⁹. Kimi faizli bankaların hesap sahiplerine düşük oranlı faiz ödedikleri görülebilirken katılım bankaları özel cari hesaplardaki fonlara karşılık hiçbir bedel ödememektedir. Aksini düşünmek bu kurumların temel prensiplerine aykırı düşecektir. Çünkü katılma hesaplarında kâr ve zarara ortaklık esasına göre hesap sahibinin bankayla beraber üstlendiği bir risk bulunmakta ve bu risk karşılığında kazanç sağlamaktadır. Banka bu hesaptaki fonları –zarar durumunda– aynen ödemeyi taahhüt etmez. Buna karşılık özel cari hesaplarda bulunan fonlar her an çekilebilir ve bankanın garanti ettiği fonlar olduğundan bu hesapların taşıdığı bir risk bulunmamaktadır. Risk taşımadığı halde getiri sağlaması ise faizsiz çalışma ilkesinin açık bir ihlali olacaktır. Katılım bankalarının özel cari hesaplardaki fonları kullanarak kazanç sağlıyor olması da bu sonucu değiştirmeyecektir.

b) Katılma Hesapları:

Katılma hesabı, “katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında

¹²⁷ Tekçam, **Özel Finans...**, s. 44.

¹²⁸ Tekçam, **Özel Finans...**, s. 43.

¹²⁹ Battal, **Bankalar K.**, s. 214.

hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesapları” (BcK madde 3/13) ifade eder.

Katılım bankalarının fon toplama aracı olarak kullandığı katılma hesapları, birinci bölümde açıkladığımız İslami bankaların fon toplama tekniklerinden mudaraba ve muşaraka türü ortaklıklara dayanmaktadır. Hesap sahipleri bu ortaklığa sermaye ile katılmakta, katılım bankası ise işi yapan, girişimci taraf olarak ortak olmaktadır.

Katılım bankalarının, özel cari hesaplar ve katılma hesaplarına karşılık önceden belirlenmiş bir getiri garantisi veremeyecekleri gibi katılım hesaplarına yatırılan anaparanın aynen geri ödenmesine ilişkin garanti de veremezler. Hesap sahibinin katılma hesabından talep edebileceği ve katılım bankasının ödemekle yükümlü olduğu tutar, vade sonunda geçerli olan birim hesap değeri kadardır (MevdYön.¹³⁰, Madde 6, 1. ve 2. fıkralar). Hesap değeri, birim değeri ve birim hesap değeri kavramlarının ne olduğuna birazdan değinilecektir.

“Katılım bankaları, katılma hesaplarının işletilmesinden doğacak kar ve zarara katılma oranlarını, zarara katılma oranı kara katılma oranının yüzde 50’sinden az olmamak kaydıyla, para cinsi, tutar ve vade grupları itibariyle ayrı ayrı belirleyebilir.” (MevdYön. Madde 6, 4. fıkra) Yönetmelik, katılım bankalarını kâr ve zarara katılma oranlarının belirlenmesinde serbest bırakıyor olsa da yaygın olarak kullanılan oran %80 katılımcının payı, %20 katılım bankasının payı şeklindedir. Katılım bankaları bu oranı %90-%10 olarak işlettikleri hesaplar da açabilmektedir. Bu tür hesaplarda vadedilen kâr oranlarının uygulanması ise hesabın 12 ay boyunca kapatılmaması gibi şartlara bağlanmakta, bu suretle hesapların vade yapısı uzatılmaya çalışılmaktadır.

“Birim değeri: Katılım bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün için 100 olarak kabul edilen ancak kâr veya zarar edildiğinde değişen, kâr veya zarar kayıtlarının yapıldığı günlerde, vadelerine göre ayrılmış her bir fonun toplam değerinin fonun bir önceki günkü toplam hesap değerine bölünmesi suretiyle

¹³⁰ 1 Kasım 2006 tarihli ve 26333 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

hesaplanan, kâr veya zarar kaydı yapılmayan günlerde ise bir önceki günün birim değerine eşit olan katsayıyı,

Birim hesap değeri: Katılma hesabının cari değerini belirleyen ve birim değeri ile hesap değerinin çarpılması suretiyle hesaplanan, katılma hesabı sahibinin, üzerinde hak iddia edebileceği tutarı,

Hesap Değeri: Katılım bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün, hesap sahibince yatırılan tutarın 100 olarak kabul edilen birim değere bölünmesi suretiyle, müteakip günlerde ise, para yatıran veya çeken kişiye ait hesap değerine, hesap sahibince yatırılan veya çekilen miktarın birim değere bölünmesi ile bulunacak tutarın, para yatırılmışsa eklenmesi, para çekilmişse çıkarılması suretiyle hesaplanan ve katılma hesabı sahiplerinin fon mevcuduna katılma oranını gösteren katsayıyı” ifade etmektedir (MevdYön. madde 3, 1. fıkra b, c ve d bentleri).

Katılım hesaplarında biriken fonlarla oluşturulan fon havuzlarından dağıtılacak kâr miktarı veya zarar durumunda hesaplara yansıtılacak miktar, Yönetmeliğin açıkladığı birim değeri, hesap değeri ve birim hesap değeri kullanılarak günlük veya haftalık olarak hesaplanmaktadır.¹³¹

3.2.1.2. Katılım Bankalarının Fon Kullandırma Yöntemleri

KB’lerin sunduğu bireysel ve ticari finansman hizmetleri; taşıt finansmanı, konut finansmanı, işyeri-arsa finansmanı, eğitim-seyahat gibi çok çeşitli konuyu ve eşyayı kapsayabilecek tüketici (ihtiyaç) kredileridir. Bu hizmetlerin esasında yatan prensip, nakdî kredi kullandırılmamasıdır. Finansman faaliyetlerine konu olan bir malın bulunması ve KB’nin, müşterinin talebi üzerine bu malı satın alarak vadeli olarak müşterisine satması şeklinde işleyen bu muameleye “murabaha” adı verildiğine önceki bölümlerde değinilmişti. Mevzuatta KB’lerin sağladığı finansman için “kredi” kavramı kullanılsa da bu işlemlerin alım-satım esasına dayandığı gözden kaçırılmamalıdır. Bireysel finansmanda daha çok murabaha (finansman desteği)

¹³¹ Katılım hesaplarına dağıtılan kâr paylarına ilişkin, Yönetmelikte yer alan örnek hesaplama tablosuna Ekler bölümünden ulaşılabilir.

yoluna başvuran KB'ler, ticari ve büyük ölçekli finansman sağlanması için leasing, muşaraka ve mudarabe gibi kiralama ve ortaklık türlerine başvurmaktadır.

KB'lerin finansman sağlama yöntemleri, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 48. maddesine göre kredi sayılmaktadır. Bu maddenin 2. fıkrası aşağıdaki gibidir:

“Birinci fıkarda belirtilenlere ilâve olarak, kalkınma ve yatırım bankalarının finansal kiralama yöntemiyle sağladığı finansmanlar ile katılım bankalarının taşınır ve taşınmaz mal ve hizmet bedellerinin ödenmesi suretiyle veya kâr ve zarar ortaklığı yatırımları, taşınmaz, ekipman veya emtia temini veya finansal kiralama, mal karşılığı vesaikin finansmanı, ortak yatırımlar veya benzer yöntemlerle sağladıkları finansmanlar da bu Kanun uygulamasında kredi sayılır.”

Bu maddede belirtilen hizmetlere ilişkin tanımlar Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik'te¹³², “Katılım bankalarınca finansman sağlama yöntemleri” başlığı altında şöyle yer almaktadır:

“a) Kurumsal Finansman Desteği: Katılım bankası ile fonu kullanacak işletme arasında akdedilecek sözleşme dahilinde, işletmenin ihtiyaç duyduğu her türlü emtia, menkul kıymet, gayrimenkul, hak ve hizmet bedelinin satıcıya ödenmesi koşuluyla işletmenin borçlandırılması işlemidir. Bu yöntemle kullanılacak fonlarla ilgili alım satıma ilişkin belgenin bir suretinin katılım bankasınca muhafazası zorunludur.

b) Bireysel Finansman Desteği: Bireysel ihtiyaçlar için, gerçek kişi alıcıların doğrudan satıcılardan aldıkları mal veya hizmet bedelinin, katılım bankası tarafından satıcıya ödenmesi koşuluyla alıcının borçlandırılması işlemidir. Bu yöntemle kullanılacak fonlarla ilgili alım satıma ilişkin belgenin bir suretinin muhafazası zorunludur.

¹³² 01.11.2006 tarihli ve 26333 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. (02.02.2007 tarihli Yönetmelikle güncellenmiştir.)

c) Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırımı: Katılım bankalarının gerçek ve tüzel kişilerin tüm faaliyetlerinden veya belirli bir faaliyetinden veya belirli bir parti malın alım satımından doğacak kâr ve zarara katılmak üzere bu kişilere fon kullandırılması işlemidir. Bu yöntem ile fon kullandırmak için, fonu kullanacak olan gerçek ve tüzel kişilerle ek-5'te yer alan örneğe uygun "Kar-Zarar Ortaklığı Yatırım Sözleşmesi" düzenlenir. Bankalar, fon kullandırdığı gerçek ve tüzel kişilerin kâr ve zararına, sözleşmede belirlenen oranlarda katılır. "Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırım Sözleşmesi"nde, bankaların kâr ve zarardan alacağı pay ve varsa alacağı teminatlar açıkça gösterilir. Bu sözleşmede, projenin kârlılığından bağımsız olarak önceden belirlenmiş tutarda kâr garanti edilmesine dair hükümler yer alamaz.

ç) Finansal Kiralama: Taşınır ve taşınmaz malların 10/6/1985 tarihli ve 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununun ilgili hükümleri çerçevesinde, katılım bankası ile kalkınma ve yatırım bankası tarafından temin edilerek kiraya verilmesidir.

d) Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı: Katılım bankası ile fon kullanan arasında düzenlenecek yazılı bir sözleşme dahilinde, mal karşılığı vesaik mukabilinde fon kullandırılması işlemidir.

e) Ortak Yatırımlar: Kanunun 56 ncı maddesinin birinci fıkrasındaki sınırlamalar dikkate alınmak kaydıyla, gelişme potansiyeli taşıyan ve kaynak ihtiyacı olan şirketlerin sermayelerine, taraflar arasında düzenlenecek sözleşme hükümleri çerçevesinde edinilecek ortaklık paylarının en fazla yedi yıl içinde halka arz yoluyla elden çıkarılması şartıyla, katılım bankalarının iştirak edilmesi veya belirli bir yatırımın finansmanı amacıyla oluşturulacak fonlara katılınmasıdır. Sermayeye iştirak şeklindeki yatırımlar için düzenlenecek sözleşmelerde, sermayesine iştirak edilen şirketin yönetimi hususu başta olmak üzere tarafların hak ve yükümlülükleri ile sermayenin halka arz edilmesi sürecine ilişkin hükümlere yer verilmesi zorunludur." (Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik M. 19)

Tanımlanan bu yöntemlerden katılım bankalarının en yaygın olarak kullandıkları kurumsal finansman desteği ile bireysel finansman desteğidir. Katılım bankalarının başlıca fon toplama yöntemini oluşturan katılma hesapları aracılığıyla toplanan fonların kısa vadeli oluşu sebebiyle katılım bankaları uzun vadeli yatırımlara fazla yönelememektedir. Buna karşılık müşterisinin talebi üzerine bireysel veya kurumsal ihtiyaçlara yönelik olan emtiayı satın alarak müşterisine bunu vadeli olarak ve satış bedeline belli oranda kâr ekleyerek geri satmaktadır. Bu işlem de ikinci bölümde açıklanan İslami finans tekniklerinden murabaha ve bey'i müeccel¹³³ esas alınarak gerçekleştirilmektedir.

Kâr/zarar ortaklığı yatırımı İslami bankacılığın teorik yapısında başı çeken unsur olsa da bu yöntemle kullandırılan fonların uzun vadeli yatırımlar olması, ortak olunan şirketlerin kontrolünün zorluğu gibi sebeplerle kar/zarar ortaklığı ile yatırım katılım bankalarınca fazlaca tercih edilmemiştir.¹³⁴ Bu fon kullandırma yönteminin dayandığı İslami finans teknikleri mudarabe ve müşarakadır.¹³⁵

Katılım bankalarının diğer fon kullandırma yöntemi finansal kiralama (leasing). 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununun¹³⁶ 4. maddesinde finansal kiralama “*kiralayanın, kiracının talebi ve seçimi üzerine üçüncü kişiden satın aldığı veya başka suretle temin ettiği bir malın zilyetliğini, her türlü faydayı sağlamak üzere ve belli bir süre feshedilmemek şartı ile kira bedeli karşılığında, kiracıya bırakmasını öngören bir sözleşmedir*” şeklinde tanımlanmaktadır. Sözleşmenin en az dört yıl süre ile feshedilemeyeceği; kiracının, finansal kiralama konusu maldaki zilyedliğini bir başkasına devredemeyeceği ve bu durumların istisnaları da Kanun’da düzenlenmiştir. Aynı Kanunun 9. maddesi “*Finansal kiralama konusu malın mülkiyeti, kiralayan şirkete aittir. Ancak taraflar sözleşmede, sözleşme süresi sonunda kiracının, malın mülkiyetini satın alma hakkını haiz olacağını kararlaştırabilirler*” şeklindedir.

¹³³ Bkz. Bölüm 2.5.1.2.

¹³⁴ Şenay Değer, **Türkiye’de İslam Bankacılığı – Özel Finans Kurumları**” Y. Lisans Tezi, Marmara Üniv. SBE, İstanbul, 1991, s. 46.

¹³⁵ Bkz. Bölüm: 2.5.1.1

¹³⁶ 5582 sayılı Kanun ile değişik.

3.2.1.3. Diğer Bankacılık Hizmetleri

Katılım bankaları gün geçtikçe modern bankacılık hizmetlerine yenilerini katarak hizmet yelpazelerini genişletmektedir. Ülkemizde halihazırda faaliyetini sürdüren dört katılım bankası bulunmaktadır. Albaraka Türk K.B. A.Ş., Asya K.B. A.Ş., Kuveyt Türk K.B. A.Ş. ve Türkiye Finans K.B. A.Ş.’nin aralarında ufak farklar bulunmakla beraber sundukları hizmetler hemen hemen birbirine paraleldir. Örneğin diğer üç banka henüz hisse senedi alım-satım hizmeti sunmazken Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.’nin bu hizmeti müşterilerine sunmakta olduğunu, buna karşılık diğer üç bankanın birçok kurumu kapsayarak sunduğu fatura tahsilatı hizmetini Albaraka Türk A.Ş.’nin daha sınırlı olarak sunduğunu görüyoruz.

Tablo 5: Katılım Bankalarının Sunduğu Bireysel Bankacılık Hizmetleri¹³⁷

	Albaraka Türk	Bank Asya	Kuveyt Türk	Türkiye Finans
Hesaplar	<ul style="list-style-type: none"> •Özel Cari Hesaplar •Katılma Hesapları 	<ul style="list-style-type: none"> •Özel Cari Hesaplar •Katılma Hesapları 	<ul style="list-style-type: none"> •Özel Cari Hesaplar •Katılma Hesapları 	<ul style="list-style-type: none"> •Özel Cari Hesaplar •Katılma Hesapları
Bireysel Finansman	<ul style="list-style-type: none"> •Konut Finansmanı •Araç Finansmanı •Tüketici Finansmanı •Doğal Gaz Dönüşüm Fin. 	<ul style="list-style-type: none"> •Taşıt Kredisi •Konut Kredisi •Tüketici Kredisi 	<ul style="list-style-type: none"> •Taşıt Finansmanı •Gayrimenkul Finansmanı •Diploma Kredisi •A'dan Z'ye Eşya Finansmanı •Tekne Finansmanı •Seyahat Finansmanı 	<ul style="list-style-type: none"> •Taşıt Kredisi •Konut Kredisi •Arsa & İşyeri Kredisi •İhtiyaç Kredisi
Kredi Kartları	<ul style="list-style-type: none"> •Albaraka Türk Klasik&Gold Kart 	<ul style="list-style-type: none"> •AsyaCard 	<ul style="list-style-type: none"> •SizCard 	<ul style="list-style-type: none"> •Türkiye Finans Kredi Kartı
Bankacılık Hizmetleri	<ul style="list-style-type: none"> •EFT ve Havale •Çek ve Senet İşlemleri •Kiralık Kasalar •Vergi Tahsilatı •Ödemeler •Sigortacılık Hizmetleri 	<ul style="list-style-type: none"> •EFT ve Havale •Çek ve Senet İşlemleri •Kiralık Kasalar •Fatura-aidat Ödemeleri •Okul Ödemeleri •GSM Kontör Satın Alma •Vergi Tahsilatı •SSK, Bağkur Prim Ödeme •Sigortacılık Hizmetleri 	<ul style="list-style-type: none"> •EFT ve Havale •Çek ve Senet İşlemleri •Kiralık Kasalar •Fatura Tahsilatı •Vergi Tahsilatı •SSK Prim Ödeme •Vergi Tahsilatı 	<ul style="list-style-type: none"> •EFT ve Havale •Çek ve Senet İşlemleri •Kiralık Kasalar •Fatura Tahsilatı •Okul Ödemeleri •Avea Kontör Satın Alma •Vergi Tahsilatı •Hisse Senedi İşlemleri
Şube Dışı Bankacılık	<ul style="list-style-type: none"> •ATM Bankacılığı •İnternet Bankacılığı •Telefon Bankacılığı 	<ul style="list-style-type: none"> •ATM Bankacılığı •İnternet Bankacılığı •Telefon Bankacılığı 	<ul style="list-style-type: none"> •ATM Bankacılığı •İnternet Bankacılığı •Telefon Bankacılığı •Cep Telefonu Bankacılığı 	<ul style="list-style-type: none"> •ATM Bankacılığı •İnternet Bankacılığı •Telefon Bankacılığı

¹³⁷ Kaynak: <http://www.albarakaturk.com.tr>, <http://www.bankasya.com.tr>, <http://www.kuveytturk.com.tr>, <http://www.turkiyefinans.com.tr> (24 Mart 2007)

Katılım bankalarının bireysel bankacılık alanında sunduğu hizmetler kurumların kendi isimlendirmelerine uygun olarak tabloda yer almaktadır.

Para ve banka kavramlarının modern yaşantımızda ayrılmaz bir yeri vardır. Devletin ve özel sektörün maaş ödemeleri için bankaları kullanmaları, fatura, vergi vs. ödemelerin ve para transferlerinin bankalar aracılığıyla yapılması neticesinde hemen herkesin bankalarla ilişkisi bulunmaktadır. Tabloda görüldüğü üzere katılım bankaları, klasik bankaların sunduğu kredi (ve ATM) kartları; fatura, prim, aidat, vergi vs. ödemeleri, para transferleri, çek-senet hizmetleri, POS hizmeti gibi birçok bankacılık hizmetlerini bünyelerinde barındırmaktadır.

KB'ler günümüz bankalarının yaptığı geleneksel ve modern bütün bankacılık işlemlerini yapmaktadır. Banka kredi ve teminat mektupları vermekte, transfer işlemlerini gerçekleştirmektedir. Emre yazılı senet ve diğer ticari evrakı muhafaza etme, kasa kiralama, şirketler adına hisse senetlerini dağıtma, müşterileri adına hisse senedi alım ve satımı yapma ve fizibilite etüdleri hazırlama gibi hizmetleri vermektedir.¹³⁸ Bunlara ilaveten kambiyo hizmetleri, akreditif açılması, konşimento keşidesi, ihracat akreditiflerinin ihbar ve teyidi gibi –ithalat ve ihracata yönelik– hizmetler de sunulmaktadır.

KB'lerin sunduğu diğer hizmetler arasında, seyahat çeki vermek; vergi, fon payı ve benzeri kamu alacaklarını tahsil etmek, sermaye piyasası araçlarının alım ve satımı ile geri alım veya tekrar satım taahhüdü işlemleri, yatırım danışmanlığı, portföy işletmeciliği yönetimi, faktoring ve forfaiting işlemleri, sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmetleri de sayılabilir. Katılım bankaları faizin söz konusu olmadığı her türlü bankacılık işlemini sunmaktadır.¹³⁹

Katılım bankaları modern bankacılık hizmetlerini sunarak müşterilerinin ihtiyaçlarını giderirken bu işlemlere karşılık komisyon alabilirler. Bu tür işlemlerin hizmet satışı özelliğinde olması nedeniyle elde edilen kârın, faizle ilgisi bulunmamaktadır.¹⁴⁰

¹³⁸ Özsoy, **ÖFK**, s. 154.

¹³⁹ Karakaya, **Türkiye'de Katılım...**, s. 59-60.

¹⁴⁰ Aydın Karapınar, **ÖFK ve Muhasebe Uygulamaları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003, s. 41.

3.2.2. Katılım Bankalarının Ülke Ekonomisine Katkıları

Özel Finans Kurumları'nın ülkemizde faaliyete sokulmasına karar verirken yürütme organının gözettiği atıl fonların ekonomiye katılması, Körfez sermayesinin ülkemize çekilmesi gibi faydalara daha önce değinmiştik. ÖFK'ların, dini hassasiyetleri sebebiyle tasarruflarını ekonomiye etkin ve üretken yollardan dahil etmeyen fon sahiplerinden sağlanması beklenen taze fonlar için bir havuz görevi üstlenmesi bu kararın temel motifini teşkil etmekteydi.

Kapitalist nosyonların hakim olduğu bir ekonomide tasarruf sahiplerinin, fonlarından risk üstlenmeksizin kazanç sağlamak üzere başvuracakları ilk yol faiz karşılığı mevduatlarını bankalara yatırmaktır. Nitekim bu ekonomilerde risksiz getiri olarak kabul edilen faize bağlı olarak yatırım kararlarında faiz oranları ana kriter olarak dikkate alınmaktadır. Yatırımın beklenen getirisi ile faiz hadlerinin kıyaslanması sonucunda sermayenin faiz ile kazanacağı miktar, yatırım yoluyla kazanacağından fazla ise tasarruf sahipleri yatırım yapmak suretiyle risk üstlenmek istemeyecektir. Özellikle faiz hadlerinin yatırımların cazibesini gölgeleyecek ölçüde yüksek olduğu durumlarda tasarruflar faiz tarafından emilip üretime yönlendirilemeyeceğinden ekonomideki yatırım seviyesinin düşmesi (veya artmayışı) üretimin ve dolayısıyla toplam arzın azalmasına neden olarak enflasyona neden olacaktır. Enflasyon oranının ise faiz oranı üzerinde pozitif ilişkisi olduğu düşünüldüğünde bu süreç faizlerin daha da yükselmesi yönünde baskıya yol açacaktır.

Faizin yol açtığı üretimin düşmesi, enflasyonist baskıya yol açma gibi etkilere karşın KB'lerin faizsizlik ilkesiyle faaliyet göstermesi ve inançları gereği faize uzak duran tasarruf sahiplerinin bu kurumları tercih etmesi ise bahsedilen etkilerin aksine reel sektörü destekleyerek üretim, arz ve GSMH üzerinde artışa yardım etmektedir. Bu noktada faizli bankalar ile faizsiz ilkelere göre çalışan KB'lerin ülke ekonomisine etkilerini kıyaslarken amacımız bu kurumların, iki ayrı kutup ve rekabet halinde bulunan müesseseler olduğu izlenimi uyandırmak değildir. KB'ler ile bankalar farklı kesimlere hitap etmektedir. Bu fark, inançları gereği tasarruflarını zaten hiçbir şekilde klasik bankalara tevdi etmeyen (yatırmayan) halk kesiminin KB'ler kanalıyla

ekonomiye bu tasarrufları aktarmasında yatmaktadır. Bu sebeple KB’lerin esas gayesi bankalara yönlenmiş mevduatı kendi bünyelerine çekmek değil; döviz, altın veya üretime neden olmayan gayrimenkul yatırımları gibi başka çeşitli yollarla değerlendirilmeye çalışılan fonların KB’ler aracılığıyla ekonomimize sunulmasıdır. Bu yönüyle KB’lerin bankacılık sektörüne zarar vermediği açıktır. Aksine KB’lerin “yastık altı” olarak tabir edilen kaynakları adeta sıfırdan oluşturmuşçasına ekonomiye sunmaları, bunu yaparken reel sektörü destekleyerek ekonomik altyapıya stabilite katmaları ve mali yapıya direnç kazandırmaları gibi etkileri sebebiyle klasik bankacılık sektörü için de faydalı oldukları söylenebilir.

3.2.3. Katılım Bankası ile Klasik Banka Arasındaki Farklar

Bankalar, kimi zaman ticari ve sınai kuruluşlara iştirak suretiyle faaliyet gösterebilir de asıl olarak mevduat toplamak ve kredi vermek şeklinde para ticareti yapmaktadır. Buna karşın KB’ler para değil mal ticareti yapmaktadır. Bankalar ve KB’ler arasındaki en önemli fark budur.

Bankaların para, KB’lerin ise mal ticareti yapıyor oluşunun neticesinde ise bu iki müesseseyi gelir açısından ayıran bir diğer fark ortaya çıkmaktadır. Bankalar para ticaretine mukabil “faiz” kazancı sağlamakta ve faiz esasına dayanmaktayken, KB’ler mal ticaretine karşılık “kâr” elde etmektedir.

Banka faizleriyle KB kârları arasında ekonomik ve dini yönden çeşitli farklar bulunmaktadır. Ekonomik olarak faiz, iktisadi faaliyetten bağımsız olarak, kredi alanın bu kredi ile bir iş yapıp yapmamasına ve kâr veya zarar etmesine bakılmaksızın sermaye sahibi adına tahakkuk ettirilen bir gelirdir. Bu yönüyle faiz, reel bir ekonomik faaliyetten doğmamış ve üretken olmayan kanallarla elde edilmiş olabileceği gibi, zarar halinde de alındığından bir kazançtan değil de iflas etmiş gerçek veya tüzel kişiden alınmış olabilmektedir. Buna karşılık KB’lerin verdiği kâr, kesinlikle ticari bir faaliyete dayanmakta ve kesinleşmiş bir kazançtan ödenmektedir.

Dini yönden bakıldığında ise bankalar, düşük faizle topladıkları mevduatı yüksek faizle kredi olarak verirken dince yasaklanmış olan faizli bir işlem yapmış

olmaktadır. “Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin.”¹⁴¹ ayetiyle İslami açıdan faiz hususu nassa dayalı biçimde kesin surette men edilmiştir. KB ise, topladığı fonlara vade başında belirli bir kazanç taahhüt etmemekte, kârı ancak vade sonunda gerçekleşen kazanca göre dağıtmaktadır.¹⁴²

Ekonomik ve dini farklarla beraber KB’leri bankalardan ayıran hukuki özellikler de bulunmaktadır. Bu farkın temelinde mevduat toplama konusunda sahip olunan vasıf yatmaktadır. Katılım bankaları, halktan topladıkları paraları “ekipman veya emtia temini veya kiralanması veya ortak yatırımlar yoluyla ticarete bizzat kullanmaları” gereken ticari bankacılık kuruluşlarıdır ve topladıkları fonlar Bankalar Kanunu’nda mevduat olarak nitelendirilmemiştir. Mevduattan söz edebilmek için “Bankalar Kanunu madde 10.1”de belirtildiği üzere “paranın halktan toplanması ve ana paranın aynen iadesi gereklidir”. Halbuki katılım bankaları, ne topladıkları fonlara ödenecek sabit bir faize ne de anaparanın iadesine ilişkin garanti verememektedir. Her ne kadar bu kurumların özel cari hesapları ile klasik bankaların vadesiz mevduat hesapları birebir örtüşüyor olsa da kanun koyucu bu kurumların topladıkları fonların tamamı içinde cari hesapların önemli bir yer tutmayışı ve mevduat kelimesinin “anlam ve çağrışım itibariyle klasik bankacılık kurumlarını hatırlatmakta olup, cari hesaplar nedeniyle dahi olsa, bu çağrışımın bir iltibas ve dolayısıyla haksız rekabete sebep olabileceği” nedenleriyle bu kurumların mevduat toplamayan kurumlar olduğunu ifade etmiştir. KB’lerin klasik bankaların yaptığı gibi nakit kredi kullanılamayacak oluşu da bir başka hukuki farkı oluşturmaktadır.¹⁴³

3.3. SAYISAL VERİLER VE MALİ ANALİZ

Kuruldukları yıldan günümüze ÖFK’lar, topladıkları fonlardan kullandırdıkları krediye, açtıkları yeni şubelerden istihdam ettikleri personel sayısına kadar birçok alanda ciddi büyüme göstermiştir. 1985 yılında 2 şubeyle faaliyete

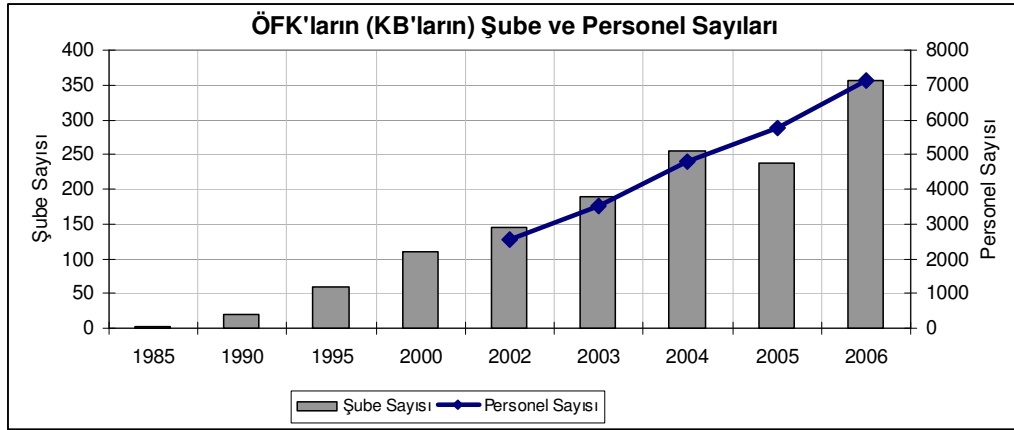
¹⁴¹ Kuran, 3/130.

¹⁴² Özsoy, **Özel Finans Kurumları**, s. 192-196.

¹⁴³ Battal, **Bankalar K.**, s. 214.

geçen ÖFK'ların şube sayısı 2006 sonunda 355'e ulaşmıştır ve bu kurumlar 2006 yılından itibaren katılım bankası olarak şube sayılarını artırmaya devam etmektedir.

Şekil 2: Kuruluşundan Bu Yana Özel Finans Kurumları (Katılım Bankalarının) Şube ve Personel Sayıları

2006 sonunda, faaliyette bulunan dört katılım bankasının genel müdürlük ve şubelerinde çalışanların sayısı 7114'e ulaşmıştır.

Anadolu Finans Kurumu A.Ş. ile Family Finans Kurumu A.Ş.'nin birleşerek 2006 yılına Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. olarak tek kurum halinde girmeleriyle bu banka şube sayısı bakımından katılım bankacılığı sektörünün lideri konumuna gelmiştir. 2006 sonu itibariyle Albaraka Türk K.B. A.Ş. 63 şubeye, Asya Katılım Bankası A.Ş. 91 şubeye, Kuveyt Türk K.B. A.Ş. 79 şubeye ve Türkiye Finans K.B. A.Ş. de 122 şubeye erişmiştir.¹⁴⁴

Yeni döneme Anadolu Finans ve Family Finans birleşmesinden doğan yeni bir kurum olarak giren Türkiye Finans K.B. A.Ş. de birleşmenin doğurduğu sinerjiyle marka değerini 4'e katlamıştır. "Birleşme sonrası özel bankalar içinde 11. sıraya ulaşan Türkiye Finans, kârlılıkta ilk 7 arasına girdi. Birleşme öncesi 300 milyon

¹⁴⁴ Şube ve personel sayılarına ilişkin veriler TKBB'den edinilmiştir.
<http://www.tkbb.org.tr/SubePersonel.asp> (Erişim: 16 Mart 2007)

dolarlık değere sahip olduklarını söyleyen Türkiye Finans Gn. Müdürü Yunus Nacar, birleşme sonrası 1,2 milyar dolara ulaşıldığını ifade etmiştir.”¹⁴⁵

Toplanan ve kullanılan fonlar açısından değerlendirme yapılacak olursa T.F.K.B.A.Ş.’nin şube sayısında olduğu gibi sektörün lideri olduğu, özvarlık ve net kâr kalemlerinde ise Asya K.B. A.Ş.’nin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. 31.12.2006 tarihli veriler kurum bazlı olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6: Katılım Bankaları Mali Verileri 31.12.2006 (Kurum Bazlı)¹⁴⁶

BİLANÇO KALEMLERİ		Albaraka Türk	Bank Asya	Kuveyt Türk	Türkiye Finans
TOPLANAN FONLAR	YTL	943.378	1.643.349	907.956	1.763.854
	Yabancı Para	1.210.636	1.557.306	1.461.934	1.748.871
	TOPLAM	2.154.014	3.200.655	2.369.890	3.512.725
KULLANDIRILAN FONLAR		1.983.273	3.060.181	2.258.450	3.190.549
TASFİYE OLUNACAK ALACAKLAR		234	38.476	53.736	36.995
TOPLAM AKTİF		2.491.813	4.179.189	2.936.082	4.122.636
ÖZ VARLIK		245.905	632.519	247.238	434.055
NET KÂR		69.381	146.351	35.501	139.808

Tasfiye olunacak alacaklar kaleminde Albaraka Türk K.B. A.Ş. oldukça başarılı görünmektedir. Söz konusu kalemin düşüklüğü, bu kurumun kredi konusunda oldukça titiz davrandığını göstermektedir.

Tablo 7: Katılım Bankaları Mali Verileri 2005-2006 (Konsolide)¹⁴⁷

BİLANÇO KALEMLERİ		31.12.2005	31.12.2006	FARK
TOPLANAN FONLAR	YTL	4.441.519	5.258.537	18%
	Yabancı Para	3.927.636	5.978.747	52%
	TOPLAM	8.369.155	11.237.284	34%
KULLANDIRILAN FONLAR		7.407.498	10.492.453	42%
TASFİYE OLUNACAK ALACAKLAR		119.253	129.441	9%
TOPLAM AKTİF		9.945.431	13.729.720	38%
ÖZ VARLIK		951.089	1.559.717	64%
NET KÂR		250.143	391.041	56%

¹⁴⁵ “Birleşme İtibarımızı Artırdı Marka Değerimiz 4’e Katlandı” Zaman Gazetesi, 16.10.2006, <http://www.tkbb.org.tr/haberler.asp> (Erişim: 20 Mart 2007).

¹⁴⁶ TKBB, <http://www.tkbb.org.tr/Raporlar.asp?K=1> (Erişim: 15 Nisan 2007)

¹⁴⁷ Kaynak: TKBB, <http://www.tkbb.org.tr/Raporlar.asp?K=1&ID=88> (Erişim: 16 Mart 2007)

Tabloda katılım bankalarına ilişkin belli başlı mali veriler yer almaktadır. Katılım bankacılığının ilk yılı 2006'dır. Mali kalemlerdeki değişim oranları (fark) katılım bankacılığına geçilmesinden sonraki ve önceki yıllar (2005-2006) arasındaki farkı göstermektedir. Örneğin 31.12.2006'daki net kâr 31.12.2005 tarihine göre %56 artmıştır. Ancak bu rakam tek başına büyük bir anlam ifade etmemektedir. Tabloda yer alan 2005-2006 verilerine göre mali kalemlerde meydana gelen değişim oranlarını kıyaslanabilir kılmak amacıyla 2004-2005 arasındaki değişim oranlarını da vermemiz faydalı olacaktır. Buna göre 2004-2005 bilanço kalemlerindeki konsolide değişim oranları şöyledir; toplanan fonlardaki değişim %40, kullanılan fonlardaki değişim %55, tasfiye olunacak alacaklardaki değişim %7, toplam aktifteki değişim %35, özvarlıktaki değişim %5 ve net kârdaki değişim de %70'tir.¹⁴⁸ Bu rakamlara göre toplanan ve kullanılan fonlar ile tasfiye olunacak alacaklar ve net kâr kalemlerinde önceki yıla nazaran katılım bankacılığının başlangıç yılı olan 2006'da performansın düştüğünü söyleyebiliriz. Ancak katılım bankacılığı ile ülkemizdeki faizsiz bankaların işleyiş ve mali politikalarında bir değişim amaçlanmamıştır.

KB'lerin çalışma prensiplerinde bir değişim olmamışken mali performanslarında meydana gelen yavaşlamayı katılım bankacılığına geçiş sürecine bağlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bizce ivmedeki bu azalış katılım bankacılığına geçiş sürecine değil konjonktürel nedenlere bağlıdır. Çünkü bu geçiş süreci mali olmaktan çok psikolojik sebeplere dayanmaktadır. Dönüşüm planlanırken ülkemizde faizsiz bankacılığın yeni bir imaja kavuşturularak algılanışına olumlu katkı yapılması düşünülmüştür.

Bu bölümde sunduğumuz mali veriler, analiz için değil bu kurumların mali durumlarını göstermek üzere aktarılmış, asıl inceleme konumuzu teşkil edecek olan ÖFK'ların KB'lere dönüşüm sürecinin sebepleri ve sonuçlarını ağırlıklı olarak psiko-sosyal yönden ele aldığımız analizimize ise sıradaki bölümde yer verilmiştir.

¹⁴⁸ TKBB, <http://www.tkbb.org.tr/Raporlar.asp?K=1&ID=88> (Erişim: 16 Mart 2007)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KATILIM BANKACILIĞI

4.1. “KATILIM BANKACILIĞI” KAVRAMININ DOĞUŞU

Türkiye’de bankacılık sistemi dışında kalan tasarrufların 50 milyar \$’dan fazla olduğu tahmin edilmektedir. KB’ler bu rakamın ancak %7-8’ine ulaşabilmiştir.¹⁴⁹ Buna göre, ülkemizde kuruldukları 1983 yılından bu yana Özel Finans Kurumu olarak adlandırılan faizsiz bankaların hedef kitlelerine ulaşmada ve kendilerini tanıtmada yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Diğer faktörler bir kenarda tutulursa ÖFK’ların hedefledikleri bu kaynağa erişmek üzere başta isim sorununu çözmeleri gerekmiştir. Bu çerçevede sözkonusu kurumları tanımlamada dünyada kullanılan “Faizsiz Banka”, “İslami Banka” ve ülkemizdeki adıyla “Özel Finans Kurumu” kavramlarının ne yönlerden eleştirildiğine kısaca değinelim.

Faizsiz bankacılık kavramı, incelenen kurumların sadece bir yönünü, faizli muamelelere yer vermeme yönünü öne alarak, sistemde neyin olması gerektiğine değil de neyin olmaması gerektiğine yer veren olumsuz bir ifadedir. Halbuki sistemin faize karşılık öne sürdüğü nosyon “kâr ve zarar ortaklığı”dır ve faizli bankacılığa alternatif olmak üzere faizsizlik değil kâr ve zarar kavramlarının öne alınması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

İslami bankacılık kavramı ise Müslüman iktisatçıların ortaya konması ve İslâm ülkelerinden dünyaya yayılması sebebiyle tercih edilen bir kavram olmuştur. Ancak İslam dininin temel kaynaklarında bir bankacılık modelinin bulunmayışı gibi sebeplerle bu isim de eleştirilmektedir.

Nihayet ülkemizde kullanılan Özel Finans Kurumu kavramının ise kâr ve zarara katılma prensibi çerçevesinde faizsiz finans hizmeti sunan sözkonusu kurumları tanımlamaktan çok uzak olduğu ve ünvanda yer alan “Özel” kelimesinin yanlış çağrışımlar yaparak bu kurumları banka dışı bir finansal kurum gibi algılatığına değinilmektedir. Ayrıca uluslararası literatürde tek olan bu kavram

¹⁴⁹ Temel Hazıroğlu, “Katılım Bankacılığı Tarihçesi” **Bereket Dergisi**, Albaraka Türk Yay., Sayı: 20, Yaz 2006, s.4.

(ÖFK) bu müesseselerin dünyada kendilerini ifade etmede sıkıntı yaşamalarına yol açmaktaydı.

İşte bu noktada, modelin işleyişine uygun, sistemin doğru anlaşılabilmesine yardımcı olacak bir kavrama ihtiyaç duyulmakta idi. Kurumların, fon sahiplerinden kâr ve zarara katılma ilkesine göre baştan belli bir kâr garantisi verilmeksizin, yapılan işe ortak etmek suretiyle fon toplanması ve toplanan fonların yine benzer yöntemlerle kullanılması açısından bakıldığında ortaya “Katılım Bankacılığı” kavramı çıkmıştır.¹⁵⁰

Katılım bankacılığına geçişte sözkonusu kurumların benimsediği slogan “Adımız değişti, ilkelerimiz aynı!” olmuştur. ÖFK’ların çalışma prensipleri ile katılım bankalarınınkiler arasında bir fark bulunmamaktadır. Aslında bu dönüşümün keskin hatlarla sistemde değişime neden olmadığını belirtmemiz gerekir. Ancak yapılan değişiklikle muhakkak sisteme çeşitli avantajlar sağlanması umulmuştur. Bu dönüşüm ile Türkiye’deki faizsiz finans kurumları yeni bir sürece girmiş oldular. Bu çerçevede katılım bankacılığının sağlayacağı avantajların ne olduğu ve ne kadarının gerçekleştiğini de ilerleyen bölümlerdeki analizlerde göreceğiz.

4.2. ÖZEL FİNANS KURUMLARININ KATILIM BANKALARINA DÖNÜŞMESİNİ GEREKTİREN SEBEPLER

4.2.1. Hukuki Sebepler

Özel finans kurumlarının banka olarak kabul edilip edilemeyeceğine ilişkin çeşitli görüşler öne sürülmüştür. ÖFK’ların 4389 sayılı eski BnK’na tabi kılınmalarının ardından, Kanun’daki banka tanımında¹⁵¹ yer alan “banka adı altında kurulan” ifadesi, tanımın metne bağlı yorumlanması halinde özel finans kurumlarının banka sayılması hususunda tereddüt yaşanmasına yol açabilmektedir. Ancak yine “BnK 20.6.e ile bu kurumların hem Bankalar Kanunu yönünden hem de bankaları ilgilendiren hükümler taşıyan diğer bazı Kanunların uygulanması yönünden ‘banka

¹⁵⁰ Hazıroğlu, “Katılım Bankacılığı...”, s.4-6.

¹⁵¹ “Banka adı altında Türkiye’de kurulan kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bankaların Türkiye şubeleri” Bankalar Kanunu m. 2, 1. bend.

addolunacağı’ düzenlenmiştir. Banka olmak ile banka sayılmak (addolunmak) arasında bir fark olmadığı söylenebilir”. Bahsedilen iki hüküm arasında çelişki olduğu ancak bu durumun, özel finans kurumlarının Kanun’un 20. maddesinde yapılan değişiklikle BnK kapsamına sonradan alınması esnasında banka tanımının da değiştirilmesi gerekirken, bu değişikliğin unutulması ya da ihmal edilmesinden ileri geldiği düşünülebilir. “Bu durumda özel finans kurumları Bankalar Kanunu’nun ‘tanımladığı’ anlamda ‘banka’ olmamakla birlikte, başta Bankalar Kanunu’na tabi olması ve ayrıca, diğer kanunlar açısından da ‘banka addolunması’ nedeniyle, bir tür bankadır”.¹⁵²

Bu görüşe katılmayanlar ise BnK kapsamına alınmakla birlikte ÖFK’ların ayrı bir şirket türü olarak düzenlendiğini, BnK kapsamına alınmalarının bu kurumları banka durumuna getirmediğini ileri sürmekteydi.¹⁵³

ÖFK’ların ünvanında “banka” ifadesinin yer almayışı nedeniyle kurumların, yurtdışı işlemlerinde muhabir bankalarla olan ilişkilerde çeşitli aksaklıklar yaşadıklarını da belirtmeliyiz. Bu ve buna benzer faktörlerin etkisiyle ÖFK’ların yasayla değiştirilen ünvanında “banka” ifadesine yer verilmiştir. Bu durum dönüşümün sonuçları bölümünde ayrıntılandırılacaktır.

4.2.2. Psikolojik Sebepler

“Katılım bankacılığı” kavramından beklenen en önemli psikolojik fayda, bu adlandırmanın, özel finans kurumu ifadesindeki belirsizliği ve tabiri caizse eğretiliği ortadan kaldırılarak sistemi daha iyi yansıtan ve ifade gücü daha yüksek bir nam altında kamu oyu tarafından daha iyi anlaşılmaya yardımcı olacak yeni bir imaj sunmasıdır.

Katılım bankacılığı kavramının ülkemizdeki faizsiz bankalara ve bu kurumların yaygınlaşmasının da ülke ekonomisine sağlayacağı avantajları şöylece sıralamak mümkündür:

¹⁵² Battal, **Bankalar K.**, s. 215.

¹⁵³ Nihat Boz, “4389 Sayılı Bankalar Kanunu’nun Özel Finans Kurumları’na İlişkin Düzenlemesinin Hukuki Sonuçları” **Türkiye’de ÖFK’lar**, Albaraka Türk Yay., İstanbul, 2000, s. 221.

Psikolojik faydalar:

- Katılım bankacılığı kavramının son derece açık ve anlaşılır olmasıyla sistemin daha sağlıklı işlemesi ve herkes tarafından rahatlıkla ve doğru biçimde anlaşılması sağlanacaktır.

- Bu tanımlama ile katılım bankaları, yeni bir ruh ve heyecan ile yeni bir sürece girecek ve bankacılık sektöründeki yerini daha net ortaya koyabilecektir.

Bu yöndeki olumlu psikolojik değişimin etkisiyle dolaylı olarak şu ekonomik faydalara da ulaşılması mümkün olacaktır:

- Katılım bankaları, katılımcı bir yaklaşımla topladıkları fonları yine katılımcı bir tarzda reel ekonomiye kullanarak ülke ekonomisine daha fazla hizmet edeceklerdir.

- Katılım bankacılığı ile kayıtdışı ekonomi biraz daha azalacak ve kayıt altına alınan gelirlerin artmasından ötürü devletin daha yüksek vergi gelirine ulaşmasına katkıda bulunulacaktır.¹⁵⁴

Beklenen psikolojik faydalara ulaşıp ulaşamadığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirdiğimiz anket çalışmasının sonuçlarına ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

4.3. ÖZEL FİNANS KURUMLARININ KATILIM BANKALARINA DÖNÜŞMESİNİN SONUÇLARI

4.3.1. Hukuki Sonuçlar

4.3.1.1. “Banka” Tanımı ve Ticaret Ünvanına İlişkin Düzenleme

ÖFK’ların banka olup olmadığı yönündeki tartışmalar 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun 3. maddesinde “Banka: Mevduat bankaları ve katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarını... ifade eder” şeklindeki banka tanımlamasıyla sona ermiş, ÖFK’lar, yeni adıyla katılım bankaları da resmen banka sayılmışlardır.

¹⁵⁴ Hazıroğlu, “Katılım Bankacılığı Tarihçesi”, s. 7.

Kanuna göre katılım bankaları “özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubeleri” şeklinde tanımlanmıştır. Böylece Kanun’a yeni bir banka türü daha eklenmiştir.

Bankacılık Kanunu’nun yaptığı en önemli değişiklik, mevduat bankası ile kalkınma ve yatırım bankası olarak adlandırılan banka türlerine yukarıdaki şekliyle “Katılım Bankası”nı yeni bir banka türü olarak tanımlaması olmuştur.¹⁵⁵

Kanunun geçici 3. maddesinin 3. fıkrasında yer alan “*Halen faaliyette bulunan özel finans kurumları, bir yıl içerisinde ticaret unvanlarını katılım bankası ibaresini de kapsayacak şekilde değiştirmek ve mevcut durumlarını Kanunun finansal raporlamayla ilgili hükümlerine intibak ettirmek zorundadır.*” hükmü ile ÖFK’ların “Katılım Bankası” ibaresini kullanmaları zorunlu kılınmıştır.

4.3.1.2. Türkiye Katılım Bankaları Birliği

4389 sayılı Bankalar Kanunu ile ÖFK’ların tabi kılındığı mesleki kuruluş olan Özel Finans Kurumları Birliği, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun geçici 3. maddesinin 3. fıkrası ile Türkiye Katılım Bankaları Birliği olarak adlandırılmış ve bu kanun hükümlerine tabi kılınmıştır:

“Özel Finans Kurumları Birliği Türkiye Katılım Bankaları Birliği olarak addolunur ve bu Kanunun hükümlerine tâbi olup, üç ay içinde durumunu bu Kanun hükümlerine uygun hale getirir.”

Kanunun 79. maddesinde TKBB, katılım bankalarının faaliyet izni aldıkları tarihten itibaren bir ay içinde üye olmak zorunda oldukları, tüzel kişiliği haiz ve kamu kurumu niteliğinde olan bir meslek kuruluşu olarak tanımlamaktadır. Birliğin görev ve yetkileri de Kanunun 80. maddesinde sıralanmaktadır.

¹⁵⁵ Nihat Boz, “Katılım Bankalarına İlişkin Hukuki Düzenlemeler” **Bereket Dergisi**, Albaraka Türk Yay., Yaz 2006, s. 10.

Birliğin amacı şunlardır:¹⁵⁶

Serbest piyasa ekonomisi ve tam rekabet ilkeleri çerçevesinde, bankacılık düzenleme, ilke ve kuralları doğrultusunda katılım bankalarının hak ve menfaatlerini savunmak, bankacılık sisteminin büyümesi, sağlıklı olarak çalışması, bankacılık mesleğinin gelişmesi, rekabet gücünün artırılması amacıyla çalışmalar yapmak, rekabetçi bir ortamın yaratılması ve haksız rekabetin önlenmesi için gerekli kararları almak/alınmasını sağlamak, uygulamak ve uygulanmasını talep etmektir.

TKBB'nin ilgili mevzuata dayalı görevleri şöyle sıralanabilir:¹⁵⁷

- *Bankacılık ve katılım bankaları ile ilgili mevzuatı izlemek bu konulara ilişkin düzenlemeleri üye katılım bankalarına duyurmak,*
- *Meslek ilkelerini belirlemek suretiyle üyelerin birlik ve mesleğin gerektirdiği vakar ve disiplin içinde ekonominin ihtiyaçlarına uygun olarak çalışmalarını sağlamak,*
- *Üye katılım bankası mensuplarının uyacakları meslek ilkeleri ve standartlarını Kurumun¹⁵⁸ uygun görüşünü alarak belirlemek,*
- *İlgili mevzuat uyarınca alınan kararlar ile Kurumca alınması istenilen tedbirlerin uygulanmasını takip etmek,*
- *Üyeleri arasında haksız rekabeti önlemek amacıyla gerekli her türlü tedbiri almak ve uygulamak,*
- *Katılım bankaları arasındaki ilişkilerde mesleki dayanışmayı güçlendirecek kararlar almak,*
- *Kurum ile işbirliği yapmak suretiyle katılım bankaları arasında ortak projelere ilişkin işbirliğini temin etmek,*
- *Üyelerin ilan ve reklamlarında uyacakları esas ve şartları tür, şekil, nitelik ve miktarları itibarıyla Kurumun uygun görüşünü alarak tespit etmek,*

¹⁵⁶ TKBB, <http://www.tkbb.org.tr/OFKGenel.asp>, paragraf 2, (Erişim 19 Nisan 2007)

¹⁵⁷ TKBB, <http://www.tkbb.org.tr/OFKGenel.asp>, paragraf 3, (Erişim 19 Nisan 2007)

¹⁵⁸ Kurum ile kastedilen BDDK'dır.

- *Yurt içinde ve yurt dışında katılım bankacılığını temsil etmek, katılım bankacılığını tanıtmak ve bu konuda kamuoyunu aydınlatmak için çalışmalarda bulunmak,*
- *Bankacılık konusunda seminer, sempozyum, konferans ve eğitim programları düzenlemek,*
- *Müşteri haklarına dair hükümlerde öngörülen sözleşmelerin şekil ve içeriklerine ilişkin usul ve esaslar ile tip sözleşmelerin uygulanacağı işlemleri, Kurulun uygun görüşünü alarak belirlemek,*
- *Üyeler ile bireysel müşterileri arasındaki ihtilafların değerlendirilmesi ve çözüme kavuşturulmasını temin etmek üzere Birlikçe hazırlanan ve Kurulca onaylanan usul ve esaslar dahilinde hakem heyeti oluşturmak,*
- *Katılım bankaları ve bankacılığı konularında resmi makam ve kuruluşlara istişari mahiyette mütalaa vermek,*
- *Ekonomi, mali sektör ve bankacılık sistemindeki yurt içi ve yurt dışı gelişmeleri izleyerek toplayacağı bilgileri üyelerine ve ilgililere ulaştırmak,*
- *Ulusal tasarrufun teşviki için gerekli çalışmaları yapmak ve yetkili mercilere önerilerde bulunmak,*
- *Katılım bankalarına ilişkin, gizlilik niteliği taşımayan istatistiki bilgileri toplamak ve kamuoyuna duyurmak,*
- *İlgili mevzuat hükümleri saklı kalmak kaydıyla, katılım bankalarının, müşterilere sundukları hizmetler karşılığında tahsil edecekleri komisyon, ücret ve masraflar, açtıkları krediler ve bunlarla ilgili diğer işlemler için uygulayacakları kar payı oranları, komisyon ve ücretler ile katılma hesaplarında kar ve zarara katılma oranının belirlenmesine ilişkin olarak üye katılım bankalarına yönelik tavsiye kararı almak,*
- *Üyelerinin ortak menfaatlerini ilgilendiren konularda yönetim kurulu kararına istinaden dava açmak ve/veya gerekli girişimlerde bulunmak,*
- *Kurumca alınması istenilen tedbirleri almak,*
- *Birliğin aldığı karar ve tedbirlerin uygulanmasını takip etmek, bunlara zamanında ve tam olarak uymayan üyeler hakkında gerekli müeyyideleri uygulamak,*

4.3.1.3. ÖFK Güvence Fonu’nun Yerini TMSF’ye Bırakması

ÖFK’ların 4389 sayılı BnK kapsamına alınmasının sonuçlarını aktarırken açıkladığımız “ÖFK Güvence Fonu” ÖFK’lar için özel oluşturulan bir fon idi. Bununla birlikte ÖFK’ların yine özel oluşturulacak “Tasfiye Kurulu” marifetiyle tasfiyesi söz konusu idi. Bu iki özel uygulama yerine 5411 sayılı Bankacılık Kanunu m. 63/1 ile katılım bankalarındaki gerçek kişilere ait katılma fonlarının TMSF kapsamına alınması ve m. 65 vd maddelerle denetim, kısıtlama, faaliyet izninin kaldırılması ve fona devir gibi hususlarda da diğer bankalarla aynı esas ve usullere tabi kılınması kabul edilmiştir.¹⁵⁹

Bu noktada TMSF hakkında çeşitli hususlara değinilecektir. TMSF’nin kuruluşu 5411 sayılı BcK m. 111’de şöyle ifade edilmektedir:

“Tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması amacıyla, mevduatın ve katılım fonlarının sigorta edilmesi, Fon bankalarının yönetilmesi, malî bünyelerinin güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması, devri, birleştirilmesi, satışı, tasfiyesi, Fon alacaklarının takip ve tahsili işlemlerinin yürütülmesi ve sonuçlandırılması, Fon varlık ve kaynaklarının idare edilmesi ve Kanunla verilen diğer görevlerin ifası için kamu tüzel kişiliğini haiz, idarî ve malî özerkliğe sahip Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kurulmuştur.”

TMSF’nin karar organı olan Tasarruf Mevduatı Sigorta Kurulu’nun görev ve yetkileri BcK m. 117 ile belirtilmiştir:

“a) Fonun ana stratejisini, performans ölçütlerini, amaç ve hedeflerini, hizmet kalite standartlarını belirlemek, insan kaynakları ve çalışma politikalarını oluşturmak, Fonun hizmet birimleri ve bunların görevleri hakkında öneride bulunmak.

b) Fonun ana stratejisi ile amaç ve hedeflerine uygun olarak hazırlanan bütçe teklifini görüşmek ve karara bağlamak.

c) Fonun performansını ve malî durumunu gösteren raporları onaylamak”

¹⁵⁹ Boz, “Katılım Bankalarına...”, s. 10.

Daha önceki dönemde TMSF'nin görevleri bankacılıkta güven ve istikrarı korumak, bankaların mali bünyelerini güçlendirmek, gerektiğinde yeniden yapılandırmak ve bankalardaki tasarruf mevduatını sigorta ettirmek iken¹⁶⁰ 4389 sayılı BnK ile Fonun yetkileri genişletilmiş ve mevduat sigortasıyla birlikte bankaların krizden çıkmasına yardımcı olacak önlemleri almakla yükümlü hale gelmiştir. Bu suretle Fona yüklenen görevler, bankalardaki tasarruf mevduatını sigorta etmek, fon mevcudunu yönetmek ve değerlendirmek, Fonun menfaatini koruyucu anlaşmazlıkları önleyici tedbirleri zamanında almak, bankacılık işlemleri yapma ve/veya mevduat kabul etme izni kaldırılan bankaların yönetim ve denetimini üstlenmek, devraldığı bankaların mali yapısını güçlendirmek veya gerektiğinde tasfiye çalışmaları yürütmek gibi konuları içermektedir.¹⁶¹ 5411 sayılı BcK ile TMSF'ye ilişkin yapılan önemli bir değişiklik Fonun Katılım Bankalarındaki fonlar için de güvence sunmaya başlamasıdır.

4.3.2. Psikolojik Sonuçlar: Katılım Bankalarının Algılanışına İlişkin Ampirik Bir Çalışma

Türkiye'de 1985 yılından beri faizsiz bankacılık hizmeti sunan Özel Finans Kurumları, 2006 yılından itibaren Katılım Bankası adıyla faaliyetlerine devam etmektedir. Bu dönüşümün söz konusu kurumların imajını ne yönde etkilediğini, isim değişikliğinin kamu oyu nazarında herhangi bir değişikliğe yol açıp açmadığını, açıtsa bu değişimin olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğunu ve genel anlamda bu kurumların halk tarafından nasıl algılandığını tespit etmek üzere veri toplamada anket yönteminin kullanıldığı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Anket çalışmasını desteklemek üzere katılım bankaların personeliyle yüzyüze görüşmeler yapılmış bu suretle edinilen veriler ile dönüşüm sürecinin doğurduğu sonuçların tespitine yardımcı olunmaya çalışılmıştır.

¹⁶⁰ Ünal Tekinalp, **Banka Hukukunun Esasları**, İstanbul, 1988, s. 228. Aktaran: Battal, **Bankalar K.**, 2004, s.169.

¹⁶¹ Battal, **Bankalar K.**, s. 169-170.

Sosyal bilimlerde en yaygın kullanılan veri toplama yöntemleri anket ve gözlemdir. Bunların yanında mülakat, uzman görüşlerine başvurma, introspeksiyon (içbakış) yöntemleri de yerine göre araştırmalarda kullanılmaktadır. Doğrudan ilgili bireylerin görüşlerini aktarmaları ve cevapları belli standartlar dahilinde kalıba sokarak analizi kolaylaştırması gibi sebeplerle anket yöntemi tercih edilen bir yöntemdir.

Ankete ilişkin verilerin analizine geçmeden önce, anketin uygulandığı grubun seçiminde kullanılan örnekleme yöntemi ve anket formunun oluşturulmasında göz önünde bulundurulacak hususlar açıklanacaktır. Hepsinden önce bazı istatistiki kavramların izahında fayda bulunmaktadır.

Ana Kütle (Evren): “Araştırma projesinde tespit edilen amaçlar doğrultusunda belirlenen birimler grubunun bütünüdür.”¹⁶² Çalışmamıza konu olduğu şekliyle, Ankara’da yaşayan 18 yaş üzeri vatandaşlar ana kütlemizi oluşturmaktadır.

Örnek (Örnekleme): Yapılacak araştırmalarda çoğunlukla ana kütlenin bütünüyle incelenmesi mümkün değildir. Zaman ve maliyet gibi unsurlar ana kütlenin tümünü içeren araştırmaları imkansız kılabilmektedir. Bu sakıncaları gidermek için, ana kütleden örnek seçilmesi yoluyla araştırma gerçekleştirildiği takdirde seçilen gruba “örnek” adı verilmektedir.

Örnekleme: Araştırma için toplanacak verilere ilişkin tüm elemanların tek tek elde edilmesi genelde imkan dışı ve gereksiz olduğundan ötürü araştırmalarda, bu elemanların tümünü yaklaşık olarak temsil edecek bir grup seçilmesi ve verilerin bu gruptan derlenmesi yoluna gidilmektedir. Verilere ilişkin elemanların tümünü ifade eden ana kütleden seçilen birimlerle oluşturulan gruplara “örnek” ve bu gruplama

¹⁶² Mâhir Nakip, **Pazarlama Araştırmaları**, Seçkin Yay., Ankara, 2003, s. 182-183.

işine de “örnekleme” adı verilmektedir.¹⁶³ Bir un fabrikasının satın alacağı bir kamyon buğdaydan bir kaç avuç kadarını seçip analiz etmesi de bir bardak çayın şekerini ölçmek üzere bir yudum içilmesi de birer örneklemedir. Bu şekilde iyi seçilmiş bir örneğin, ana kütlenin tüm özelliklerini yansıttığı varsayılmaktadır. Örnekleme yardımıyla ana kütle hakkında bilgi edinilmekte ve ana kütlenin tüm birimlerini incelemenin doğuracağı külfetler büyük ölçüde azaltılmış olmaktadır. Biz de katılım bankalarına ilişkin araştırmamızda evrenin tamamını kapsayacak bir araştırma yerine bir örnek grup seçerek, araştırmamıza ışık tutacak verileri bu örnekten derleyeceğiz.

4.3.2.1. Anketin Amacı

ÖFK’ların KB olmalarının sebepleri ve sonuçlarını ele aldığımız çalışmamızda veri toplama yöntemi olarak yararlandığımız anket ile amaçlanan, kamu oyu nazarında KB’lerin yerini, değişimin öncesi ve sonrasında bu kurumların nasıl algılandığını ortaya koymaktır. ÖFK’ların, KB olmalarının imajları üzerinde pozitif ya da negatif sonuçlarını tespit etmek üzere anket formları hazırlanmış, sorular da bu amaç çerçevesinde şekillendirilmiştir.

Her ne kadar konuya ilişkin literatür incelenmiş ve ilgili teorik görüşler çalışmamızda aktarılmışsa da ampirik bir çalışma ile KB’lerin algılanışını pratik bir yaklaşımla ele alma ihtiyacı duyulması üzerine anket yöntemine başvurulmuştur.

4.3.2.2. Araştırmanın Kapsamı ve Örnek Hacmi

Araştırmada örneklem sayısının belirlenmesinde Ankara ilini kapsayacak şekilde şu formülden yararlanılmıştır:¹⁶⁴

$$n = \frac{N\sigma^2}{(N-1)D + \sigma^2}$$

¹⁶³ Tamer Arpacı, **Pazarlama Araştırması**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1989, s.49.

¹⁶⁴ Rauf Arıkan, **Araştırma Teknikleri ve Rapor Yazma**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2000, s. 143.

n = Örnek Hacmi

N = Ana Kütle

$$\sigma^2 = p \cdot q$$

$$p = 0,5$$

$$q = 1 - p$$

E = Hata Payı (0,05)

$$D = (E/t)^2$$

t = Z Değeri (0,05 hata payı için 1,96)

Ankara'nın 18 yaş üzeri toplam nüfusu 2000 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre 2.587.093 kişidir.¹⁶⁵ Buna göre;

$$n = \frac{2.587.093 \times 0,5 \times 0,5}{(2.587.092 - 1) \times (0,05 / 1,96) + 0,5 \times 0,5} = 384$$

örneklem sayısı 384 kişi olarak bulunmuştur.

4.3.2.3. Anket Sorularının Oluşturulması

Anket soruları oluşturulurken, amaca hizmet etmeyen sorularla denekleri sıkmanın, asıl ulaşmak istediğimiz verilerden mahrum kalmamıza yol açabileceğinden ötürü gereksiz sorulardan kaçınılmıştır. Öte yandan deneklerin açıklamak istemeyecekleri türden örneğin gelir düzeyini soran, kişisel bilgilerin istendiği (telefon, kimlik bilgileri vs.) veya özel olarak algılanabilecek sorulara yer verilmemeye özen gösterilmiştir. Bu suretle deneklerin gerçek düşüncelerini özgürce ifade edebilmeleri için uygun şartlar oluşturulmuştur.

Sorular hazırlanırken, deneklerin cevaplarken zorlanmayacağı ve sıkılmayacağı bir form oluşturulmaya çalışılmış ve sorular mümkün olduğunca kısa tutulmuştur. Ayrıca denekleri yönlendirici sorular sormaktan kaçınılarak olası tüm durumlar seçeneklerde belirtilmeye çalışılmıştır.

¹⁶⁵ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=220 (Erişim 3 Eylül 2007)

Katılım bankalarıyla hiç ilişkisi olmayan ve bu kurumlar hakkında bilgi sahibi olmayan kişiler istatistiksel olarak sayılmış ancak bu kişilere anket uygulanmamıştır. Katılım bankacılığı ve özel finans kurumları hakkında hiçbir bilgisi olmayan insanlara, bu bankaların dönüşüm sürecini sormanın bir anlamı olmayacaktır. İlk grupta yer alan sorular yaş ve eğitim düzeyini belirleyen sorulardır. İkinci soru grubu ile katılım bankalarının denek tarafından ne ölçüde ve neden tercih edildiği gibi genel bilgilerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Son grup ise ÖFK'ların katılım bankasına dönüşmesinin sonuçlarını tespit etmeye yönelik sorulardır. Anket sorularına “Ekler” bölümünde yer verilmiştir.

4.3.2.4. Anketin Uygulanması

Anket uygulamasında çeşitli yöntemlere başvurulabilmektedir. Anketör tarafından uygulama, posta veya telefon yoluyla uygulama söz konusu olabileceği gibi günümüz iletişim araçlarından internetin anket uygulamalarında hızlı bir biçimde yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bu yöntemlerin birbirine karşı çeşitli üstünlük ve dezavantajları bulunmaktadır. Örneğin anketör tarafından uygulanan bir ankette, aynı zamanda deneğin tavırlarının gözlemlenmesi ve anketör tarafından ilave açıklamalar yapılabilmesi söz konusu olurken, bu yöntem anketin elektronik ortamda uygulanmasına nazaran daha maliyetli ve zaman alıcıdır.

Araştırmamız için kullanılan anket formu deneklere, anketör tarafından birebir uygulanmıştır. Ankara ilini kapsayan araştırma, şehrin en merkezi noktalarından olan Kızılay semtinde uygulanmıştır.

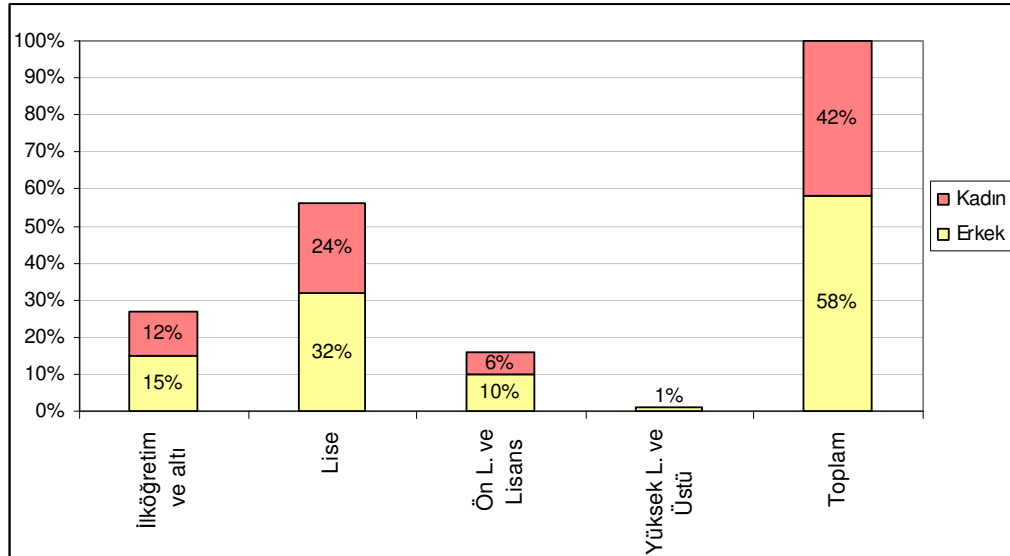
4.3.2.5. Verilerin Analizi

Ankete Katılanların Cinsiyet, Yaş ve Eğitim Bilgileri:

Tablo 8: Deneklerin Yaş Ortalaması

Deneklerin Yaş Ortalaması		
	Ortalama	St. Sapma
Erkek	36	12,1
Kadın	31	7,9
Toplam	33,71	10,7

Şekil 3: Deneklerin Eğitim Bilgileri

Katılım Bankacılığının Ne Ölçüde Bilindiği:

Anket sonuçlarına deneklerin faizsiz bankacılık sistemini ne ölçüde bildikleriyle başlamamız, diğer sorulara verilen cevaplara da ışık tutacaktır. Yanıtlar incelenirken önceki bölümlerde verdiğimiz deneklerin eğitim durumu gibi bilgiler de faydalı olacaktır.

Tablo 9: Deneklerin Katılım Bankaları Hakkındaki Bilgileri

	Çok Az	Kısmen	Tam
Erkek	33%	21%	4%
Kadın	29%	12%	1%
Toplam	62%	33%	5%

Tablodaki oranlar, sistemi az veya çok bildiğini söyleyen ve ankete katılmaya gönüllü olan kişilerden elde edilen sonuçları yansıtmaktadır. Ancak katılım bankaları hakkında hiç bilgisi olmadığını belirten kişilere anket uygulanmamıştır. Sistemi hiç bilmeyenlerin oranı, ankete katılanların sayısı da hesaba katıldığında %64'tür. Ankete hiçbir şekilde katılmayı kabul etmeyenlerden herhangi bir bilgi alınamadığından bu orana dahil edilmemişlerdir.

Katılım Bankalarının Ne Ölçüde Tercih Edildiği:

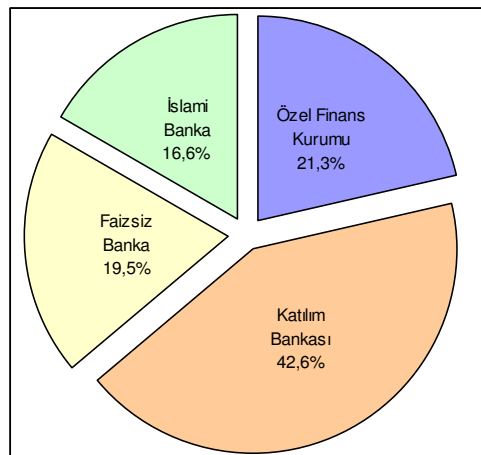
Ankete katılanların %5'i bankacılık işlemlerinin çoğunu, %29'u bir kısmını KB'lerde gerçekleştirirken %66'sı bu bankaları neredeyse hiç kullanmadıklarını belirtmiştir.

Katılım Bankalarının Tercih Edilmeme Sebepleri:

Bankacılık işlemlerinin ne kadarının KB'lerde gerçekleştirildiğine ilişkin soruya "hiç tercih etmiyorum" yanıtını verenlere bunun nedeni sorulmuş ve %62 oranında "KB'lerin şube sayısının yetersiz oluşu" yanıtı alınmıştır.

Faizsiz Bankacılığın İsimlendirilmesindeki Tercihler:

Şekil 4: Deneklerin Faizsiz Finans Kurumlarının Adlandırılmasındaki Tercihleri

Deneklere ülkemizdeki faizsiz finans kurumlarının adlandırılması konusunda kendi tercihlerinin ne olduğu sorusu yöneltilmiş ve yukarıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Sonuçta, “Katılım Bankası” isminin benimsendiği görülmüştür. Ankete katılanların %42,6’sının tercihi bu isimden yanadır ve bu adlandırmanın deneklerce genel beğeni topladığı düşünülebilir.

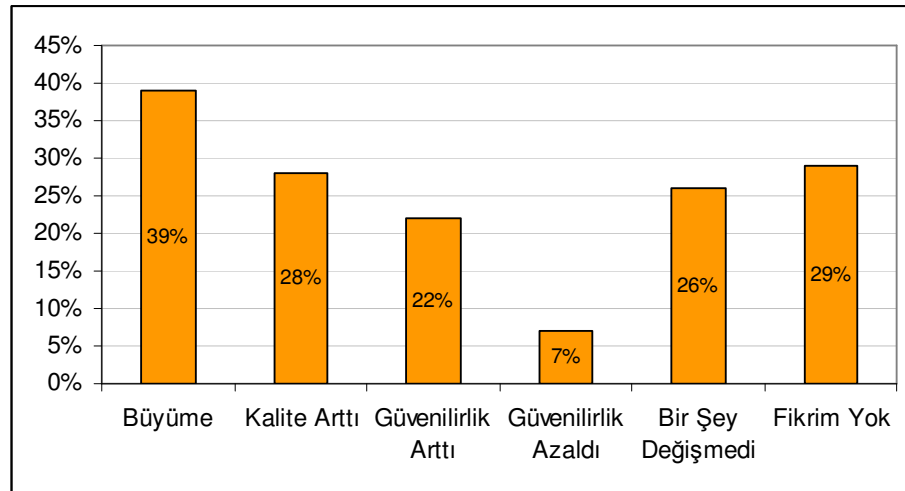
ÖFK’ların “Banka” Olarak Adlandırılmasının Nasıl Karşılandığı:

Deneklere, ÖFK’ların katılım bankalarına dönüşmesinden sonra ticaret ünvanlarında “banka” ibaresini kullanmalarını nasıl karşıladıkları sorulmuş ve %51’ine göre bir şeyin değişmediği, %31’inin olumlu karşıladığı ve kalan kısmın bu isme şüpheyle yaklaştığı görülmüştür.

Dönüşüm Sürecinin Neleri Değiştirdiği:

Deneklere ÖFK’ların katılım bankalarına dönüşmesi ile nelerin değiştiğini düşündükleri sorusuna alınan yanıtların oranı şekildeki gibidir:

Şekil 5: Dönüşümün Neleri Değiştirdiği

Her bir denek bu soruda birden fazla seçeneğe yanıt verebildiğinden her seçenek için ayrı yüzde değeri verilmiştir.

4.3.2.6. Anketi Destekleyici Diğer Yöntemlerin Bulguları

Anket yöntemini desteklemek üzere, gerek katılım bankası çalışanları ve müşterileri, gerekse de bu kurumlarla hiç ilişkisi olmayan kişilerle konu hakkında bizzat görüşülerek, görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Görüşmeler sonucunda katılım bankası çalışanları, ÖFK'ların özellikle yurtdışı işlemlerde "banka" ünvanı taşıyamamalarına dayalı olarak yabancı bankalar ve muhabirlerle çeşitli sıkıntılar yaşadıklarını, ancak yeni dönemle gelen banka ünvanını kullanmaları sonucunda bu problemin aşıldığını belirtmişlerdir.

Kurumların pazarlama sorumluları ile yapılan birebir görüşmelerde katılım bankalarının yoğun bir tanıtım sonucu elde edecekleri fonları aynı yoğunlukla kullandıramayacakları, çünkü bu kurumların faaliyetlerinde gözettileri prensipler nedeniyle fon kullandırabilecekleri müşteri kitlesinin fon toplayabilecekleri kadar geniş olmadığı görüşü ifade edilmiştir. Bu görüşün gerçekleri ne ölçüde yansıttığı tartışılabilir. Bu yaklaşım, KB'lerin hedef kitlesini sınırlandırıcı bir özellik taşımaktadır ve kanaatimizce genel bir kanıyı yansıtmamaktadır. Finansman ihtiyacı duyan bir vatandaşın faizli bir bankayı veya bir katılım bankasını tercih etmesindeki (dini faktörleri analiz dışında tutarsak) öncelikli etken, sağladığı ekonomik fayda olacaktır. Buna göre KB'lerin daha fazla fon toplayıp daha fazla kişiye fon kullandırmasının önünde bizce herhangi bir engel bulunmamaktadır. Ele alınan görüşü öne süren personel bir Albaraka Türk K.B.A.Ş. çalışanıdır. Mali analiz bölümünde aktardığımız verilerde ise Albaraka Türk K.B.A.Ş.'nin 2006 yılı takipteki alacaklarının yok denecek ölçüde düşük olduğunu belirtmiş ve buna dayanarak kurumun kredi verme konusunda fazlasıyla seçici davrandığı sonucuna ulaşmıştık. Sahip olunan seçici örgüt kültürünün bu tarz bir görüşe yol açmış olması muhtemeldir ve geneli yansıtmadığı açıktır.

Müşterilerle yapılan görüşmelerde ise, bu kurumları inançları gereği tercih ettiklerini ve dolayısıyla katılım bankalarının bu yönden kendilerine daha tatmin edici açıklamalar sunarak dini prensiplere uymada hassasiyet gösterdiklerine müşterilerini ikna etmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir.

4.3.2.7. Sonuç

Anket ve birebir görüşmeler kanalıyla edinilen verilerin analizinden çıkan sonuçları da tıpkı anket uygulamasında yapıldığı gibi gruplar halinde aktaracak olursak ilk olarak denek halkın katılım bankalarını yeterince tanımadığı ve KB'ler hakkında yüzeysel bilgilere sahip olduğu gözlenmiştir.

Anketten edinilen izlenime göre, halkın KB'leri tercih etmeme nedenlerinin başında yetersiz şube sayısı ve bu bankaların tanınmayışı geldiğinden, KB'lerin daha fazla şubeye ve daha fazla tanıtıma ihtiyacı olduğunu düşünmekteyiz.

İncelemeye katılan halkın büyük kısmının katılım bankacılığına geçiş sürecinin sistemde isim dışında önemli bir değişikliğe neden olduğunu düşünmemekte olduğu saptanmıştır. Öte yandan yeni dönemde bu kurumların büyüdüğü, kalite ve güvenilirliğinin az da olsa arttığı görüşü kabul görmektedir. Bu büyüme ise bizce deneklerin düşündüğü gibi katılım bankacılığıyla ilişkili değil, yıllardır süregelen bir trendin uzantısı niteliğindedir. Faizsiz bankacılığın dünyada yükseliş eğilimi Türkiye'de de sürmektedir.

Nihayet ankete katılan deneklerin verdiği cevaplara dayanarak %40'ın üzerinde bir oranla "Katılım Bankası" isminin beğenildiği ve faizsiz bankaların bu şekilde adlandırılmasının tercih edildiği gözlenmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER

İslami bankacılık, geçmiş dönemlerde İslam toplumlarında var olan ekonomik uygulamaları günümüzdeki ekonomik problemlerin çözümüne uyarlayan bir yaklaşımla, modern İslam toplumlarının faizli çalışan bankaların dışında finansal alternatiflerinin olmayışı sebebiyle iktisadi hayattan kısmen soyutlanması yahut inançlarına aykırı işlemlere itilmesi gibi durumlardan onları kurtaran, henüz yarım asırı bulmayan tecrübesine rağmen son derece hızlı fakat sağlam biçimde büyüyen bir modeldir. Bu model, ülkemizde özel finans kurumları ile uygulamaya konduğu 80'li yıllardan günümüze kadar çok ciddi bunalımlar yaşamadan gelebilmiş, bu süreçte karşılaşılan zorluklarla büyük kayıplar vermeden başedebilmiştir. Uzunca süren test aşamasından sonra özel finans kurumları kademeli olarak bankacılık sistemimize yerleştirilmiştir. İlk aşamada açıkça banka olarak adlandırılmadan 4389 sayılı Bankalar Kanunu'na tabi kılınmış, bundan 6 yıl sonraysa kanun koyucu tarafından bir banka türü olarak açıkça tanımlanmıştır.

Kuruluş, test ve finansal sisteme adaptasyon aşamalarından başarıyla geçerek hızlı büyüme gösteren ülkemizdeki faizsiz bankalar tam oturmamışlık halinden çıkmak üzere imaj değişikliği yaşadıkları son aşamada katılım bankası adını almış ve adeta olgunluk dönemlerine giriş yapmışlardır. Bu dönem bu kurumlar için bir imaj yenileme ve sistemin eğri, pürüzlü yönlerinin düzeltildiği bir süreçtir. Çalışmamızla, halkımızın katılım bankacılığına geçiş sürecini nasıl izlediğine, hızlı büyümelerini ve istikrarlı biçimde günümüze kadar ayakta kalabilmelerini borçlu oldukları halkın bu kurumlara yaklaşımında katılım bankacılığının etkisiyle ne tür bir değişimin yaşandığına ışık tutabilmek maksadı güdülmüştür. Bu suretle oluşturulan çalışmamızda özellikle anket yöntemi kullanılarak, katılım bankacılığına geçişle bu kurumların psikolojik ve hukuki yönden çeşitli avantajlar sağladığına ilişkin kanı oluşturabilecek gözlemlerde bulunulmuştur.

Katılım bankacılığının getirdiği artılar sayesinde katılım bankalarının mevcut durumlarını ilgilendiren bazı sıkıntılarından kurtulmuş ve kurumsal olarak ufuklarını biraz daha ileri taşımalarına imkan verecek bir ortama kavuştuklarını düşünmekteyiz.

Yeni dönemle güçlendiğini düşündüğümüz kurumsal imajın ileriki yıllarda daha da sağlamlaştırılması ve katılım bankacılığının artık kendini tanıtmaya aşamasından çıkıp bankacılık hizmetlerine gereksinimi olan her bireyin sistem hakkında yeterli bilgiye sahip olduğu bir konuma ulaşması gerektiğine inanmaktayız.

EKLER

Ek 1: 01.11.2006 tarihli ve 26333 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. Ek-1

KAR VE ZARARA KATILMA HESAPLARININ İŞLEYİŞİNE DAİR ÖRNEK

Katılım bankalarının Kâr ve
Zarara Katılma Oranı 20%
Hesap Sahibinin Kâr ve Zarara
Katılma Oranı 80%

Günler	İşlemler 1.000 YTL	Aktifler Tutarı 1.000 YTL	Yatırılan (+) ve Çekilen (-) 1.000 YTL	Şahsi Hesap Durumları 1.000 YTL	Hesap Değeri	Birim Değeri	Birim Hesap Değeri 1.000 YTL
1. Gün	Hesap sahipleri, "A", "B" ve "C" tarafından Katılma hesabı fonuna yatırılan tutar	10.000 YTL	A. 1.000 B. 4.950 C. 4.050	A. 1.000 B. 4.950 C. 4.050	10,0 49,5 40,5	100 100 100	1.000 4.950 4.050
Toplam		10.000	10.000	10.000	100,0	100	10.000
2. Gün	Yatırılan tutarların işletilmesinden doğan Fon kârı: Fon kârının katılım bankası payına düşen kısmı (%20): Fon kârının, ortakların hesabına işlenecek bakiyesi:	6.250 YTL 1.250 YTL 5.000 YTL	A. B. C.	A. 1.000 B. 4.950 C. 4.050	10,0 49,5 40,5	150 150 150	1.500 7.425 6.075
Toplam		15.000	0	10.000	100,0	150	15.000
3. Gün	Hesap sahibi "D" tarafından yatırılan:	3.000 YTL	A. B. C. D. 3.000	A. 1.000 B. 4.950 C. 4.050 D. 3.000	10,0 49,5 40,5 20,0	150 150 150 150	1.500 7.425 6.075 3.000
Toplam		18.000	3.000	13.000	120,0	150	18.000
4. Gün	Yatırılan tutarların işletilmesinden doğan Fon kârı: Fon kârının katılım bankası payına düşen kısmı (%20): Fon kârının, ortakların hesabına işlenecek bakiyesi:	3.000 YTL 600 YTL 2.400 YTL	A. B. C. D.	A. 1.000 B. 4.950 C. 4.050 D. 3.000	10,0 49,5 40,5 20,0	170 170 170 170	1.700 8.415 6.885 3.400
Toplam		20.400	0	13.000	120,0	170	20.400
5. Gün	Hesap sahibi "C" tarafından vade sonunda çekilen tutar:	2.040 YTL	A. B. C. -2.040 D.	A. 1.000 B. 4.950 C. 2.010 D. 3.000	10,0 49,5 28,5 20,0	170 170 170 170	1.700 8.415 4.845 3.400
Toplam		18.360	-2.040	10.960	108,0	170	18.360
6. Gün	Yatırılan tutarların işletilmesinden doğan Fon Zararı: Fon zararının katılım bankası payına düşen kısmı (%20): Fon zararının, ortakların hesabına işlenecek bakiyesi:	675 YTL 135 YTL 540 YTL	A. B. C. D.	A. 1.000 B. 4.950 C. 2.010 D. 3.000	10,0 49,5 28,5 20,0	165 165 165 165	1.650 8.168 4.703 3.300
Toplam		17.820	0	10.960	108,0	165	17.820

Ek 2: Katılım Bankaları ve Mevduat Bankalarının Yıllara Göre Aktif Artışı¹⁶⁶

Yıllar	KB - Aktif (YTL)	Değişim		Bankalar – Aktif (YTL)	Değişim
2006	13.730.000.000	38%		470.622.000.000	23%
2005	9.945.431.000	35%		382.241.594.000	26%
2004	7.363.000.000	44%		304.524.090.000	22%
2003	5.113.000.000	29%		249.692.000.000	17%
2002	3.962.000.000	77%		212.675.488.000	-2%
2001	2.236.000.000	-1%		216.507.617.000	108%
2000	2.266.000.000	2803%		104.283.106.000	2442%
1995	78.070.000			4.102.384.000	

¹⁶⁶ <http://www.tkbb.org.tr/Raporlar.asp?K=2>

Ek 3: Uygulanan Anket Formu

- 1 Cinsiyet:
 - Erkek
 - Kadın
- 2 Yaş:
- 3 Eğitim Durumu:
 - İlköğretim ve altı
 - Lise
 - Ön Lis. ve lisans
 - Y. Lisans ve üstü
- 4 Katılım bankaları hakkında ne kadar bilginiz var?
 - Hiç Yok
 - Çok Az
 - Kısmen
 - Çok İyi
- 5 Bankacılık işlemlerinizin ne kadarını katılım bankalarında yapıyorsunuz?
 - Tamamı
 - Çoğu
 - Yarısı
 - Birazı
 - Hiç
- 6 Neden katılım bankalarını tercih etmiyorsunuz?
 - Şube sayısı az olduğu için
 - Faizsiz oldukları için
 - Bilgim olmadığı için
- 7 Bu kurumlar için sizin tercihiniz hangi isim olurdu?
 - Özel Finans Kurumu
 - Katılım Bankası
 - Faizsiz Banka
 - İslami Banka
- 8 ÖFK'ların 'Banka' olarak adlandırılmasını nasıl karşıladınız?
 - Olumlu
 - Olumsuz
 - Önemli bir değişim olmadı
- 9 Katılım bankacılığı, sizce neleri değiştirdi?
 - Faizsiz bankalar büyüdü
 - Kaliteleri arttı / azaldı
 - Güvenilirlik arttı / azaldı
 - Herhangi bir değişim olmadı

KAYNAKÇA

Aggarwal, Rajesh K. & Tarik Yousef. “Islamic Banks and Investment Financing” **Journal of Money, Credit and Banking**. Ohio State University Press, Vol. 32, No. 1, Feb. 2000, pp. 93-120.

<http://links.jstor.org/sici?sici=0022-2879%28200002%2932%3A1%3C93%3AIBAIF%3E2.0.CO%3B2-1>

19 Şubat 2007

Akgündüz, Ahmed ve Said Öztürk. **Bilinmeyen Osmanlı**. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., 1999.

Al-Omar, Fuad. **Islamic Banking – Theory, Practice & Challenges**. Karachi: Oxford Univ. Press, 1996.

Arıkan, Rauf. **Araştırma Teknikleri ve Rapor Yazma**. Ankara: Gazi Kitabevi, 2000.

Arpacı, Tamer. **Pazarlama Araştırması**. Ankara: Gazi Kitabevi, 1989.

Arslan, Gıyasettin. “Tefsirde Dünyevileşme” **Marife Dergisi**. 2002, I-3, 107-118.

Aypek, Nevzat. **Türk Sermaye Piyasasında Özel Finans Kurumlarının Yeri ve İşleyişi** (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.

Battal, Ahmet. **Bankalarla Karşılaştırmalı Olarak Hukuki Yönden Özel Finans Kurumları**. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yay., 1999.

Battal, Ahmet. **Bankalar Kanunu Şerhi**. Ankara: Gazi Kitabevi, 2004.

Battal, Ahmet. **Özel Finans Kurumları** (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniv. SBE Özel Hukuk Anabilim Dalı, 1989.

- Battal, Ahmet. "Yeni Bankalar Kanunu'na Göre Özel Finans Kurumlarının Hukuki Temeli ve Bankacılık Sistemi İçindeki Yeri" **Türkiye'de Özel Finans Kurumları**. İstanbul: Albaraka Türk Yay., (2000), 197-209.
- Boz, Nihat. "4389 Sayılı Bankalar Kanunu'nun Özel Finans Kurumları'na İlişkin Düzenlemesinin Hukuki Sonuçları" **Türkiye'de Özel Finans Kurumları**. İstanbul: Albaraka Türk Yay., (2000), 219-225.
- Boz, Nihat. "Katılım Bankalarına İlişkin Hukuki Düzenlemeler" **Bereket Dergisi**. Albaraka Türk Yay., Sayı 20. Yaz 2006. 8-10.
- Budur, Erdem. **Türkiye'de Özel Finans Kurumlarının Yeniden Yapılandırılması** (Y. Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi S.B.E. İktisat Ana Bilim Dalı, 2003.
- Büyükdeniz, Adnan. "Faizsiz Finans Kurumlarının Mali Sistem İçindeki Yeri ve Çalışma Prensipleri" **Türkiye'de Özel Finans Kurumları**. İstanbul: Albaraka Türk Yay., (2000).
- Değer, Şenay. **Türkiye'de İslam Bankacılığı – Özel Finans Kurumları** (Y. Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniv. SBE, 1991.
- Döndüren, Hamdi. **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**. İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.
- El-Askher, Ahmed Abdel-Fattah. **The Islamic Business Enterprise**. London: Croom Helm, 1987.
- El-Ashker, Ahmed "Egypt: An Evaluation of the Major Islamic Banks" **Islamic Financial Markets**. London: Routledge, 1990, 59-70.
- Endo, Shigeru. "Non-Interest Financing and the Islamic Economies", **Islam and Development in Asia**. Kuala Lumpur: Institute of Islamic Understanding Malaysia (IKIM), 1998. pp. 50-55.
- Ergin, Feridun. **Para ve Faiz Teorileri**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fak. Yay., 1981.

Ertürk, Ahmet. “Özel Finans Kurumlarının Dünyası, Bugünü ve Yarını” **Türkiye’de Özel Finans Kurumları**. İstanbul: Albaraka Türk Yay., (2000).

Hazıroğlu, Temel. “Katılım Bankacılığı Tarihçesi” **Bereket Dergisi**. Albaraka Türk Yay., Sayı: 20, Yaz 2006, 4-7.

İncil’in Yunanca Aslından Çağdaş Türkçe’ye Çevirisi. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şti., 1998.

Karagülle, Süleyman. **Alternatif Faizsiz Banka – Selem ve Kredileşme**. İstanbul: İz Yayıncılık, 1991.

Karakaya, Fatma. **Türkiye’de Katılım Bankaları ve Denetimi** (Y. Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, 2006.

Karapınar, Aydın. **ÖFK ve Muhasebe Uygulamaları**. Ankara: Gazi Kitabevi, 2003.

Khan, Muhammad Akram. **Islamic Economics and Finance: A Glossary**. London: Routledge, 2003.

Khan, Shahrukh Rafi. **Profit and Loss Sharing – An Islamic Experiment in Finance and Banking**. Karachi: Oxford Univ. Press, 1987.

Koç, Mehmet. **Finansal Kiralama**. İstanbul: Beta Yay., 2004.

Kuran, Timur. “Islamic Economics and Islamic Subeconomy” **The Journal of Economic Perspectives**. American Economic Association, Vol. 9, No. 4, Autumn 1995, pp. 155-173

<http://links.jstor.org/sici?sici=0895-3309%28199523%299%3A4%3C155%3AIEATIS%3E2.0.CO%3B2-D>

19 Şubat 2007.

Kutub, Seyyid. **Faiz**. İstanbul: İslamoğlu Yayıncılık, 1991.

Loqman, Muhammad. “A Brief Note on the Islamic Financial System” **Managerial Finance**. 25, 5.

- Loqman, Muhammad. "Islamic Banking and Business Laws Vis-à-vis Economic Development" **Islam and Development in Asia**. Kuala Lumpur: Institute of Islamic Understanding Malaysia (IKIM), 1998. pp. 9-49
- Moore, Philip. **Islamic Finance – A Partnership for Growth**. London-Dubai: Euromoney Publications, 1997.
- Nakip, Mâhir. **Pazarlama Araştırmaları**. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.
- Orman, Sabri. **İktisat, Tarih ve Toplum**. İstanbul: Küre Yayınları, 2001.
- Özsoy, İsmail. **Özel Finans Kurumları**. İstanbul: Asya Finans Yayınları, 1997.
- Pakdemirli, Ekrem "Türkiye’de Faizsiz Finans Kurumlarının Kuruluş Serüveni" **Türkiye’de Özel Finans Kurumları**. İstanbul: Albaraka Türk Yay., (2000).
- Parasız, İlker. **Modern Bankacılık, Teori ve Uygulama**. İstanbul: Banksis Yayınları, 2000.
- Pervez, Imtiaz. "Islamic Banking and Finance" **Information Sources on Islamic Banking and Economics 1980-1990**. (Editörler: S. Nazim Ali ve Naseem N. Ali.). London-New York: Kegan Paul Int’l, 1994.
- Saleh, Ali Salman ve Rami Zeitun. "Islamic Banking Performance in the Middle East: A Case Study of Jordan". 2006. <<http://www.uow.edu.au/content/groups/public/@web/@commerce/@econ/documents/doc/uow012234.pdf>> (Erişim: 9 Eylül 2007)
- Sundararajan, V. ve diğerleri. **Monetary Operations and Government Debt Management Under Islamic Banking**. IMF Working Paper, September 1998. <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=882713> 2 Nisan 2007
- Tarlan, Selim. **Tarihte Bankacılık**. Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koord. Kurulu Yayınları, 1986.

- Tekçam, Recep. **Özel Finans Kurumlarının Türk Mali Piyasasındaki Rolü ve Önemi** (Y. Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniv. SBE İktisat Anabilim Dalı, 2002.
- Tekinalp, Ünal. **Banka Hukukunun Esasları**. İstanbul, 1988.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. **Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık**. İstanbul: 2005.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği. **Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık**. İstanbul: 2006.
- Uludağ, Süleyman. **İslam’da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış**. İstanbul: Dergah Yayınları, 1998.
- Urgancı, Hikmet. **Para ve Banka**. Adana: Önder Mat. Yay., 1982.
- Uyan, Ufuk. “Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık ve Uygulamaları” **Marmara Üni. Bankacılık ve Sigortacılık Y.Okulu Seminer Notları**. İstanbul.
<http://bsy.marmara.edu.tr/TR/sempozyum_bildirileri/ufuk%20uyan_415-421_.pdf> 5 Mart 2007.
- Wilson, Rodney. **Banking and Finance in the Arab Middle East**. London: Macmillan, 1983.
- Wilson, Rodney (Editor). **Islamic Financial Markets**. London: Routledge, 1990.
- Wohlers-Scharf, Traute. **Arab and Islamic Banks – New Business Partners for Developing Countries**. Development Center of OECD Yayını, 1983.

Diğer Kaynaklar:

Accounting & Auditing Organisation for Islamic Financial Institutions – AAOIFI,
<http://www.aaofi.com/> 18 Nisan 2007.

Alislami.au <http://www.alislami.ae/en/downloads/financial-statement-en.pdf> 5
 Eylül 2007.

BDDK Ağustos 2007 Aylık Rapor
http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/3428BYG_09_07_2007.pdf 4 Eylül 2007

“Birleşme İtibarımızı Artırdı Marka Değerimiz 4’e Katlandı” Zaman Gazetesi,
 16.10.2006, <http://www.tkbb.org.tr/haberler.asp> 20 Mart 2007.

Finansal Kiralama Derneği, <http://www.fider.org.tr/pageStructure.aspx> 16 Nisan
 2007.

Hayrettin Karaman Resmi Web Sitesi,
<http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00137.htm> 20 Mart 2007.

Tevrat’ın Türkçe Tercümesi <http://incil.info/incil-yeniceviri/tr-deu23.html> 10
 Mart 2007

Türkiye Katılım Bankaları Birliği, <http://www.tkbb.org.tr>,
http://www.tkbb.org.tr/resimler/participation_banking_presentation.ppt

“Zorda Olan Şirketler Tartışmasında Gözden Kaçırılan Önemli Bir Ayrıntı:
 DESİYAB” Milli Gazete, 15 Aralık 2006.
http://www.milligazete.com.tr/index.php?action=show&type=privfiles&to_picid=210&id=207 16 Nisan 2007.